

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΓΤΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΚΠ

P

2624

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1961

ΕΚΠ

P

2624

Ευω 2624^P

ΙΣΤΟΡΙΑ

I S T O R I A

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ — ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

I S T O R I A ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΛΑΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΚΠ

Ρ

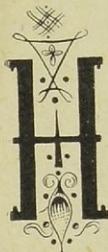
2624

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1961

κνη 1855/1961

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

έφετεινή μας ιστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὄνομάζεται Βυζαντινὴ Ἰστορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας είναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ίδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων Βυζάντιον.

Ἡ ιστορική αὕτη περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἥγαπτησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

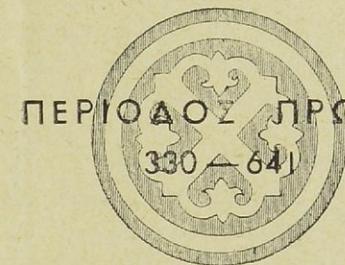
Τὴν Βυζαντινὴν ιστορίαν διαιρούμεν εἰς τρεῖς περιόδους: α) 330 - 641, β) 641 - 1204 καὶ γ) 1204 - 1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικὸν, δ ὅποιος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641 - 1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸν βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται δύσιογενές, ἦτοι ἐλληνικὸν καὶ αὐστηρῶς ὁρθόδοξον. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθίσταται παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἐλληνες ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204 - 1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἐνιαίον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὅποια τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὁθωμανοὺς Τούρκους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

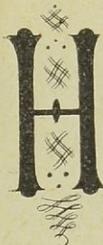
330 — 641

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντίνος (306 - 337)

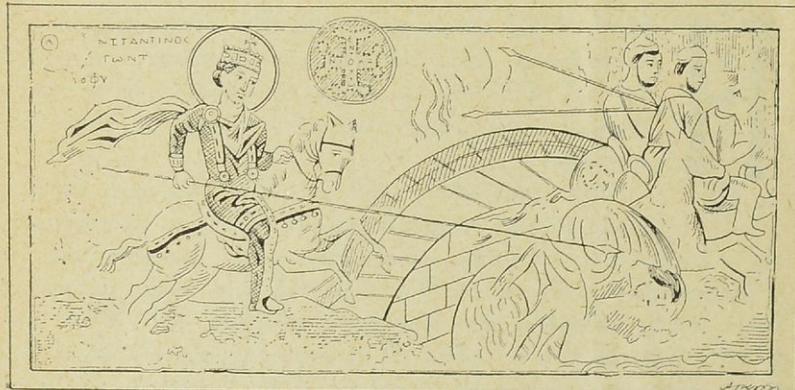
ΡΩΜΑΙΚΗ αὐτοκρατορία τὸν Ζον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφήν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονεικιῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὅποιών σπουδαιότερος ἦτος Διοκλητιανὸς (284-305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὅποια ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρεσε τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμῆματα, τὰ ὅποια ἔκυρον τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὅποιών οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφόρμοσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπήρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔκυρβερνα τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲν ἔδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καίσαρ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μὲν ἔδραν τὰ Τρέβιρα καὶ δὲ τὸν Σερβίας. Οἱ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲν ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανός, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρηγήθη θητή, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καίσαρες ἔγιναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμιανὸν καὶ τὸν Σεβήρον. Ἐν τοσούτοις μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθυνεν ὁ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν υἱόν του Κωνσταντίνον.

‘Ο Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χειστιανὴν μητέρα, τὴν Ἐλένην, τὸ 273. Ἀνατραφεὶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. ‘Ο στρατὸς ἡγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τὸν ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆναι καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὅλον ἐξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμῆνος, ὁ Σεβῆρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνστα-

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

(Μικρογραφία θου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τῦνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῆνος. Ἐπίσης προσετέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὄποιος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρίς ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὄποιος ἐπινίγη εἰς τὸν ποταμόν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἓν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῆνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὄποιος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὄποιον ὁ Λι-

λίνιος ἡττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος λύριος τοῦ κράτους.

Ο Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἔξαιρέτων στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικὰ προσόντα, τὰ ὅποια τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὥπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν. Κωνσταντῖνος πολιτική.

"Ηδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεψε συμπαθειαν πρὸς

2. Ἡ Ἀγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν

(Μιχαγγαρία γονιών αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαζεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Μαζεντίου ἦτο ἐθνικὸς (εἰδωλολάτραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῷ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Μαζεντίου, εἰδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νίκα καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

"Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαζεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος

έχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἔξεδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρη-
σκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διαταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ
τοῦ ὁποίου χριστιανοὶ καὶ εἰδωλολάτραι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ λατρεύουν
τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς τῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη πλήρης
ἐλευθερία καὶ ισότης πασῶν τῶν θρησκειῶν. Νόμισμα τοῦ Μ. Κων-
σταντίνου, κοπεὺ τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἑθνικὸν θεὸν "Ηλιον,
φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρόν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντίνος,
γενόμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτρας, ήνων-
σεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ δλίγον πρὸ τοῦ θανάτου
του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ
μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἤκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντίνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν
δροθὴν ὄδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀμυνὴν τοῦ κράτους,
ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ήγένησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων,
διαιρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πλάνων δὲ
τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἀμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαιι αἱ ἔξουσίαι
συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα
ἔγινεν ὡς πόλυτος μοναρχίας σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ
ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντίνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι-
τοῦνδε εἰς ἑθνικοὺς ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυ-
σίας), διετήρησεν ὄμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ιερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐ-
τοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπάκουοι ὥφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν.
Ο Κωνσταντίνος ἔθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς,
ἔδιδεν εἰς ἑκάστην του πρᾶξιν ιερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαινεν εἰς πάσας
τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων,
ὧς ἐὰν ἦτο εἰς ἔξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ηγένησεν ὁ Κωνσταν-
τίνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφήρεσεν
ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Όμοιως ἐμείωσε τὴν
βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκαμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μὲ τὰ ἔξαίρετα κυβερ-
νητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἔξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς
εἰρήνης, ηγένησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὅποιος ἐκινεῖτο συνε-
χῶς καὶ ἀμέσως ἔφθανεν εἰς κινδύνευσιν σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ
Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας
καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μισθοφορικός. Ξένοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέ-

λαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἴστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους του ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενείας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὅποια προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίων ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ἀνόμαλον συμμάχοις.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἔτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὅποιος ὁριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἔθνικοι ἴστορικοι ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Ἐκκλησία δύμας τὸν ἀνεκήρυξεν. Ι σα πόστοιον καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἐλένην μεταξὺ τῶν ἀγίων. Ἐπίσης ἡ ἴστορία ἀνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον Μέγαν, διότι ὅντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίουν κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὅποια εὑρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἐλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθμηδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὸν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὅποια ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετήρει τὴν ἀνάμυησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὅποιους οἱ περισσότεροι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Όμοιώς ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρύψωνται εὐκόλως οἱ ἔχθροι τοῦ κράτους Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἤπειλον τὰς πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας

Εἶλκυσεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἔξαιρετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὃνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ Βυζάντιου. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὑρισκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόφεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἥρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, μὲ ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἵπποδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. Πρὸς διαιρόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτευούσης μετέφερεν ὁ Κωνσταντίνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ράμην ὥραῖα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισήμως τὰ ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαία ἐλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ δονόματος τοῦ Ἰδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντίνος περιέβαλε τὴν πόλιν μὲ ἴσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατώρθωσεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγράψῃ μακραίωνα ἴστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ ἔνδεικα αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομέων.

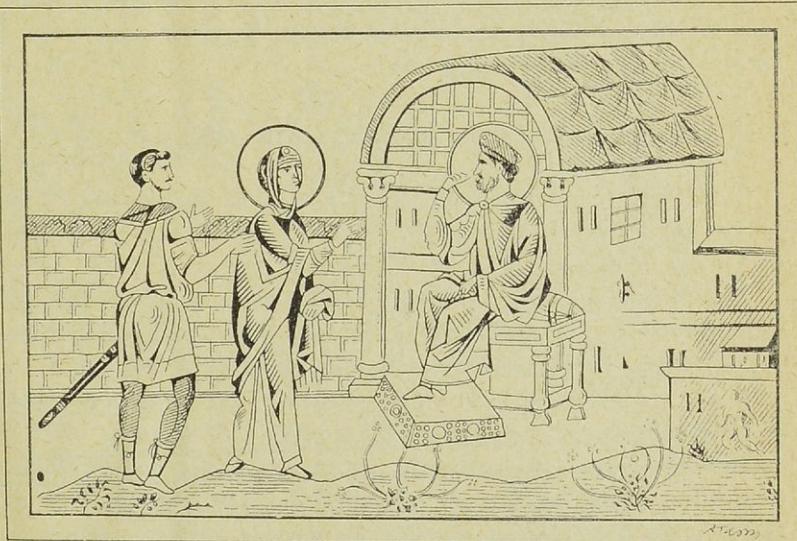
3. Ὁ Κωνστάντιος (337 - 361) καὶ Ἰουλιανὸς (361 - 363)

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντίνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ὅμως ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος, ἔξοντώς πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ιουλιανός, τοὺς ὅποιους περιορίσας ὁ Κωνστάντιος εἰς μονήν, αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ο Κωνστάντιος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ιουλιανόν, ὁ ὅποιος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ο φιλύποπτος Κωνστάντιος προσεπάθησε νὰ διληγοστεύσῃ τὸν στρατὸν

τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δύναμίν του, ἀλλ' ἵτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Οἱ Κωνστάντιος ἐσπευσεν ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὅδὸν ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ Ἰουλιανὸς (361).

Οἱ νέοι αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν δόπον ἡσθάνετο βαθὺν θαυμασμὸν καὶ ἀγάπην. Εὐθὺς δὲ ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρη-

3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης

(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

σκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ἰουλιανός, ὅτι θὰ ἐπανήρχεται ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ώραιότης τῶν ὅποιών τὸν εἶχε καταγοητεύσει.

Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἡμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προεκάλεσε

τὴν ὁργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποῖοι τὸν ὀνόμασαν ἀποστάτην
καὶ παραβάτην.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν
τῆς χώρας ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἔξαιρετος αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε ση-
μαντικάς οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης
καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποῖον ἐπληγώθη βαρέως καὶ
ἀπέθανε (363). Λέγεται ὅτι, δὲ λίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἴμα
ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν:
«Νενίκηκας με, Ναζωραῖο». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχεί-
ρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίν τὴν ἔθνους ὑρησκείαν, ὁριστικῶς δὲ
ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379 - 395)

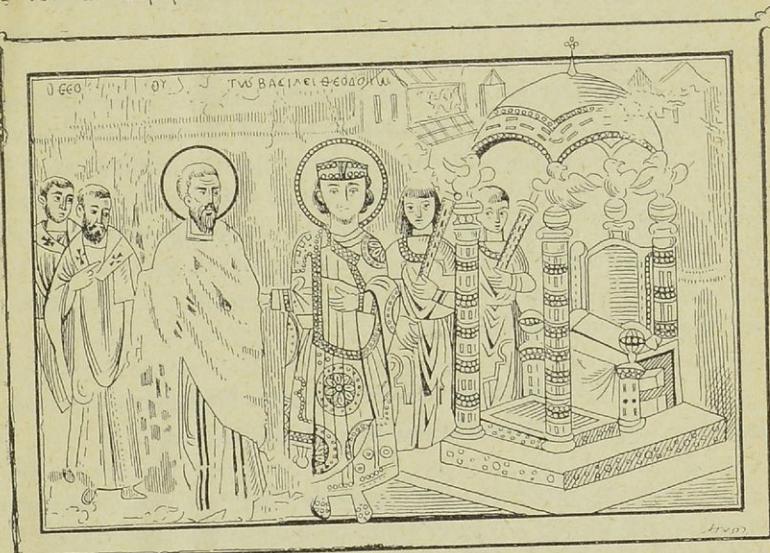
Ἄπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν
θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν
ὁ Ἰοβανός, ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηγέθη, διότι τὴν διοίκησιν
τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης
(364 - 378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Γρα-
τιανὸς (375 - 383), ὁ ὅποιος διώρισεν αὔγουστον τοῦ ἀνατο-
λικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ ἔξησφαλίσθη δριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου,
διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τὴν εἰδῶλολατρείαν, ἔκλεισε τοὺς ἀρ-
χαίους ναοὺς καὶ ἔξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἱρετικῶν.
Ως τελευταῖον κτύπημα κατὰ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λούγδουνον (Λυδὸν)
ὁ Θεοδόσιος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔλαβεν εἰς γειράς του τὴν δια-
κυβέρνησιν ὄλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Κατὰ τὴν
15ετῆ βασιλείαν του ὁ Θεοδόσιος ἐπέδειξεν ἔξαιρετα πολιτικὰ καὶ στρα-
τηγικὰ προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπεινε τὰς
ἐναντίον του ἐπαναστάσεις καὶ ἔχειρίσθη ἐπιδεξίως τὰ μεγάλα ζητή-
ματα τῆς χώρας. Ἰδιαιτέρως ἐφρόντισε διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων
τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἴσχυρὸν στρατόν. «Οθεν δικαίως
ἄνομάσθη Θεοδόσιος ὁ Μέγας καὶ κατατάσσεται ὑπὸ τῶν

ιστορικῶν εἰς ἵσην μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντίνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφότεροι εἶναι διδύται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον καὶ ὄφειταικὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Θεοδόσιου, ὁ δποῖος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων μισθοφόρων ἀξιωματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἱππόδρομον. "Ανω τῶν 7.000 ἀνθρώποι εἴφονεύθησαν. "Οταν

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γεργυρίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ον αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

ὅμως εὑρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλάνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

"Ο Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλάνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του, Ἀρκάδιον καὶ Ὁνώριον, ἔξ δὲ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ασίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ δὲ Ὁνώριος τὴν Δύσιν (Ιταλίαν, Αφρικήν, Γελλίαν, Ισπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

"Η διαίρεσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἔξης δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀ-

νατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὄποιους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῷ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφὴν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ ὡς ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὅχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸς τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὄποια εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰών ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ χριστιανισμός, καθ' ὃσον μὲ τὴν μεγάλην μορφὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ ἵσου μεγάλην μορφὴν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὁριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλάνθρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι πὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰώνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οἱ νίοι τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρχὸς διοι (395 - 408) ἦτο 18 ἔτῶν ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπον, ἀνθρώπον διεφθαρμένον, ὃστις διὰ μηχανορραφιῶν ἐπέτυχε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηγύθεν τὸν Ἀρκάδιον, ὡς πρόβατον: «Ἐνυρίευεν Ἀρκαδίου καθάπερ βισκήματος». «Οπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὡστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εύδοξία ἐθεωρήσει φρόνιμον νὰ μὴ τὸν εύνοη. Βραδύτερον δὲ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἢ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γύρων καὶ Οὔννων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη

τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἵκανώτατος πολιτικὸς ὁ ἘΑ νθέμιος ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διαχυβέρηνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆγλ-θε μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομέων.

Τὸν Ἀρκαδίου διεδέχθη ὁ ἑπταετής υἱός του Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (408 - 450), ὃστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου (μέχρι τὸ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, ἕκανον νὰ συμπεριλάβῃ τὸν αὐξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινου-πόλεως.

Οὐ Ανθέμιος διηγύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι’ αὐτὸν ἔγινε μεγάλος ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ ἔξω-τερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὸς καὶ φιλικὸς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουνάβεως Ούννους καὶ ἐγκατέστησε περιπόλιας πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Ούννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἐὰν αὐτὸν τὸ ὥραιον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἴδιαιτέρως ἡ Ἐλάκας ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. “Ολα αὐτὰ δει-κνύουν τὴν δεξιδέρειαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὃστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνενοίησει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκηρύχθη αὐγούστα ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πουλχερία, προικισμένη μὲ πολι-τικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κρά-τους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικά, τὴν ιππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικήν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλ-χερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀθηναῖδα, πολὺ μορφωμένην, ἡ δποία ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὔδοκια.

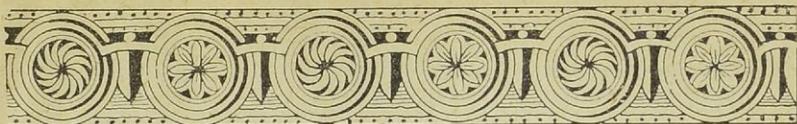
Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέ-λεσε νὰ ἴδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πανδιδακτή-ριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορική, ἡ φιλο-σοφία, ἡ λατινική καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἕκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνι-κήν της καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, ήνωνόησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τῆς ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὅποια δὶς ἐπεκσκέψθη διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακισμένους, ἥλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωσε πολλὰ χρήματα εἰς ἐκκλησίας καὶ μονάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε δυσχερέσκεια μεταξὺ Πουλχερίας, Εὐδοκίας καὶ Θεοδοσίου, ἡ εὐσεβής Εὐδοκία κατέφυγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἔξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὅποιον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκράτων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐλογία τῆς δόπιας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστῇ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἵερον. Εἰς τὸ ἔξης δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺν βραδύτερον (9ος αἰών) εἰσήχθη καὶ ἡ χρῖσις, ἡ δόπια τρόπου τινὰ ἀπῆλειφε προηγουμένας ὀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ο Μαρκιανός (450 - 457), βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὅποιου ἀποτελεῖ ἡ ἔναντι τῶν Ούννων στάσις του, περὶ ἣς θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν τῆς ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἴδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ο Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἡκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι’ αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία δινόμασεν ἀμφοτέρους ὄγιους καὶ τοὺς τιμῷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ο Μαρκιανὸς ὅμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς καὶ ἀφῆκε τὸν θρόνον ἀνευ διαδόχου, ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας διανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς. Ασπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θρᾷκα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἴχε πειθῆναι ὅργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

6. Ο Ζυγός

ΚΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδυον εἰρη-
νικῶς ἢ ἔκαμπνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατο-
ρίας καὶ προεχάλουν ἀναστάτωσιν.

Οἱ Γερμανοὶ (Β γέτα τοῦ) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως
ἥρχισαν βραδέως καὶ ὀλορύθμως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐ-
τοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμους ὁμάδας, διότι ἐγνώ-
ριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις
καὶ εὐημερία, ἢ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως
παρεχώρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι
τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυ-
σμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἐδάχθους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ
πίεσις τὴν ὄποιαν ἥσκουν ἐπ' αὐτῶν οἱ Οὕννοι μετὰ τῶν συμμάχων
των Ὀστρογότθων.

Βαθμηδὸν ὄμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὔξηθη
εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἥρχισε νὰ προκαλῇ φόβους.
Ἄλλα καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερ-
μανῶν (Ο στρογότων) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν ὄρι-
στικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὄποιας ἐπῆλθεν ἀναστάτωσις καὶ προ-
σωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανούς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην
καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτοι οἱ Οὕννοι, οἱ δύοιοι ἀνακόπτουν τὴν διείσδυ-
σιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν
Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Ούγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας κατα-
στροφάς. Ή ἔξαπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀ-
σιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἴδιαιτέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον
αὐτὴν ὀνομάζομεν εἰς τὴν ιστορίαν Μεγάλην μετανάστευσιν
τῶν λαῶν.

Οι Ούννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφήσαντες τὰς στέππας τῆς Ασίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εύρωπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανούς. Οἱ Ούννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν δργάνωσιν καὶ ίκανούς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν τῶν πρὸς δυσμάς ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανούς, μετὰ τῶν ὅποίων μάλιστα ἥλθον εἰς ἐπιμειζόναν καὶ ἀπὸ τοὺς ὅποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Ούννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουναβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικινδυνοὶ ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ νὰ ἀποφεύγῃ αὕτη τὰς ἐπιδρομάς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Ούννους κατ' ἔτος πολλὰ κρήματα.

Ο σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Ούννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435 - 453), ὃστις ἡνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἑτησίαν πληρωμήν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβεράς ἐπιδρομάς πρὸς νότον τοῦ Δουναβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἔρειπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατέρθισε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλά τὸ κράτος του, τὸ ὅποιον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήγου. Ἡτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην δέξιανδρειαν, τρομερὸς πολεμιστής καὶ ὑπερβολικὰ ὅμοις, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ τοῦ συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Ούννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἤδυναντο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐκαμνον λοιπὸν συνεγῶς ἐπιδρομάς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ, μολονότι ἐλάμψιαν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζαντινόν, ἐλεγλάτουν ὀγρίων τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μεταξὺ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ο κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἡ πειλεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὅπότε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ θάρρους ἤρνηθη νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἐξηριβωμένας πληροφορίας, ὅτι οἱ Ούννοι ἤτοι μάζοντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν φονεύων καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ίκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἥλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς

συνάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὰ Καταλανικὰ πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Εθνῶν (451), κατὰ τὴν ὥποιαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἴκανότητος τοῦ Ἀστίου καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, ὃ δὲ Ἀττίλας ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διατρέψων ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκυλητανίαν, τῆς ὥποιας οἱ κάτοικοι ἐντρομοὶ κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἰδρυσαν τὴν Ἐνετίαν (452). Ὁ Ἀττίλας ἐλεγχάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀλλὰ ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας καὶ δῆλοι προσωπικότητες κατέρριψαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (553) καὶ τὸ κράτος τῶν Ούννων διελύθη.

7. Γερμανοί

Ἐκτὸς τῶν Ούννων, ἄλλη μεγάλη ὄμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοί, γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνας των ἐναντίον, τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, Ὄλλανδιαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον αἰώνα ἐξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμψαν ἐπιδρομάς εἰς τὸ Αἰγαίον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βηρσιγότθοι, Οστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Ούννων, οἱ Βησιγότθοι μετεποίησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς στρατιωτικὰς των ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπανασταθσουν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης (364 - 378), συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανούπολεως, ἐνικήθη καὶ ἐκάπι ἐντὸς τῆς σκηνῆς του (378). Ἐγειράσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρία ἐνέργεια τοῦ Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδυμασθοῦν οἱ Βησιγότθοι, οἱ ὥποιοι μετὰ τὸν θάνατόν του (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των.

Ο νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγότθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος,

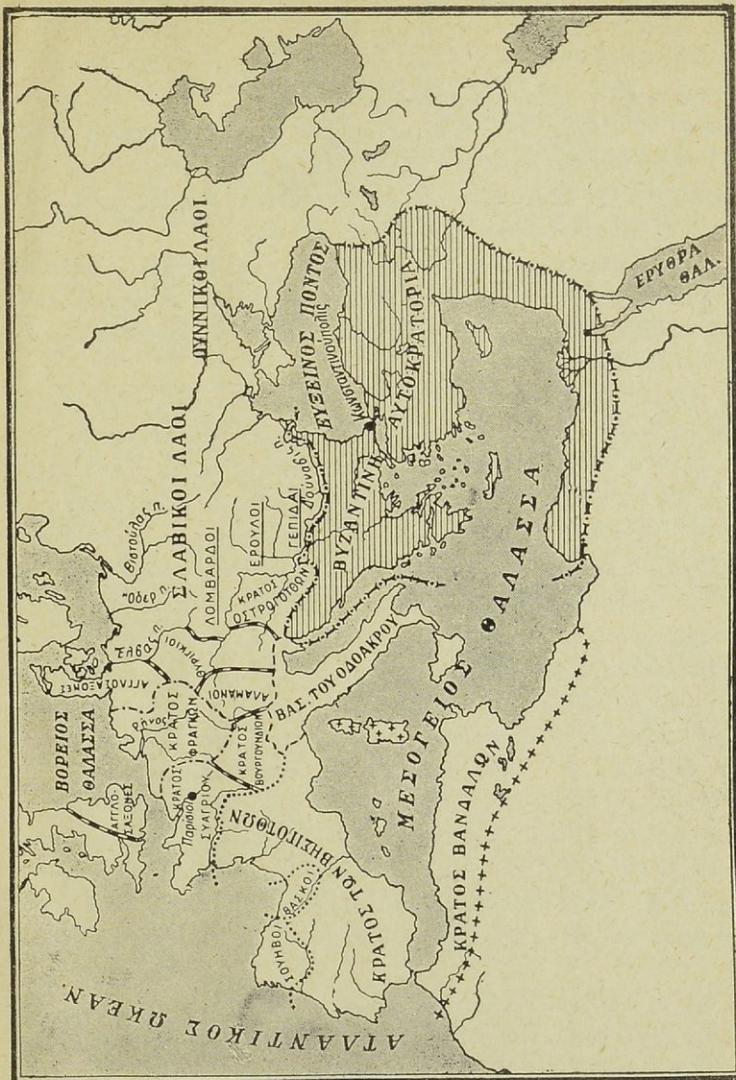
ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐλεγάτησε τὴν Θράκην καὶ τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὗρε σοβαρὸν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γερούντιου, ὅστις ἀναφέρεται ως στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ώς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, κατὰ προτοροπήν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάριχον φυνατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῆ μεταξὺ τῶν Γότθων ἀπὸ τὸν Ζον αἰώνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσταγόμενος οὐ λόφιλας μετέφρασεν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Αφήσας τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάριχος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Ούννους καὶ δὲν ἐσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κυπρήσῃ τὸν Ἀλάριχον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων μὲ ἵκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πληγάσιον τοῦ ὄρους Φοιλόγες παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προετίμησε νὰ συνενογθῇ μετ' αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπί τινα ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἔγιναν τόσον δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλαρίχου ἀθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανειλημένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἀργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάριχος συνέχισε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὁποίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεγάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶται του. Μετ' ὀλίγον ὥμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀτάσιος ὁ φοιτης ἀπῆθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἔδρυσε τὸ νέον βησιγοτθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγότθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλήσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ομοίως ἀλλοι Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὅλων, διέβησαν τὸν Ρῆγον καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μὲ τὸν ἵκανώτατον ἀρχηγόν των Γιζέριχον (429 - 476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς

I. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ. Χ.

τὴν Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Οἱ Γι-
ζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Καρχηδόνα, ἐδημιούργησε
στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς "Ασπαρ" δὲν ἔφερεν
ἀποτέλεσμα. Οἱ Γιζέριχος τὸ 455 μὲν ἵσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἤλθεν
εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶται του
ἐλεγχατησαν ἐπὶ δύο ἑβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲν ἀγριότητα τὰ ἔργα
τῆς τέχνης, ἔξι οὖς καὶ ἡ λέξις βανδαλισμός.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγότθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον
πολλαὶ καταστροφαὶ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὄποιον κατ'
οὓσιαν εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῷ τὸ Ἀνατολικὸν κρά-
τος παρέμεινεν ἀθίκτον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Βησιγότθων, Βουργούνδιων
καὶ Φράγκων ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν
Γαλλίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν
οἱ "Οστρογότθοι" (ἥτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἔμειναν ἐλεύθεροι ὅποι τὴν κυριαρχίαν τῶν Ούννων
καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου κράτους, τὸ ὄποιον εύρεθη εἰς τὴν
ἀνάγκην ὅχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς εἴς αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις
καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίας, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ κρήματα
διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. "Αλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις
τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ οποκινῇ ἐμφύλιον πόλεμον
μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοτθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικοὺς
τίτλους (ὑπάτους κ. ά.), λίγων ἀρεστοὺς εἰς τοὺς βαρβάρους.

Οἱ Θευδέρι ιχθοὶ ὁ νεώτερος ἥνωσεν δύους τοὺς "Οστρογότθους"
κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἤπειλγε τὴν
Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεγάρησε δὲ τελι-
κῶς, ἀφοῦ ἐλάβε τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θευδέριχος
πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσιβήθη ὁριστικῶς ὁ ἐκ τῶν "Οστρογότθων
κίνδυνος.

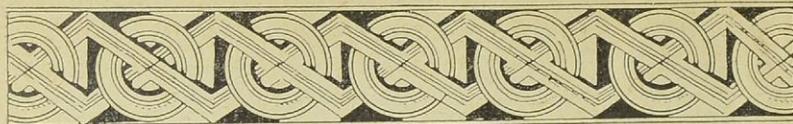
Ἐν τῷ μεταξὺ νέᾳ γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν
Ἰταλίαν, μὲν ἀρχηγὸν τὸν "Οδόακρον", δοστις ἔστειλεν ἀπεσταλμένους
εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀνα-
γνωσίσῃ ὡς πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν
τῆς Ἰταλίας, διπέρ καὶ ἐγένετο. Τοιουτοτρόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν
Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' δλίγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχιγγὸν τῶν Ὀστρογότθων, τὸν Θευδέριχον, τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὁδόσακρον. Ὁ Θευδέριχος εὗρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἄγων δὲν ἦτο εὔκολος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Ὁδόσακρος καὶ ὁ Θευδέριχος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὁδόσακρου, ὁ Θευδέριχος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρῆξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὄποια, ἐνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἑλῶν, ἦτο ἀσφαλῆς καὶ εἶχε καταστῆ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὄνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θευδέριχος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θευδέριχος εἶχε διαμεινεῖ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἑλληνικὴν ἀνατροφήν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, οἱ ἀγροὶ αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερὸς κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θευδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἐντοπίους μὲ πολὺν σεβασμόν.

Ἡ κατακτητικὴ ὄρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰώνος εἶναι θαυμαστή, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ διπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἴκανότητος τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

'Αλλ' ἐνῷ τόσην ὄρμὴν κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπόδεσαν τὴν γῆσσάν των καὶ ἐξελατινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὄμως μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ ἀἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὄποιοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἐξαντληθῆ. Ἐνῷ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφήν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἵσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν τῆς νικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οι μέχρι του 'Ιουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 - 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἰκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς "Ασπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Θράκης χιλίαρχον Λέοντα Α' (457 - 474), ὅστις ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. 'Ο "Ασπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἔξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἵκανος στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανούς. Εὗρεν δόμας οἰκτρὸν τέλος. 'Ο ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρέως, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείρας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Αφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. 'Ο ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυψῇ. 'Υπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ "Ασπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἔξαετῆ γγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως· τῇ συναινέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατέρος του Ζήνων (474 - 491), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἡ ὄριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ὁδρούσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ 'Οστρογοτθικοῦ. 'Επὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ 'Αναστάσιος ὁ Α' (491 - 518).

Οὗτος ἦτο ύπαλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρετάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, ἀνεφώνει « ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλεύσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον ». Ἐπειδὴ δὲ ύπηρχον θρησκευτικοὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἰρετικῶν, δι πατριάρχης πρῶτον ἔζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔγγραφον ὅμοιογίαν, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἔξωτερους καὶ ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πεῖρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμωρεῖς. Ἀνήγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ δυχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἔξασφαλίσας διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ύπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὔξείνου, διότι νέος ἐχθρός, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Ούννων, ἐπεχείρουν ἥδη ἐπιδρομάς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ δρίσει τὸν διάδοχόν του. Ἐξέλέγη δὲ ύπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιός ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος, ὃστις καὶ ἀνηγροεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστῖνος Α' (518-527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοῦς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πεντήκοντα ἔτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καὶ δὲ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὄμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέληθη ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνη ἰδρυτὴς δυναστείας. Ὡς αὐτοκράτωρ δὲ Ἰουστῖνος ὀφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεστάνει τὴν ἰδικήν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνη δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς υπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μὲ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξύ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην

δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

9. Ἰουστινιανὸς (527 - 565)

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἰουστῖνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἑτῶν (527) καὶ ἐκβέρηντος τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περίπου αἰώνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἔξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ο Ἰουστινιανὸς ἀπέβη ἔξαριτος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὸ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ἀκοιμητός.

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἤσκει μεγάλην ἐπιδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἀπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφύταν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἔχθροι της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρκτοτρόφου καὶ ἔμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵπποδρομον. "Οταν ἐγνώρισε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀφωσιώθη εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αὐτοκρατέρας εἶναι ἀψογος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολύτιμα χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἴσχυρὰν θέλησιν, ἡ ὅποια κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ο Ἰουστινιανὸς ἐφίλοδέξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἐστερεῖτο δὲ οὔτε ἱκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσκέψθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἰουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχήν.

Ομοίως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόνει, ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἵρεσεις καὶ τὸν ἐθνισμὸν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ

Ίουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δῆλοδὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰσχυροῦ Ίουστινιανοῦ ἦτο ἐν κράτος, μία Ἐκκλησίᾳ, μία νομοθεσίᾳ.

Διπλωματικὴ πολιτικὴ τοῦ Ίουστινιανοῦ, ἦτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νόο χρηματοποιῆς εἰς τὰ σύνορα τὸν ἔνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Οἱ Ίουστινιανὸς ἥλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίας τοῦ Ἰπποδρόμου, καὶ ὅποιαι ὀνομάζοντο δῆμοι. Οἱ δῆμοι ἤσαν ὀργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς περιτεινούσης, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἴσχυν. Εἰς τὸν Ἰππόδρομον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας τῶν θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους των. Τὸ ἔθιμον τῶν ἵπποδρομῶν ἥλθεν ἐνω-εἰς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ γιλάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς ἵπποδρομίας.

Κατ' αὐτὰς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τὰ ποράπονά των καὶ ἐνίστε τὴν θέλησίν των. Οὗτοι βαθμηδὸν ἀπέβησαν Ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνώμη των ἐστερέωνται τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὅποιος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἰππόδρομον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἡ τῶν ἡνίκων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Πράσινοι, Βένετοι (γαλάζιοι) κ.ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημώδη σκωπτικὰ ψυμάτα καὶ πολιτικούς στίχους, διὰ τῶν ὅποιων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκᾶν (601 - 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέχθη ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων « πάλιν τὸ καῦκον ἔπιεις, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐξήτει τὴν βοήθειαν τῶν δήμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἀλλας κατεπειγόυσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιούς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ' αὐταὶ συνενωθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Στάσις τοῦ Νίκα, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν « νίκα ». Ἐν τῷ μεταξύ πυρκαϊά, ἀναφεύσα-

νπὸ τῶν στασιαστῶν, ἡπείλησε νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῦστα δημόσια κτήρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξὺ τῶν ὄποιων ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ἔνοδοι χεῖον τοῦ Σαμψών, ὃπου κατέλυσον καὶ ἐτύγχανον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἀποροὶ ζένοι.

Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κριτικωτάτῳ. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοί του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκιμασμένος στρατηγός, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφῶη ἡ ἴσχυρά θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὄποια

5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565), μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.

(Μωσαϊκὸν τοῦ θεοῦ αἰλαροῦ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ’ ὅτι θὰ ἔμενε ν’ ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἡδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἷμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἱππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἔξελιξιν τοῦ πολιτεύμα-

τοις, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἔξης λαὸς καὶ σύγκλητος γὰρ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἔξουσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἑκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς

6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς : ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον.

(Μωσαϊκὸν τοῦ ραοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινοπόλεως)

ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βανδάλων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὺν ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισε, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὄποιον τώρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν καὶ τοράρα. Ὁ Βελισάριος, μὲ διάγονον σχετικῶς ἀλλ’ ἐκλεκτὸν

στρατόν, ήτοι δέκα χιλιάδας πεζών και πέντε χιλιάδας ιππέων, ἐπιβιβασθείς 500 πλοίων, ἔξι δύο τὰ 100 περίου πολεμικά, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀφρικήν και ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἴστορικὸς Προκόπιος, διστις ἡκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς και πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τρικάμαρον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνος, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὅποια ἔχρινε και τὴν τύχην τοῦ βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γελίμερος ἔφυγεν εἰς τὴν Νοομιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὅποιον ἦτο ἔργον ἐνὸς μόνον ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελέγη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἔχνος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὄποιαν ἵσως και ὁ Ἰδίως δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὔκολον, ἐπεδίωξε και ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὄποιον ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Ο Βελισάριος, προσεκτικὸς δρῶς ἦτο, ἔλαβεν δόλα του τὰ μέτρα νὰ δχυρώσῃ τὴν Ἀφρικήν και ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὅποια κατέστη κέντρον διοικητικὸν και παρέμεινε πιστὴ ὑπήκουος τοῦ Βυζαντίου κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἥρχισεν δοιαὶ Ιουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογότθων πόλεμον (533 - 554), διστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διέτει διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικήν ἔκαμαν τὸν Ιουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ, διτεῖ ἔξι ίσου εὐκόλως θὰ κατέκτα και τὴν Ἰταλίαν και θὰ ἀποκαθίστα ἔνιατον ρωμαϊκὸν κράτος και συγχρόνως ἔνιαίαν δρθόδόξον Ἔκκλησίαν.

Αφορμὴν ἔλαβεν δοιαὶ Ιουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης τῶν Ὀστρογότθων Ἀμαλασιόν θας, ἡ ὅποια ἦτο σύμμαχός του, και εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο δο Βελισάριος μὲ 7.500 ἄνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) και κατέλαβεν, ἐντὸς δὲλγῶν ἐβδομάδων, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον και ἀλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ο βασιλεὺς τῶν Ὀστρογότθων Θεούδης τοιος ἐδολοφονήθη και τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν δο νέος βασιλεὺς Οὐτιγιε. Τοῦτον νικήσας δο Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος τῶν Ὀστρογότθων δὲν διελέγη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρο-

γότθων ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὄποιος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσῆ ἦτο μεγάλη. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρικὴ ἔγιναν ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἔξ αρχον). Πρῶτος ἔξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Ὁ εἰκοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἀλλῆς γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγιοβάρδων, ἔχαθη δριστικῶς.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγότθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντίνη καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμῆμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Καύκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 - 532), ὅτε δὲ ἐπῆλθεν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης οὐράνιος Α' ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἤκυρωσε τὴν συναφθεῖσαν «ἀ πέρ αν τον εἰρήνην» τοῦ 532. Ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἀλλην, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἔξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἤδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Οἱ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἐκλεισεν εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἔξασφαλίσας τὴν Λαζικὴν χώραν, ἔξ οἵ Πέρσαι ἀπεχώρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Οἱ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι

δόντως μέγα καὶ θὰ γίνη περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

‘Ο Ιουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἔξασφωλίσῃ τὴν ὀχανῆ ἀυτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπαθεῖας νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια καὶ ὀχυρώματα, τὰ δόπια ὀνόμασκαν Ἰουστινιάνεια. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. ‘Ο σύγχρονος τοῦ Ἰου-

7. Ὑδραγωγεῖνον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν,
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

στινιακοῦ ἴστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῦ, ὅτι τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ὥδησε σταθμούς, εἰς τοὺς δόποιους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φορὰν ὡρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἔξουσίαν, ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἤκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν δργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἔξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων, τὰ δόπια ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλῆθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἰδεῖς τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἵσως δλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἴστορίας παρουσιάζει τόσην κτηριακὴν δραστη-

φιότητα, δύσην ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέ-
φυραι, ὁδοί, λουτρά, ἔνοδοι χεῖα, δῆμοι κατέλυσον οἱ ἀποροὶ ξένοι, ὑδρα-
γωγεῖα, δεξαμεναὶ, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλη-
σίαι, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὅποιας γίνεται κατωτέρω
ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν
λόγον ὃτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰ-
δικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν της. Ηὔξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων,
διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ
ἔμειώσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινας ἐπαρχίας ὅπως πε-
ριορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμαρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἰ-
πομέν, ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἔξουσία εἰς ἐν πέρσωπον,
διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προ-
κύπτον ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ
τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσήχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετά-
ξης, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον,
τὸν μεταξόδιορον εἰς τὸ Βυζαντίον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία
προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡ σκεύετο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἴδιωτῶν
εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
Βέροιαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυ-
τεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὡνο-
μάσθη Μορέας καὶ κατ’ ἐπέκτασιν ὅλη ἡ Χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος
ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αὔγλην. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασύ-
στασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν
ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγιθάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήγησαν τὸ κράτος
οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἄλλοι τάρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπι-
δρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς
Ἐρούλοι, Γεπίδαι καὶ Λογγιθάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ,
ὑπηρέτησαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζαντίον κατὰ τοὺς διαφόρους πο-

λέμους. Οἱ Λογγιοβάρδοὶ ἡ Λομβαρδοὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ χριστιανοὶ καὶ ἡσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρει δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικοὺς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανιζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγιοβάρδοὶ κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲν τὰς γυναικας καὶ τὰ παιδιά των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἡ δποία ὑπ' αὐτῶν ὀνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καὶ, μὴ εὑρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβένης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι διὰ νὰ ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ' ἀρχὰς ἐξήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον δύμας ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ δποῖδοι εἶχον ἐκχριστιανισθῆ ἀφότου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδὸς Βενιούς ἔγινε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγιοβαρδικὸς κίνδυνος ὥθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζαντιον καὶ νὰ στραφοῦν δριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγιοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχείας δύμας καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲκεῖ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ (534 - 554) δὲν ὀφέλησε τὸ Βυζάντιον. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοίχισε εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα. ἐξησθένησε δὲ τὴν φρούρησιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ λ ἄ β ο ι

Οὗτοι, δρμῷμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σκλαβηνοί, Σκλάβοι καὶ Σλάβοι, ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὡσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ούννοι καὶ

θιά τοῦτο δὲν κατέρθωσαν νὰ ἴδησουν ἵδιον κράτος, ἀλλ᾽ ὑπετάσσοντα εἰς ἰσχυροτέρους λαούς. "Ενεκα τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξε νὰ σημαίνῃ τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν δον μ.Χ. αἰῶνα ἥρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οῦννους καὶ Ἀβάρους. εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλὰς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ιδίως φοβερὰ ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία συνετρίβη πρὸ τῶν ὀχυρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαιώς. Τὸ 559 ἡπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ᾽ ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρων πλέον, ἀπώλησεν αὐτούς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι των εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικρότερας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἀν καὶ κατεῖχον μέγα τμῆμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων, δὲν ἴδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὸν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἱκανούς ἀρχηγούς, ὡς οἱ Οῦννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸν ὀνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν, καὶ ἀπὸ τοῦ 8ον αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ιδίως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποιμνιον καὶ εἰς τούτους ὁφείλονται τὰ σλαβικὰ ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαγθεῖσαι εἰς τὴν ἐλληνικὴν σλαβικαὶ λέξεις, ὡς βελέντζα (μαλλινὸν κλινοσκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βοδενίτσα κ.ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἔγινεν εἰρηνικῶς μὲ τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἔγινε βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν, ἀλλ', ὅπως εἴπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαραὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομοί. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὁρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, διόπου εὑρίσκοντο "Ἐλληνες χωρικοί, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, διάσκοις δὲ οἱ φόροι βαρεῖς, προειδόλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὁποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἔξηληνίσθησαν εἰς

τοιοῦτον βαθμόν, ώστε κατά τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὐρίσκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἴστορικοὶ ἐξήγαγον ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατόκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὃνδικατὶ Φαλμεράσιερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἑλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἔλλων φυλῶν.

Οἱ Φαλμεράσιερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειζίας, αἱ ὁποῖαι ἔλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἔκτασιν καὶ ἐνίστε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἀλλο λάθος διέπραξεν ἐκλαβὼν μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἑλληνες καὶ Εύρωπαιοὶ ἴστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην θεωρίαν τοῦ Φαλμεράσιερ μὲν ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. "Α β α ρ ο ι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἑνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Ούννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβάροι ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρώτους πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἔκαμψαν τόσην ἐντύπωσιν, ὡστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), «πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἐορακότες τοιοῦτον ἔθνος». Τὸν ἡγεμόνα των οἱ Ἀβάροι δώναμαζον Χάνον ἢ Χαγάνον. Ὑπὸ γεννατίους ἀρχηγούς κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανούς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβάροι, ἐκμεταλλεύμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 - 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἰματηρούς

καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἀβάροι ἐπεχείρουν ἀνενόχλητοι ἐπι-
δρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐποιεῖρχησαν τὴν Θεσσαλο-
νίκην καὶ ἡπείλησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὅπως καὶ βραδύ-
τερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουναβεως πε-
ριώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκη-
σεν ὄλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὅποιων τὸ ὄνομα ἔξηλειφθη
εἰς τὸ ἔξης ἀπὸ τὴν ἴστορίαν. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν
μὲν τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἔξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Οἱ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπισήμως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ᾽ ὁ
ἀνεψιός του Ἰουστῖνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡς
Ἰουστῖνος Β' (565 - 578), ἀνθρωπὸς ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς
κράσεως. Πάντως ἐπεδίωξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς
χρονιγγίας πρὸς τοὺς ξένους λαούς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ
ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβέριος (578 - 582),
ὅστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν
Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρα-
τηγός του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχῃ τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρί-
κιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας συζυγὸν εἰς αὐτὸν τὴν κό-
ρην του Κωνσταντίναν.

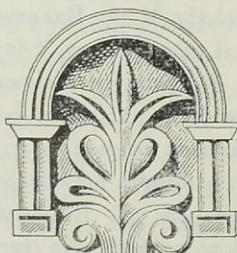
Οἱ Μαυρίκιοι (582 - 602) ἀνεδέιχθη ἔξαιρετος ἡγεμών,
ἔξασφαλισας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν
Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ
πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572 - 592), καταστήσας βασιλέα των
τὸν Χοσρόην Β', ὅπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν
ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν
Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρίκιου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν
Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὃπου παρίστατο ἀνάγκη καὶ, νικήσας ὄλο-
σχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἤνάγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600).
Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, δόρισθη ὁ Δούναβις ὡς «μεσίτης» (σύ-
ορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιομνη-
μόνευτον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς
γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

‘Ο στρατός ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς δποίας κατήγαγεν, εἶχε κουρασθῆ ἀπὸ τοὺς μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφήμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἔνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν Φωκᾶν, ὅστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

‘Ο Φωκᾶς (602 - 610), ἀνίκανος καὶ ἀπάνθρωπος, ἤρχισεν εὔθυνος νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἔξοντωσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἵδιως τοὺς ἕκανοντας στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. ‘Η ἔξουσία τούτου ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἄνανδρον ἔξωντωσε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φίλων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγήν, κατέψυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ὅλοι δὲ συνεκεντρώθησαν πολὺ μακράν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνι τρόπῳ θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῷ δὲ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἔξ εἰλικρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὑεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλει καταστροφάς.

‘Ο ἔξαρχος τῆς Καρχηδόνος ‘Ηράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιόν του Νικήταν ἀπέστειλε μὲ στρατὸν διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ νίόν του ‘Ηράκλειον ἀπέστειλε μὲ στόλον κατ’ εύθεταν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως! Οὐδεὶς ἀνέλαβες νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς καὶ ἔξευτελισθείς, ἐκάη. Τὸ τόλμημα τοῦ ‘Ηρακλείου ἐπροκάλεσεν ἔνθουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 - 641)

ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου ἀρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν ὠφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία, διότι περιωρίσθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλώσσαν, τὴν Ἑλληνικήν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικήν.

‘Ο νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὗρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικήν, ιούκονομικούς πόρους δὲν ἔχεν, ἐστρεψῆτο στρατοῦ, ἐνῷ ἀντιμέτως ίσχυροὶ ἔχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόγχλητοι ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομάς των νοτίων τοῦ Δουναβεώς ἢ εἰσέδυνεν εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἀβαροὶ δύμαίως ἥλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ’ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἔγιναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπήγγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ περάλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἡπείλησαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. ‘Ο Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀρρωκήν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις

έθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησαυρούς τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤχισκαν νὰ προετοιμάζουν στρατὸν καὶ στόλον. "Οπως ἀποφύγῃ δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἥλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς

Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἔξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προεκάλεσαν φοβεράς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἥλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτήσας τόλμην καὶ πειστούσαν ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἡτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφὴν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομὰς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

"Οἱ Ἡράκλειοι διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὄπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθῶν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μ.

8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

Ἀσίαν. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 - 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβᾶσσα ἐπιτυχής, διότι ἥλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχείρησε

δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καὶ, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ αὐτοχράτορος, ὁ ὄποιος, παρὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὅρη τῆς Ἀρμενίας, ὡδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ Ἰδιος.

Ο βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπερχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπηλευθέρωνεν αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεψεν εἰδωλολατρικούς ναοὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῷ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόνα, οἱ δὲ "Ἀβαροὶ μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ο Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχιδρόμων τὴν εἰδῆσιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ" εἶχεν δίλως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του μάχιστρον Βῶνον.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὄποιοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πεῖσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἔως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔψυγον, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

"Ολοὶ οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταῦτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν «Τύπερμαχον στρατηγὸν», τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς πολιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἄκαθιστος" Γυνοίς, δηλαδή οἱ Χαιρετισμοί.

Παρὰ ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ὀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ ἡρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρως καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάθησαν, ὁ Χοσρόης ἐδολοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σι-

ρόγης ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεγρεθόθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιά των σύνορα καὶ ἀπέδωσαν τοὺς αἰχμαλώτους, καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν.

Μετὰ τὴν εἰρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν (629), δπου ἔγινε μὲ ἀπίστευτον ἐνθουσιασμὸν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατόν, τὸν λαὸν καὶ τὸν αἰλῆρον. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἔφερεν ὁ Ἰδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρὸν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630 τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, δπου τὸν εἶχεν ἀλλοτε τοποθετήσει ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἀγία Ἐλένη. Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἔορτάζει τὴν "Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ο Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ἥρως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπέθανε τὸ 641 καὶ ἀφήκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἐξηγνητημένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῷ νέος ἐπικίνδυνος ἔχθρος παρουσιάζεται, οἱ "Αραβες.

17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμός, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας εἶχε κοσμοϊστορικὰς συνεπείας. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἄγνωστος ἔως τότε, μὲ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας καὶ προεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάτωσιν. Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν διάλγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας προσήλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμώδης καὶ ἀνυδρος καὶ ὡς ἐκ τούτου πτωχὴ χώρα καὶ μόνον ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὐτὴ πρόβατα, καμήλους καὶ λίπους. "Οταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινοῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εῦρουν τροφὴν καὶ, δσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους ν ο μάδας, μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν ἀκόμη. Ἐν τμῆμα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὕφορον, ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἡ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εύδασιμων Ἀραβία (Τγεμένη σήμερον) καὶ ἡ Πετραία Ἀραβία, ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα.

Οι Ἀραβίς ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἐβραίων. Ἡσαν γενναῖοι, ἐπποτικοί, φιλόδεξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἐν κράτος, ἀλλ' ἡσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἔκαστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεούς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λιθολαζία ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Καραβά, ἦτο κοινὸν προσκύνημα δλων τῶν ἀραβιῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

Ο Μωάμεθ (570 - 632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνὴκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὄρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἑνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγγράφει, ἡ συχνὴ ὅμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲν Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξεν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβία νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἥρχισε νὰ σκέπτεται πᾶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδωλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Απὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἥρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ δόποιοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ. ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδούς. Λαβὼν αὐτούς ὁ Μωάμεθ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

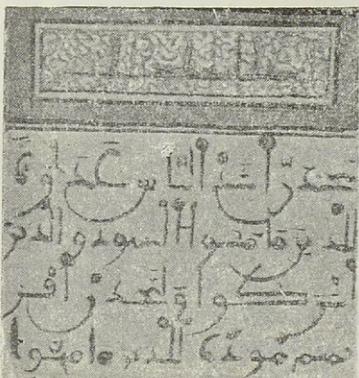
Ἐκτοτε ο Μωάμεθ ἥρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἀραβίας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸς εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὀπαδοί του διεξάγουν μὲ πεῖσμα τὸν « ἵερὸν πόλεμον », δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὕβρισεν ὡς τοποτηρητήν του (χαλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἀραβίαν Βάκρ.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν δόποιαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀραβίας ὁ Μωάμεθ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὅμως ὠρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὑλιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ.ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὀπαδούς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας: 1) Εἰς

Θεός ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ· 2) ἡ ψυχὴ εἰναὶ θάνατος· 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων καθορίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (κισμὲτ = πεπρωμένον)· καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ Θεοῦ δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων.

9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Παλαιὸν ἀραβικὸν γειρόγραφον)

λὰ ἔκτροπα, διδάσκει προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, τὴν προσκύνησιν τοῦ Κακθᾶ τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξ ἀπλωσίν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ὅστις ἐξηπλάθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἰδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήγωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλὰς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὄποιον ἔδωκε τὴν ὁριστικὴν κατεύθυνσιν: Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἐπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἔζης ἢ νὰ γίνουν πιστοὶ ἢ τούλαχιστον νὰ πληρώνουν φόρους, ἢ σαν Χριστιανοί καὶ Ἐβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφονεύοντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ φαγδαία ἀραβικὴ κατακτησία, ἀπὸ Ἀφραντίσταν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβεῖς εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπειμάρχυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν των. Οἱ Ἀραβεῖς, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστια-

Τὴν διδασκαλίαν του ὁ Μωάμεθ ὀνόμασεν Ἰσλαμ (= ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν) καὶ τοὺς ὀπαδούς του Μουσλίμ (= ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰσλαμισμός καὶ Μουσουλμανισμός, λέγεται δὲ καὶ Μωαμεθανισμός ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἡθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέποντα πολ-

νῶν, ὁ δὲ μέγας πολιτικὸς Μωάβις οὐαὶ μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμὴν τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβεῖς ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικὰ κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὅποια εὗρον πολὺν ἐξηγητλημένα ἀπὸ τὸν μεταξύ των 25ετῆ πόλεμον. Οἱ περσικὸς στρατὸς ἐνικήθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιουτοτρόπως ἐξερούζωθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἦθλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν, κατέψυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβεῖς ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καὶ ὃς ἐκ τούτου οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητάς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Οἱ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆσαι πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἤδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ιουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι' αὐτὸν ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ᾽ ἐνικήθη παρὰ τὸν Ἱερομίακα, νοτίως τοῦ Ιορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβεῖς ἐπολέμουν μὲ πεῖσμα καὶ ἡρωισμόν, οἱ δὲ Βυζαντινοί, εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιουτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγους ἡ Ἱερουσαλήμ (638), ἡ Βηρυτός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὅλοκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὁριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οἱ λόγοι τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῆσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὁρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβεῖς, πρὸς ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συ-

ρίας, εισέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα δύο μόνον ἔτῶν (τέλος τοῦ 639 - 642) κατέλαβον ὅλοκληρον τὴν χώραν. Περισσοτέρων ἀντίστασιν προέβαλεν ἡ ἐλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὅποια τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβαῖς (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὁρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν της. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπωλέσθη διὰ τὸν Ἐλληνισμὸν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἤνθησεν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὄνομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν ΙΘ' αἰώνα ἀναζωγονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἡ Ὀρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ κυριώτεροι καὶ ἐδῶ λόγοι τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἶναι, ὅτι οἱ ιθαγενεῖς Αἰγυπτιοὶ ἐμίσουν τοὺς Ἐλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητάς, νομίζοντες ὅτι ἡ ἀριψικὴ κατάκτησις θὰ ἥτα καλυτέρα. Ὁμολογούμένως τὸ Βυζαντινὸν δὲν ἐκυθέρωσε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβεῖς δὲν ἐπέδειξαν ἴδιαίτερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

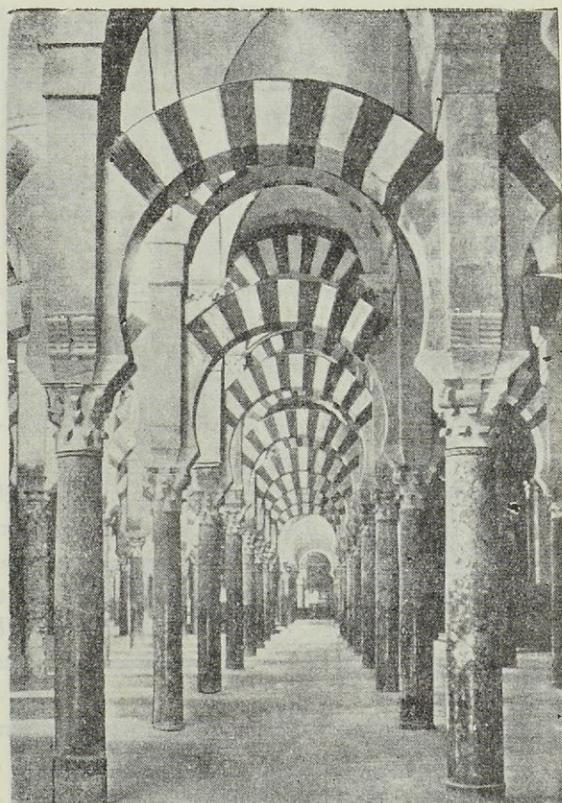
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβεῖς, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν, τὸν ὅποιον εὗρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς δόδοις, διὰ τῶν ὅποιων ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπωλεῖας. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀραβῶν ἥλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιαι πόλεις, ώς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδούνη, τὸ Κάιρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀραβῶν ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὅποιον οἱ Ἰδιοί εἰχον ἰδρύσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλαχέρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτά, ώς τὸ ζωκχαροκάλαμον καὶ τὴν ὅρυζαν ἀπό τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακα, τὴν βερυνοκέαν κ.ἄ.

Πολλοί ύπηρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὄποίους ἐτελειώποιόσαν οἱ "Αραβες, ὡς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδούην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειώποιήθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἔγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελῖναι). Ἡ χρυσοχοτά, ἡ ἐλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προοδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὐτὴ αὔτη ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὄποια ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ Ἰδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας των ἦτο ἔμπορος. Διεξῆγον δὲ οἱ "Αραβες τὸ ἐμπόριον των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ

10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούη

καραβάνια ἔφθινον ἔως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Απὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβεῖς τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὅποια βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὅποιας εἶχον κάμει οἱ Σῦροι, ἐμψήθησαν οἱ Ἀραβεῖς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἕδιοι μετὰ ταῦτα προσέφερον πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τούτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀριού - ἀλλαγὴ στὸ δ (θος αἰών) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀβδούραχμὰν Γ' καὶ Χακίμ Β' (10ος αἰών). Εἰς τὴν πόλιν Κορδούνην δὲ Χακίμ ίδρυσε πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὅποια περιελάμβανε 600.000 τόμους βιβλίων.

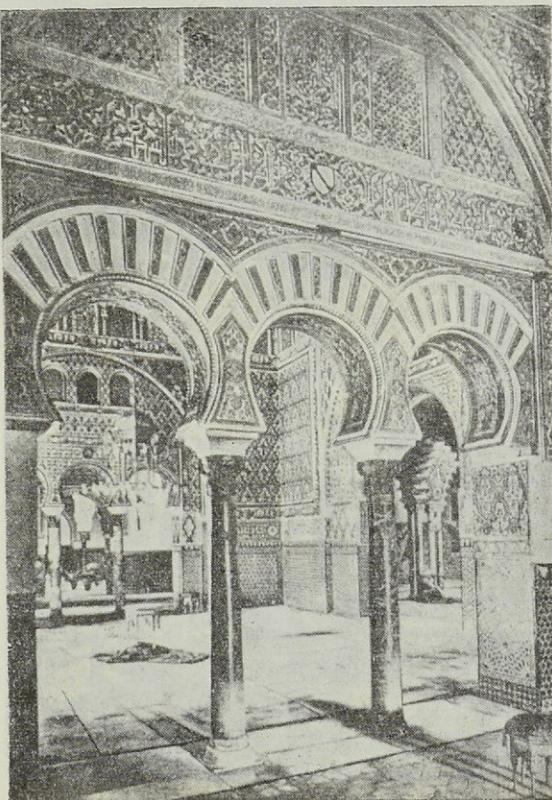
Οἱ Ἀραβεῖς ἡσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἴστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ δονομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄντοι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἱατρικήν, τὰ ἱατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἔχρησίμευον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἔως τὸν 17ον αἰώνα. Ἀραβεῖς ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εύρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὅποιου εἶναι δυνατὸν νὰ μετατρέπωνται τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιουτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλην. χημεία: κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῷ ἔπειπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνάτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημάτων.

Οἱ Ἀραβεῖς δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὰς Ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ τὰς Καλαὶς Τέχνας. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν, τὸν ὅποιον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τέξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὅποια στολίζονται διὰ στοῖν. Ἐσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνε-

πλήρουν τὰ ἀνάκτορικὰ συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὅμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ᾽ ὑπερέχουν κατὰ τὴν πολυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν διάλυτα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν μὲ τὸ ὄποιον κατεσκευάσθησαν δὲν ἔ-

το στερεὸν (πλίνθοι καὶ ἀσβεστος), κατέρρευσαν. 'Η ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς της ἀπὸ τὸν 10ον—13ον αἰώνα. Περισσότερον ὁνομαστὰ μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς 'Αλάμπρας τοῦ 13ον αἰώνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ 'Αλκαζάρ τοῦ 14ον αἰώνος εἰς τὴν Σεβίλλην.' Ενῷ τοῦχοι μονότονοι, ὁμοιόζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον 'Αλάμπρα, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμενά, αὐλαί, πίδακες. Αἱ δροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πο-

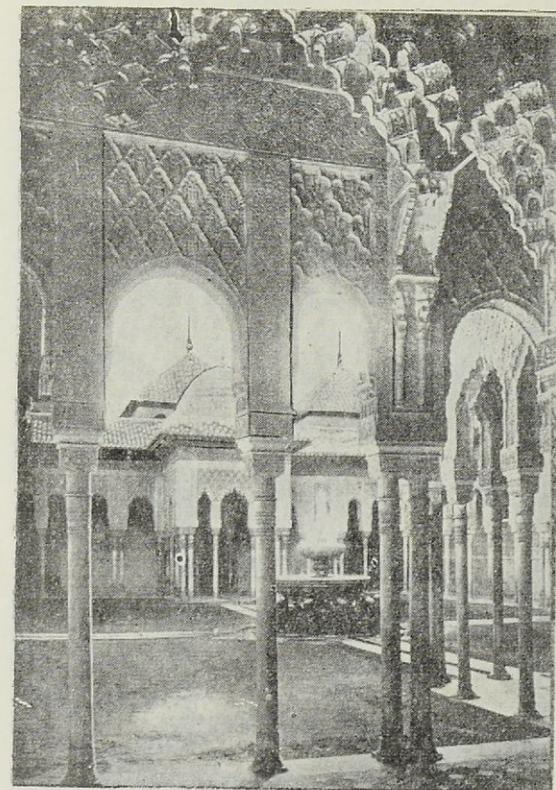

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ 'Αλκαζάρ
(Σεβίλλη)

λύτιμον ξύλον καὶ στολίζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. 'Εξέχουν ἴδιως ἡ Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ 'Αλκαζάρ την Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. 'Η τερα-

στία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ δὲ θρησκευτικοὺς λόγους δὲν ἀναπτύσσεται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφική, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγόρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρώπεων ἢ ἄλλων μορφῶν. Ὡς ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀράβες δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβικά υργά ματα ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, δροφῶν, τοίχων, τόξων κ.ἄ., ἐφιλοτεχνοῦντο δὲ μὲν ποικιλὴν υἱην, μάρμαρον, γύψον, ξύλον καὶ μαρμαροκονίαμα. Τὰ ἀραβικούργματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ εὐθείας

12. Ἡ Αὔλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γρανάδα)

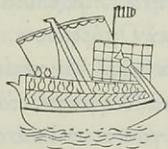
γραμμάτες, συμπλεκομένας κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλάκις τὰς εὐθείας γραμμὰς ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τι συγκεκριμένον.

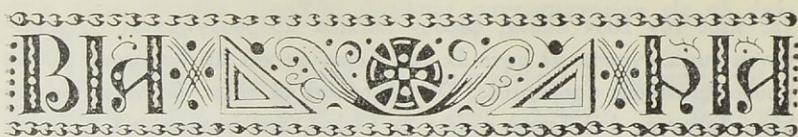
Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέν

τες περὶ τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβιουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲν ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικούς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὁφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὄποιοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δρόπτερον θὰ ἥτο νὰ ὠνομάζετο συριακὸς πολιτισμός. "Αλλως τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἥτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὃστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμὸς

ΙΔΟΜΕΝ, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ τελοῦν ἐλευθέριας τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα μὲ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὄποιον ἔξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βεβαδύεσσον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικήν.

Ἐνῷ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἡγγωνίζετο νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὄποιοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτουν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὸ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἔξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὄποια παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἐρμηνείαι αὗται λέγονται αἱ ῥέσεις καὶ προεκάλεσαν ἀναστάτωσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μὲ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ιστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἱρεσίς, ἡ ὄποια διήρεσε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ "Ἀρεῖος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἐρμηνευτὴς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδιδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρός, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προειλήθη δὲ μέγας σᾶλος μεταξύ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἤδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ

Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲν θάρρος τὴν διδασκαλίαν του ὁ Ἀρειος, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲν πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγνωσίαν. 'Η σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, ὅτι ὁ Χριστὸς ἥτο ὁμοιόσιος τοῦ Πατρός. Οὕτως ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

'Ουδέ τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος δὲν ἤκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρός του, ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ἤνοντος τὴν ἐξάπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

'Αλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεψεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουλιανὸν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεζειρήσε νὰ ἐπικαφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. 'Αλλ' οἱ θεοὶ τοῦ Ὁλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἥτο δυνατὸν ν' ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀποστολήν.

'Ο Ἀρειανισμὸς ὅμως δὲν εἶχεν ἐξαφνισθῆ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἐξηκολούθουν νὰ ταράσσουν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. "Οθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Β'" Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανέφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἡδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανική. 'Εξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἔθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἀρειανισμός.

21. Μονοφυσιτισμὸς

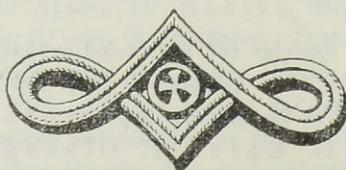
Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, ὃστις ὑπερετόνιζε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστοτόκος καὶ ὅχι Θεοτόκος. 'Αλλὰ διὰ τῆς ἐν 'Ἐφέσω Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστόριος καθηρέθη, καταφυγὼν εἰς Ἀντιόχειαν.

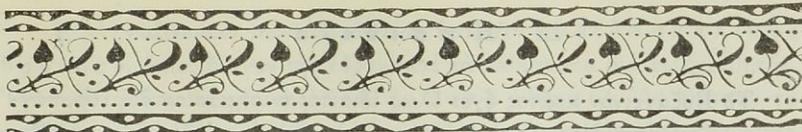
Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἔφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διδάσκοντες ὅτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἔθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

έπειδὴ παρεδέχοντο ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁ μόνος Θεός, ὀνομάσθησαν μονοφυσῖται. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἱρετικοί, ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474 - 491) διὰ τοῦ Ἐνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491 - 518) ἡγωνίσθησαν εἰλικρινῶς, δύποτε ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν ὄρθιοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἰτια τῶν διαφωνιῶν δὲν ἤσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. Ἐξ αἰτίας μάλιστα τοῦ Ἐνωτικοῦ προσκλήθη σχίσμα Ἀγατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (484 - 519), τὸ ὁποῖον ἤρθη ἐπὶ Ἰουστίνου. Ἄλλ' οὕτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξησφάλισεν δύμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετά τινα ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610 - 641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλουμένων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αιγύπτου, ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω προσκλήθη ὁ Μονοθελητισμός, δοτις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσεγγιστικὸν δρθιόδοξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῷ οἱ μονοφυσῖται, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν συνεννόησιν μὲ τὴν ὄρθιοδοξὸν Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ πλεῖστοι ἡσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμὸς τῆς πρώτης περιόδου (330 - 641) ὑπέστη ἐπίδρασιν φωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικὴν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ φωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὐρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δόπια ἀπετέλεσε τὸ σημαντικῶτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὅμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : 'Ο Ελληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμός. 'Οιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἔννοοῦμεν τὸν Ελληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μὲ τὴν ἔξαπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ελληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. 'Αγῶν δὲν ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, χριστιανῶν καὶ ἔθνικῶν. 'Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμός, ἐπιτρέψας τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὄργανωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330 - 1453), δὲν ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὸ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ελληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ ἔλους καὶ ἀγάπης.

22. Ή π αι δ ε ί α

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅλως ἴδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἴστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχήν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον "Ἐλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι" Ἀσιαταὶ, οἵτινες ὅμιλουν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἑθνικὴν τῶν γλῶσσαν. "Ἀλλως τε μόνον ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἥδυνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάκτοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ παιδεία, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἔως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἤτο ἑλληνική.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκανόνιζον πότε θὰ ἐπήγαιναν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι᾽ αὐτό, ἀλλοι παιδεῖς ἤρχιζον τὸ σχολεῖον δταν ἔφθιμον τὸ πέμπτον ἔτος, ἀλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἔβδομον καὶ τὸ ὅγδοον. "Οπως δὲ καὶ σήμερον, τοιουτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὅποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινόπαιδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο «τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ «τὰ ἱερὰ γράμματα». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινούς χρόνους, ἤτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. "Οχι μόνον δὲ ἀνεγίγνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ικανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικήν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὅποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ τότε διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἵερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθήματά των εἰς τὰ κελλιά.

Εις τὴν αἰθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν ὁ « διδασκαλικὸς θρόνος », ὅπως ἔλεγον τὴν ἔδραν, καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ταῦτα ἐλέγοντο σκιμματά διὰ τοὺς μαθητάς.

Μεταβάκινοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί τῶν διάφορα ἀντικείμενα. Ὁ μάρσιππος (ἢ δέρρις) ἦτο δερμάτινος σάκκος, ἐντὸς τοῦ ὄποιου ἔθετον οὐδοὶ τὰ βιβλία των, τὴν παιράγραφος ἦτο ὁ κανάν, διὰ τοῦ ὄποιου ἔχαρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ἔγκλινος πίναξ ἐπηλειμμένος μὲν κηρόν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου, τοῦ γραφείου καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινόπαιδες τὴν σμήλην, δηλαδὴ μαχαιρίδιον, διὰ τοῦ ὄποιου ἀπέζεον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψήφους, οἵ ὄποιαι ἔχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησιν.

Διὰ τὴν ἀρίθμησιν ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἀβάκιον, τὸ ὄποιον ἦτο ὁρίζοντιος πίναξ μὲν περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὄποιου ἔρριπτον ἀμμον καὶ μὲ τὸν δάκτυλον ἔκαμπον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θήκην ἐτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀποτελούμεναι ἀπὸ καλάμους, καλουμένους κονδύλια. Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο καλαμούντη, ὅπερ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συνήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸν εἰς ἡλικίαν 10 ἔως 12 ἑτῶν καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γραμματικοῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3 - 4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστὴς καὶ γραμματιστὴς καὶ γραμματιστὴς.

Κρτόπιν ἡκροῶντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὄποιαι ἥσαν εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν, Ἀντιόχειαν, Ἐδεσσαν (Εύφρατου), Βηρυτὸν καὶ ἀλλαχοῦ. Διότι οἱ σχολαὶ τῶν ἔθνων ἦσαν τετράπησκαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἐπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ Ιου-

στινικούς ή νεοπλατωνική σχολὴ τῶν Ἀθηγῶν (529), τῆς ὁποίας οἱ ἔπειτα τελευταῖοι καθηγηταὶ κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὐμενῶς δεκτοὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἐδίδαξαν ἐπὶ μακρὸν καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς οἱ Βυζαντινόπαιδες ἐδιδάσκοντο ρητορικὴν, ἡ οἵη τοῦ χρήσιμος εἰς ακληρικούς καὶ λαϊκούς, καὶ φιλοσοφίαν, δηλαδὴ λογικήν, ηθικήν, δογματικὴν καὶ μεταφυσικήν. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στιωτοί. "Ολως ἴδιαιτέρως ἤκμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους, τῆς Κωνσταντινούπολεως, τὸ λεγόμενον Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτηρίου εἰς τὸ ὅποιον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἵδρυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτερηπήν τῆς συζύγου του Εὐδοκίας (βλ. σελ. 19). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχιακαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

"Ο δργανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους: 10 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικήν, 5 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικήν, 10 διὰ τὴν Λατινικὴν γραμματικήν, 3 διὰ τὴν Λατινικὴν ρητορικήν, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. "Ολοὶ οἱ καθηγηταὶ ἦσαν Ἑλληνες καὶ εἶχον τὸν βαθμὸν τοῦ κόρμιτος. "Ο διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἢ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων ἢ μέγας διδάσκαλος ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλου τὸν κράτος καὶ ἔστοι, ὡς δ ὄνομαστὸς Ἀρμένιος Μεσρόπης (Μεσρώπιος, 441), ὁ ὅποιος μαθὼν τὰ Ἑλληνικά, ἐσχημάτισε τὴν ἀρμενικὴν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασε διάφορα χριστιανικά ἔργα.

23. Ἡ λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Τὸ θέατρον εἶχε παρακμάσει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. "Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ κύττας καὶ τῆς διμιλούμενης εἶχεν ἥδη δημιουργηθῆ κάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, τὸ ὅποιον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων συγγραφέων εἴχε θαμβώσει τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ώστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσίν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαιλέκτου ἥτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέρων ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διαιτήπωσιν τῶν σκέψεών των ὕφειλον νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν σύγχρονόν των γλῶσσαν καὶ δῷτε τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὄποιαν ἔβασαντον καὶ ἐπίεζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχων οἱ λογοτέχναι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἐμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ίκανοι κειρισταὶ τοῦ καλάμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων ποιητῶν, τὰ ὄποια ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσῳδίαν. Ἐνωρίς ὅμως κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίξουν τὸν ρυθμὸν τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίστε εἰς τὴν δμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰσήχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα μὲ τονικὴν βάσιν, τὸ διποῖον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος αὐτὸν τῶν ποιημάτων, τὰ διποῖα ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὀνομάσθη ὡς μνοική καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὄμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ προοίμιο ίμιον, τὸ διποῖον εἶναι μία ἡ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν στροφὴν καὶ τέλος εἴκοσι ἔως τριάκοντα ἀλλας δμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐφύμνιον, [καὶ ἐψάλλετο ὅποιον τῶν πιστῶν μαζί].

Διὰ τὸ μέτρον, τὸ διποῖον ἔχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταί, διέκρινομεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας: τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μελωδούς.

Εις τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν διαρρήσιος διανοήσις, διανοήσης, διανοήσιος Πτολεμαϊδος, διανοήσις Πτολεμαϊδης, καὶ ἄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σφέζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἀφθαστον λυρισμόν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν δμοίς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ πανηγυρικούς λόγους τοῦ Γρηγορίου ἐνετάχθησαν εἰς ὄμνους μεταγενε-

στέρων ὑμνογράφων, ώς ὑπὸ τοῦ Κοσμᾶ ἐπισκόπου Μακεδονῶν τὸ «Χριστὸς γεννάται, δοξάσατε...». Οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου εἶναι χριστιανικοὶ μετὰ φιλοσοφικῶν ἵδεῶν εἰς μέτρα ἀνακρέοντεια, τοῦ δὲ Πισίδου ἱαμβικοί. Ἐκτὸς τῶν καθηκόντων θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Πισίδου περίφημον ἔτοι τὸ ἔξυμνον τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων, ὅπου οὗτοι ἐποιέισθον τὴν πρωτεύουσαν τοῦ αράτους. Ὁ Πισίδης δὲν ἐστεφεῖτο ποιητικοῦ ταλάντου καὶ ἐμμεῖτο τόσον ἐπιτυχῶς τὰ μέτρα τοῦ Εὐριπίδου, ὡστε οἱ Βυζαντινοὶ διηρωτῶντο «τίς στιχίζει κρείττον ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης;»

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τοὺς μελωδούς, δλως ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητῆς ὅλων τῶν αἰώνων ὁ ὑμνογράφος Ρωμανὸς (περὶ τὰ τέλη τοῦ δου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας, ἔλαβεν ἐλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Οἱ μελωδὸς οὗτος ἔξυμνεν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἀγίων καὶ τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί. Ἡ γλῶσσα του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς δμιλουμένης, ἡ δὲ διήγησίς του ἔχει δραματικότητα. Ἡ ἐπίδρασίς του εἶναι μεγάλη εἰς τοὺς μετέπειτα ὑμνογράφους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ὧνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Απὸ τοὺς ὠρφωτέρους ὕμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν («Οταν ἔλθῃς δ Θεός ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης»), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ («Η Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει») κ.ἄ. Ἐκ τῶν περιφήμων ὕμνων του σφέζονται 85 περίπου τὸν ἀριθμόν. Ὑπό τινων ὑποστηρίζεται ὅτι καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὅγι τὸν Σεργίου, πιντηράρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὅποιος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων, ἢ τοῦ Πισίδου. Ἡ θέρμη, μὲ τὴν ὅποιαν ἔχει γραφῆ ὁ ὕμνος ὅτος, καὶ ἡ ὅλη καλολογική του ἀξία προκαλεῖ ἔντονον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συγκίνησιν. Ὁ Ρωμανὸς ὁ μελωδὸς ἀνεκρούχθης ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἄγιος (έορτάζεται τὴν 1 Ὀκτωβρίου.).

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὅποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Μέγα πλῆθος ἐπιγραμμάτων εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἀγίους τῆς Ἐκκλησίας. Πολλὰ ὅλα ἐπιγράμματα εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε

ἐκφράζουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἰδού ἐν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

Ψυχὴν ἀνειπών ἀθάνατον δὲ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστρόημα, τὸ δποῖον, ἄγρωστον εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δημιούργημα τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καλλιεργηθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ὁ ἥρως καὶ ἡ ἥρωτις παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σφέζονται ἡ μὲ τὴν τύχην ἡ μὲ τὴν βοήθειαν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἥσκαν χριστιανοὶ ἢ ἔθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμός, διότι δὲ ἀυτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἡθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἴδαιτέρως τῶν ἥρωϊδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσίς του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριώτεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἥρωών του.

24. Ἡ ἴστορια

Πρῶτοι ἴστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὔσέβιος ὁ Παμφίλος, ὁ συγγράψας ἐκκλησιαστικὴν ἴστορίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ δποῖοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητα ἴστοροῦν τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἴστορικους καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ

λεγόμενοι κυρίως οι στορικοί. Μέχρι της ἀλάσσους τῆς Κωνσταντινούπολεως ύπδη τῶν Τούρκων ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἐξιστρόησιν τῶν ἀξιολογωτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοχροατορίας.

Σημαντικότερος ίστορικὸς εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. Ο Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας του τὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἐξῆσε τὰ πόλεμικά γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, αἱ πληροφορίαι του εἶναι αὐθεντικαί. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλης ἀκριβείας ίστορικός, ἀξιος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ίστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Ο Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας : 1) Τὰς Ἰστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκδοτα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἰστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκρίβειαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὰ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ.ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκδοτα, τὸ δόποιον ἐξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκόπιου συνεχίζουν ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). Ο τελευταῖος συνέγραψε τὴν ιστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

Ἐκτὸς τῶν ιστοριῶν τούτων, εἰς τὰς δύοις ἐξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἀλλοι εἴδος ιστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογράφος ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ιστορίαν ὄλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ δόποιον δονομάζεται Σύνοψις ιστοριῶν ἡ Χρονικὸν ἡ Χρονογραφία, εἶναι παχύσημος ιστορία, γραμμένη διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἐγράφοντο εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὑρέως ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ο παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης

Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιούτου εἰδούς δημώδεις ἴστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ δίδει εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγγρόνων του. Εἰς τὴν ἔξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Λ.χ. ὁ Διόνυσος παρουσιάζεται ως συγγραφέως γράψας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ως ἴστορικὸς κ.ἄ. "Ητοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἴστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὑφους.

'Ιδιαιτέρον εἶδος ἴστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἀγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὄποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ ἀγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. 'Επίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἱρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἀγίων ἔξεχουσαν θέσιν κατέχει ὁ 'Ιωάννης Μόσχος, ὁ ὄποιος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰώνος. Τὸ βιβλίον τούτου δονομάζεται Λειμῶν ἢ Λειμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ἡσκησεις μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸν περιέχονται ἀνέκdotα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἀγίων. Οἱ βίοι τῶν ἀγίων συγχάδεν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. 'Ἡ ἀπέριττος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν "Ἐσσελιγγ " ἀληθὲς χρυσωρυχεῖον », αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἴστοριαι του τέρπουν καὶ οἰκοδομοῦν. 'Αξίζει ἰδιαιτέρως ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου 'Αθανασίου.

25. Ἡ θεολογία

Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἡσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. 'Ενῷ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ ὄποια ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιμέτως ἔκινει ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδῶσουν

τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἔθνων καὶ ἀπὸ τὰς αἵρεσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἐθνικούς καὶ τοὺς χριστιανούς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος (314 - 393) ἡσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὄποια οὗτος ἤγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Οὐαὶ τῷ Λιβάνιῳ ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικήν. Ἐδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὴς ἐν Κωνσταντινούπολει, Νικομηδίᾳ καὶ Ἀντιόχειᾳ, μαθηταὶ του δὲ ὑπῆρχαν ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἑκκλησίας. Οὐαὶ τῷ Λιβάνιῳ ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολὰς εἰς ὕφος περίτεχνον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων του ἐσώθησαν πολλά, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου του κοινωνίας.

Ο ἔτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανὸς (331 - 363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' ὃτου εἶχεν ἐγκεισθῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς μοναστήριον. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ἡρώησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἔξης ἀπάντησιν :

Ἐπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας ἀπόψεις του ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὄποιων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πάθος. Ἀλλὰ ματαίως ἥγαντιζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ δοτία δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἔθνικούς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολονότι καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὁριγένης καὶ Ἀθανάσιος

οἱ Μέγας. Γενικῶς ἡ ἀναπολικὴ θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰών, ὁ γνωστὸς ὡς χρυσὸς αἰών τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἵτίων: 1) ἐπρεπε νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἀγῶνας κατὰ τῶν ἑθνικῶν συγγραφέων οἱ ὄποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ ὄποιαι ἐγενήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγῶν κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωσεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ. Πέραν ὅμως τῶν αἵτίων τούτων ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. Ἐξαίρετοι πιστοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μόρφωσιν ἔγραψαν σοφὰ συγγράμματα, εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὄρμήν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Οἱ Μέγας Βασίλειος (330 - 379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίων οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασε ρητορικήν, φιλοσοφίαν καὶ ιατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, δ ὄποιος ἦκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωσε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους Ἀσκητικοὺς Κανόνας, πλεῖστα συγγράμματα δογματικά, ἡθικά καὶ ἀκανοντάδας ἐπιστολῶν. Άι Ὁ μιλίαι τοῦ πρὸς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Εἰς εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Οἱ Γρηγόριοι ὁ Νύσσης (335 - 394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασίλειου, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. Ἐγράψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικά καὶ δογματικά συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὑρίσκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὄποιον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. Ὡσας εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θέρμης τὰς αἱρέσεις, ιδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (330 - 390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἀν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἔξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικούς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὄποια εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὅμιλες συχνὰ περὶ τοῦ ἑμετοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτὴν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφήμους θεολογικούς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασιλείου ἐνεκμιάσεν εἰς τὸν ἐξαίρετον Ἐπιστάφιον λόγον του.

Ο Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347 - 407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασε ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ δρῦ τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐγειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπερβολικά ὀυστηρός, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἵνως τὴν αὐτοκρατειρανὴν Εὐδόξιαν, τῆς ὄποιας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη δριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἤσυχασεν, ἀλλ᾽ ἐξηκολούθησεν νὰ ἐνισχύῃ δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίζῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. Ός ἐκ τούτου ἐκποτίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὅδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα: Πραγματεῖαι, Ομιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλούτος ὀράξιων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιάσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὅμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν ἔλδος. Οἱ σύγχρονοι του τὸν ὀνόμασαν Χρυσόστομον Ἐπιστάφιον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἔνα ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὅμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἥσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οι Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἀκρονέωτον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-

φίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ "Αγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος, δικύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ διθεόδωρος ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ βου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι καταρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

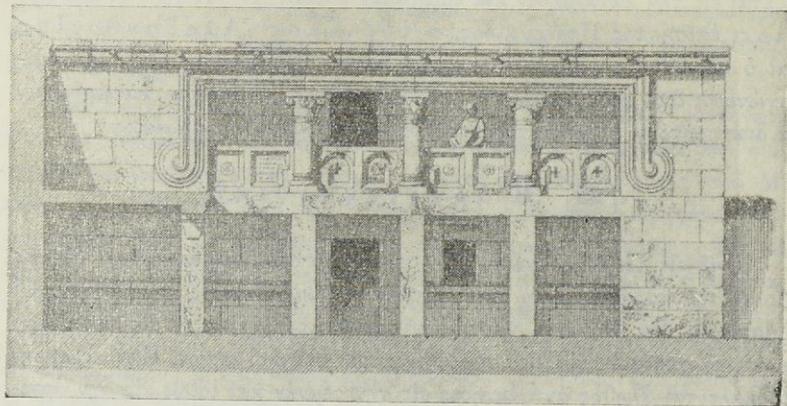
25. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῷ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μὲ τὴν παράδοσιν, τὸ δὲ τοὺς ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἡδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ διόποια ἐνθυμίζουν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων λατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθῆς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζουμεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτήρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῆ. Τὴν γνωρίζουμεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναούς, τινὲς τῶν διόποιων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετράπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

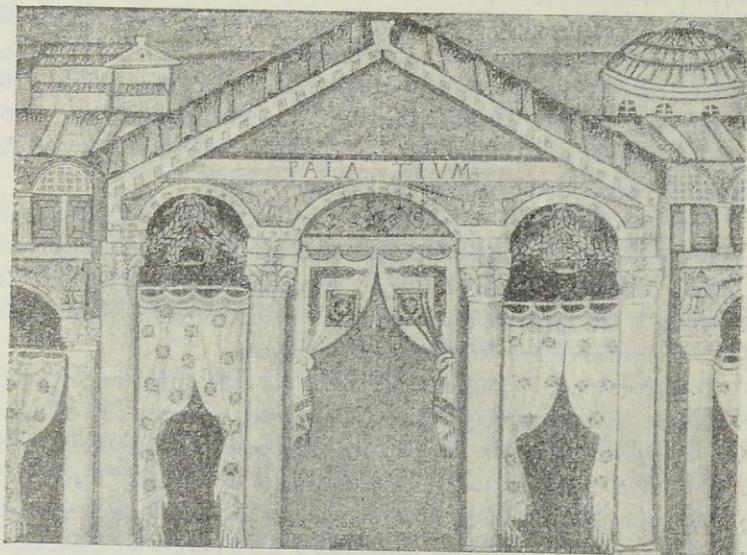
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐγρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατακόμβας, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. "Οταν δύμας μὲ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡσκουν ἐλευθέρως τὰς τελετὰς των, ἔκτισαν ναούς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὅρθιογάνιος σηκός, σκεπασμένος μὲ ξυλίνην στέγην.

"Οταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὑρυχωροτέρους ναούς, διχωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ διόποια ἐλέγοντο βασιλικά. Ἐγρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικυριακαὶ ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἴχον σηκόν, ὁ ὅποιος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

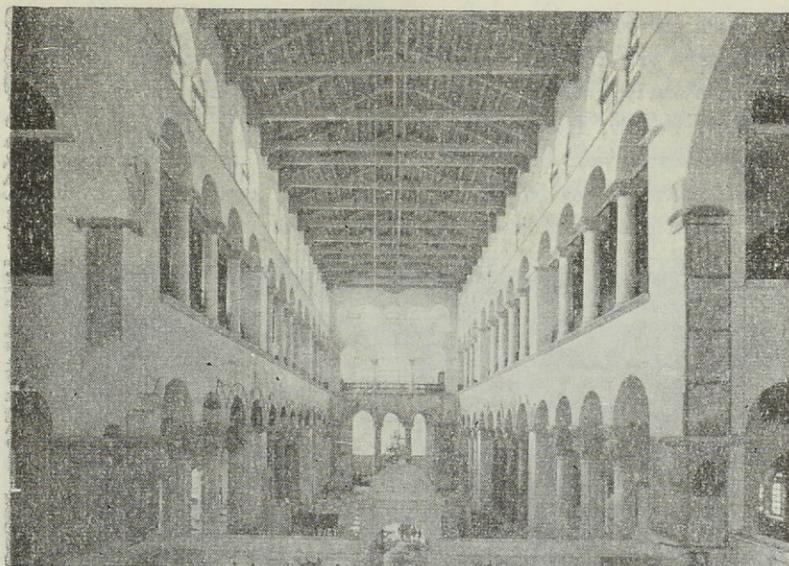
Τοιουτορόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τυμάτα, δινομαζόμενα κλίτη. Ἐνίστε αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἥσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνήρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἴχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἥσαν τρία, ὃν ἀρθητική, στενός πρόδομος, ὃ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἄψις, ὃπου ἐσχηματίζετο τὸ ἵερὸν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρίσκετο ἡ Ἅγια Τράπεζα.

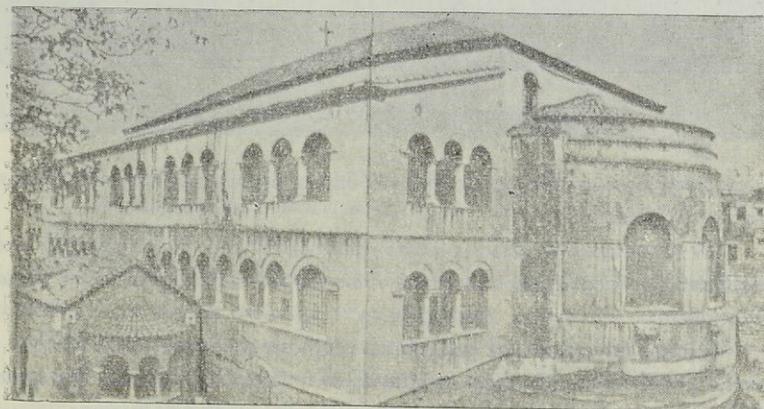
13. Βυζαντινή οἰκία τοῦ θεοῦ αἰδόνος

14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἅγίου Ἀπολλυναρίου τοῦ νέου, θεος αἰών)

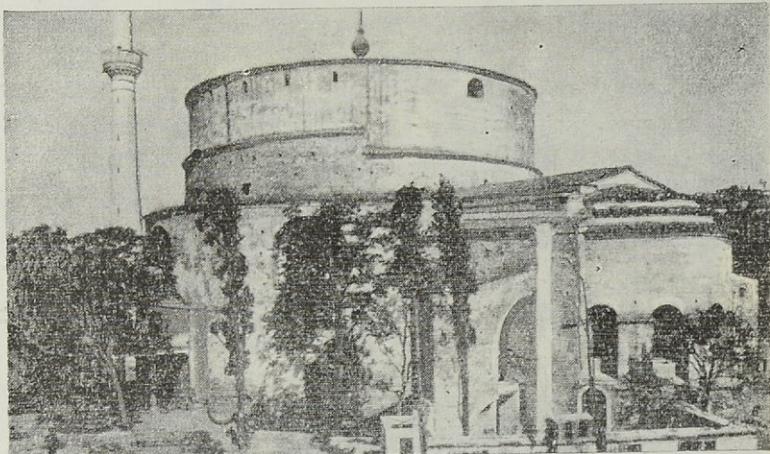
15. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἅγιου Δημητρίου
(Ἐσωτερικὸν ἀπὸ τοῦ Ἅγιον Βήματος)

16. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου
(Νοτιοανατολικὴ ὅψις)

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δύσιν, τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Τοιούτου σχήματος ναοὺς ἔδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἅγια Ἐλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἐλλάδα.

Όνομαστὸς ναὸς ἦτο τοῦ Ἅγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὅποιος ἐκτίσθη τὸν δον αἰῶνα. Οὗτος, καεὶς κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετά τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὅποια χωρίζονται διὰ κιονοστοιχῶν. Δύο νάρ-

17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἅγίου Γεωργίου

Θηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὅποιος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἵεροῦ.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπίσης εἶναι τοῦ δον ἡ τοῦ θου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς Ἅγιας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ομοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαὶ. Τοιούτου κυκλοτερὲς σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἅγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μαυσωλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

Αὕτη εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἅγιας Σοφίας (θο-

αἰών) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδομήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ὀρχικόν του σχέδιον. Ὁ νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν δμως τὴν τελειοτάτην ἔκφραστήν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ως τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ειρήνης,

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ειρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιουμένου νῦν ὡς μουσείου τῶν τουρκικῶν πολέμων)

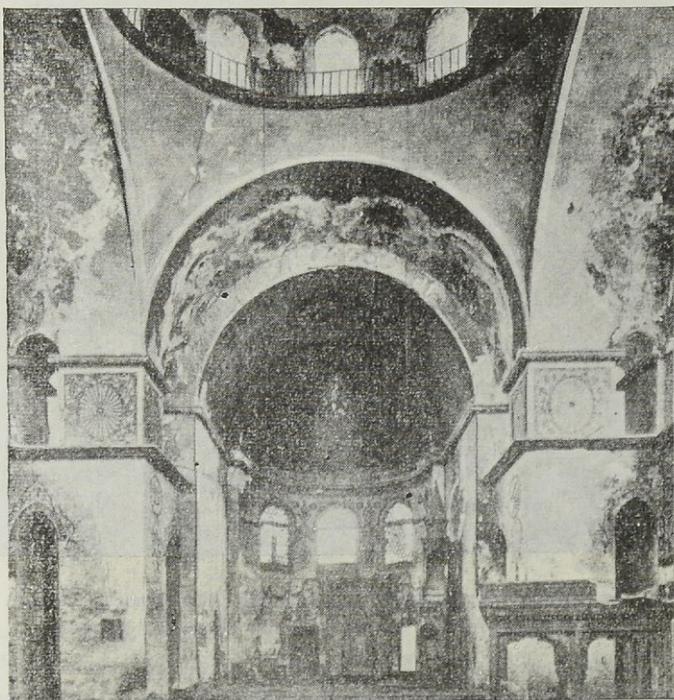
τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ὁ ὄποιος σφέζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλὰ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἔφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὄποιος ὠνομάσθη Νέα Ἐκκλησία, τόσον δὲ ἥτοι ὠραῖος, ὡστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἥδύνατο νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν.

Τὸν δον αἰῶνα ἐκτίσθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὄποιος εἶναι ἀτελὴς μίμησις τοῦ μεγάλου ὅμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτεύουσας.

27. Ἡ Ἀγία Σοφία

Ἄπο ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ αράτους. Ο

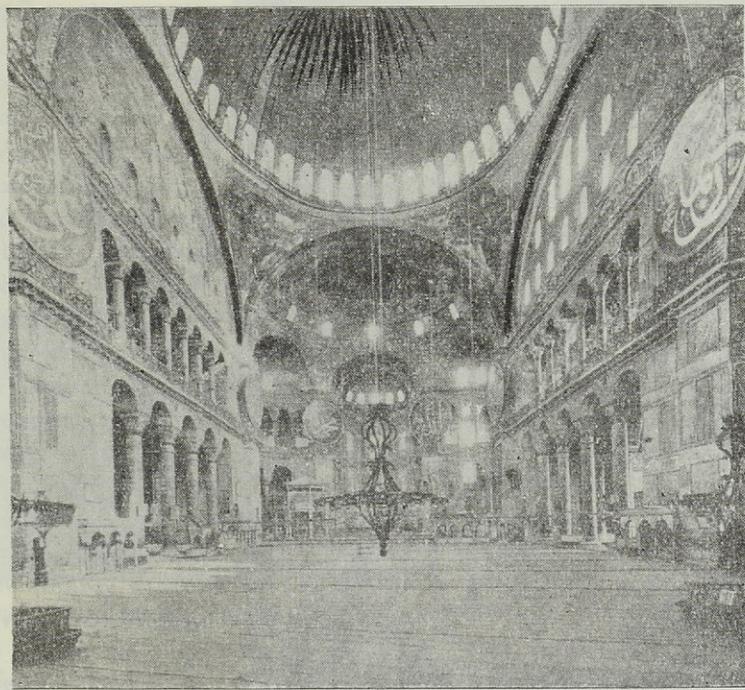
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημεῖον)

ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἀγίαν τινά, ἡ ὄποια ώνομάζετο Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἀγίας

Σοφίας, δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεῖς ὑπὸ τοῦ ὅγχου τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔξωρίσθη δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκτίσθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

Ο μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ δὲ Ἰουστινιανὸς ἡθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ

20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τισὶ δωροῖς ἀπὸ τὴν Μήλητον ἔξεπόνησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὅποιον ἀντιμετώπισαν οὗτοι συνίστατο εἰς τοῦτο: νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ δρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θόλος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὃστε νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἐσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὕψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρες μεγάλους κίονας, οἱ ὅποιοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξὺ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἔξι αὐτῶν

ἀπεῖχεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸν τοῦχον τῆς ἐκκλησίας.
Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὄποῖος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς
τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων, τὰ ὄποια συνδέουν

τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιουτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ φιλοδομῇ θόλος ἐπὶ μιᾶς δροθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὰ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἔκαστον μὲ δύο κόργχας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ὁ διφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως καὶ εὐθεῖαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δὲ διφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οίονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνῃ ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόργχης τοῦ ἱεροῦ, τοιουτοτρόπως δ' ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χῶρος, τοῦ ὄποιου ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλά-

γιοι σηκοί μὲ δύο πατώματα, τὰ δποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ δένω πάτωμα ἡτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἡτο, ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διετηρήθη τὸ δρυμογάνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ δένω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος,

22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψία τοῦ ἔξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας

ώστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

‘Η ἐντύπωσις, τὴν δποίαν προξενεῖ καὶ σήμερὸν ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτική. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκά ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἀφηγον τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἐδαπανήθησαν διὰ τὴν ἔδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Οἱ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ

ύλικοῦ. Δέκα χιλιάδες ἑργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάτης δὲ ἀρματος, συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιοῦσι, « Νενίκηκά σε, Σολομών ».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἴστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηρίστηκας γράφει: « ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβιατεῖ, οὐ μακράν που ἥγοιμενος αὐτὸν εἶναι... τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἀνθρώποι τοῖς ὄρωμένοις γεγήθασιν, ἀπίοντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται ».

Ἡ Ἀγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἔμικλὸν κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προστύχοντο οἱ βασιλεῖς ἐν βαθυτάτῃ κατανόησει εἰς τὰς κρισίμους στιγμάς. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, δπως ἡ ἔκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἀγία Σοφία ὀνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικῶτερον μνημεῖον τοῦ χριστιανικοῦ Ἐλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν δποῖον ἐμιμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβεῖς καὶ οἱ Τούρκοι.

28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

Ο βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακεκοσμημένον τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισδόια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ο λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὅποια ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἅγιων μὲ σκοπὸν διδακτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οι τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ᾽ εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχέδιον, νὰ ἔξαρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

‘Ο Βυζαντινός ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη του ναοῦ, τὸν ν ἄρθηκα, τὸν κυρίως ν αὸν (σηκὸν) καὶ τὸ ἵερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἔκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφῇσθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἡ προσκυνητάριον, τὸ ὄποιον χωρίζει τὸ ἱερὸν ἀπὸ τὸν σηκόν.

‘Ο τρόπος ὅμως, κατὰ τὸν ὄποιον ἔκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἵστο διμοιροφορφος εἰς δλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. ‘Ο τρούλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ

23. Ὁ καλὸς Ποιμῆν.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μημείου τῆς Ραβέννης, 5ος αἰών. Ὁ Χριστός, γαλήνιος εντὸς πιλαθεισιακοῦ τοπείου, περιστοιχίζεται δηλαδὴ συμβολικῶν προθέτων.).

Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, δστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παυδίον.

‘Ιδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψῆφιδυγραφία.

‘Η τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρώμους λίθους. Τούτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τέσσην ἀντίθεσιν χρωμάτων, δστε προενούν εντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατήν. Οἱ λίθοι αὗτοι λέγονται ψηφίδες καὶ διὰ

τοῦτο αἱ ζωγραφίαι, αἱ δποῖαι κατασκευάζονται τοιουτορόπως, ὅνομάζονται ψηφιδώτα μωσαϊκά.

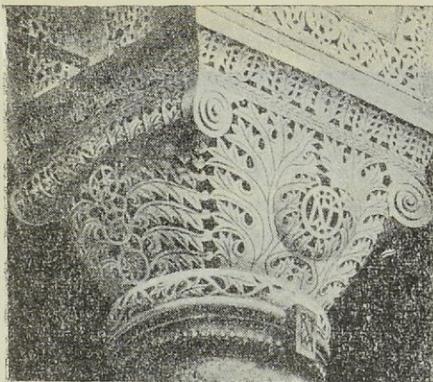
Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκά δὲν ἔσωθησαν πολλά. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Ἅγιας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἤσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τούρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲν ἀσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμιλοι ξήπη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα Ἀμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὰ ἐξαίσια ψηφιδωτὰ τῆς Ἅγιας Σοφίας; ὡς τὸ ἐν σελ. 33 (εἰκ. 6) ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
(Μωσαϊκὸν του αἰῶνος)

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκά τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἅγιου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον.

Εἰς ἐν ψηφιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιοῦχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἰδρυτάς τοῦ ναοῦ, εἰς ἄλλο ὁ ἄγιος μὲν λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἐνὸς μεγιστᾶνος. Τοῦ δου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν

25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

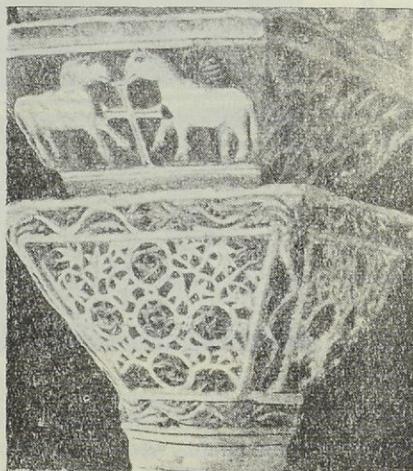
Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ Ἀγίου Βιταλίου καὶ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν γρι-
στικιάκην σοβαρότηταν.

Αντιθέτως πρὸς τὴν ζω-
γραφικήν, ἡ γλυπτικὴ κα-
τὰ τοὺς βυζαντινούς χρόνους
παρημελήθη.

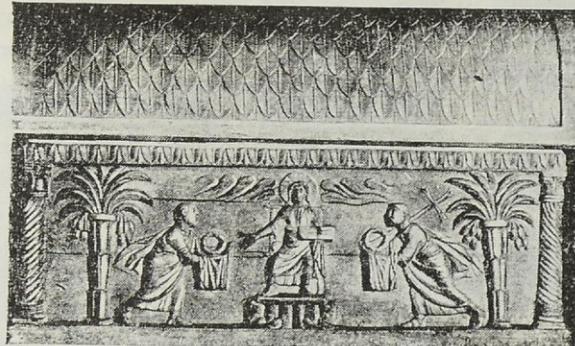
Τοῦτο διείλεται εἰς δύο λόγους: 'Ο χριστιανισμός, μὴ ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν ακλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, πε-
ριεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. "Επειτα, ἡ γλυ-
πτικὴ εἶχε συνδεθῆ περισ-
σότερον μὲ τοὺς εἰδωλολατρι-
κούς θεούς, τοὺς ὄποιούς ἀπει-
κόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤγα-

εῖναι ἡ μεγαλοπρεπής σύνθε-
σις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλ-
λον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεο-
σταλονίκης, ἡ ὥποια παριστάνει
ἀγίους προσευχομένους πρὸ να-
ῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ
καὶ δοχεῖα μὲ ἀνθη ἐνθυμίζουν
τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην.
Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰώνος εἰς
τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀ-
γιειροποιήτου εῖναι διακοσμή-
σεις μὲ ἀνθη, καρπούς καὶ
φύλλα.

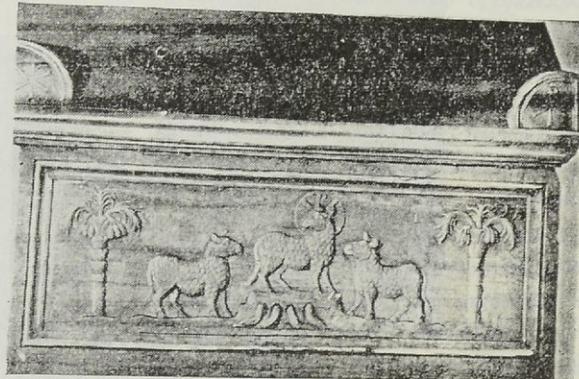
Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν τού-
των τοῦ Ἀγίου Γεωργίου

26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου
τῆς Ραβέννης.

27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αιών)
 (Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων, τοῦ Πέτρου
 καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς αὐτὸν στεφάνους)

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (6ος αιών)
 (Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ιστάμενον ἐπὶ ὄφους, ἐξ οὗ πηγά-
 ςῶν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀ-
 ποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

πήθη ύπό τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιωρίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐσκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα μὲ πρωτούπους συνθέσεις. Ἐπίσης ἀνέπτυξαν τὴν ἐπίδοσίν των καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα, δπως εἰς σαρκοφάγους.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτικὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ διοῖα ἔχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

Οἱ Χριστιανισμὸς ἥσκησεν εἰς εὑρεῖαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς ὑψιστὸν χριστιανικὸν καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ διοῖα περιεθάλποντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ζένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις τῶν Τριῶν Τεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ιωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Τὸ πρῆγμα συνήθεια τὴν Μ. Παρασκευὴν νὰ ἐπισκέπτωνται οἱ αὐτοκράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικός, ὁ μέγας ὁρφανὸς ὁρφανὰ καὶ διεχειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὁρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Τὸ πάρκουν ἅβθινα παραδίγματα τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλλακίλης, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Οἱ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφὴν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ

τοὺς πόδας των ἔνιπτον μὲ θερμὸν ὕδωρ. Ἀν παρημέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἐκκτὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μημονεύσωμεν τὴν φιλάνθρωπον δρᾶσιν τοῦ Θεοῦ δώρου Στούδίου, δῖστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφὴν τῶν ἀπόρων ζένων εἰς ἴδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ζενοτάφια.

Διὰ τοὺς ζένους ὑπῆρχεν ἴδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς τινα δὲ τῶν ζενοδοχίων (ζενώνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἴσθημα τῆς φιλοξενίας. Ο περίφημος ζενῶν τοῦ Σαμψών, κακές κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (532). ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περιέλαβεν ἵατρικὰ τμήματα, Ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν 27ην Ἰουνίου τὴν μνήμην τοῦ Ἀγίου Σαμψών τοῦ ζενοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας εἶναι διάχυτον καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς ἀνεψιόν του τὸ ἔξῆς :

*"Ἐνδυσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένονς παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτουν.*

30. Ἡ νομοθεσία

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔξηκολούθει νὰ ἴσχῃ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνη συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκροτεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὅτιγα ἔτη (438) φέρει αὐτή εἰς φῶς τὸν Θεοδόσιαν δικαία. Οὗτος διετήρησε τὴν ἴσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰώνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμηδὸν τὴν ἐπιδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἱσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἀνδρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξία τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς διτοιχοί εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῆς οἰκογενείας ἀναγνωρίζεται σιγά - σιγά ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ίδιως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἐνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων,

ήτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθύς ὡς ἀγῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπήν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνίανος, τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπή, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιανὸν νόμον μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπή ὑπὸ τὸν Τριβωνίανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινίανος, Οὐλπιανοῦ κ.ἄ. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἤλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἥτις ὠνομάσθη Digesta, ἐλληνιστὶ Πανδέκης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπήν ὑπὸ τῶν αὐτὸν Τριβωνίανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειρίδιου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπεδίωξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Eiusdēcēs (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἤναγκαζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεαρὰς διὰ νὰ ρυθμίζῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν δποίων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιοτέρα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἤτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Papyrus τοῦ Ἀστικὸν δίκαιαν, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεότερος ιστορικὸς γράφει τὰ ἔξης περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: « Δύο δώρα μεγίστης ἀξίας ἔχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν: τὰ Ἐλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ».

Βαθυτέρων γίνεται γρῆσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. « Οθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἔγινεν ἐλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ αράτους ἤτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸν 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ αράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατόν, ἐφ' ὅσον ἔχρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπηλλάσσοντο μόνον ὅσοι ἀνῆκον εἰς

τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἡσχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοί. Ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθεὶς ἥδυνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἵσης ἀξίας στρατιώτας. Ὑπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας. "Οσαι ἐπαρχίαι δὲν ἔστε κτολογοῦντο, ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλαδὴ ἐξηγράφουν τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατός, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, δξιοὶς νὰ ὑπερασπίσογε τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. "Ενεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἡναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθούς φέροντας, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐλάμβανον δὲ μεγάλον μισθὸν καὶ γαίας ἔναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

"Ο Βυζαντινὸς στρατὸς ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἀσκησιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ειναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀξιον ὅργανον ὅχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἔξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνώρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιώται νπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

"Ἐνῷ τὸ ἥθικυν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσον θαυμαστόν, ὃ ἀριθμός του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἕκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Όνδεποτε κατώρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ὁ Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔγινε μὲ 25 - 30 χιλιάδας.

"Ο στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικον. Οἱ βαρέως ὡπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἔφερον τὰ ἔξης: Τὸ λωρίκιον (θώρακ), τὴν κασίδα (περικεφαλαῖαν), τὰς κνημῖδας, τὸ σκουπάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ξίφος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγγην). Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ δόποῖος ἔχρησιμοποιεῖτο πρὸς προ-
άσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικᾶς εἰσβολᾶς ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυ-
ζαντινὸν κράτος εἶχεν δργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἄμυναν τῶν συνό-
ρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων του ἐγκατέστησε σώματα
στρατοῦ, εἰς τὰ δόποια ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται
αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὡνομάσθησαν ἀ-
κρῖαι, καὶ ἐγκατίσταντο μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς γαλας,
τὰς δόποιας ἐχορήγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβήν
διὰ τὴν στρατιωτικήν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκρῖται εἶχον ὅς κύριον ἕργον νὰ κατέχουν τοὺς ὀχυρῶν τό-
πους, τοὺς πύροὺς καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν δόποιων
ἡτο ἡσφαλισμένον δόλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρού-
ρια ταῦτα εἶχον κτισθῆ ύπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως.
ἔγιναν πολὺ περισσότερα. Ἡκολούθουν τὸ ἐν τῷ ἀλλο εἰς μίαν ἀδιά-
κοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιο-
χῶν, δσάκις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρῖται ἐπέβλεπον τὰ
σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουν πᾶ-
σαν ἐπιδρομήν των, ἐνίστε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ
τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία ἔξυμησε τὰ κατορθώματα τῶν ἀκριτῶν
τῆς Ἀσίας εἰς μακρὸν ποίημα δόπου ἔξαίρεται ἴδιως ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ
πατριωτισμὸς τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους εἰ-
χον ληφθῆ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. "Ολαι
αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὡχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ
παχέα τείχη, τὰ δόποια κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ύπὸ ἰσχυρῶν πύρ-
γων. Ὁ δόλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές,
ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὔρεια τάφρος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν
φρουρίων εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς
ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος καστροκτισίας.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἀγίου Ὁρούς καὶ τὰ δια-
σωθέντα μεγάλα τμῆματα τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς
Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς τοιαύτης ὡχυρώ-
σεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον,
ὅ δόποῖος μέχρι τοῦ 8ου αἰώνος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

λάσσας, μέχρι δὲ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κάραβοι. Τὰ περισσότερον ὅμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δρόμωνες, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τοὺς ὄποιούς οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὄποιων 130 - 160 ἀνδρες.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προσήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ ναυτικοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγήσιμον ἔντλεσίν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικὰ τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἔξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

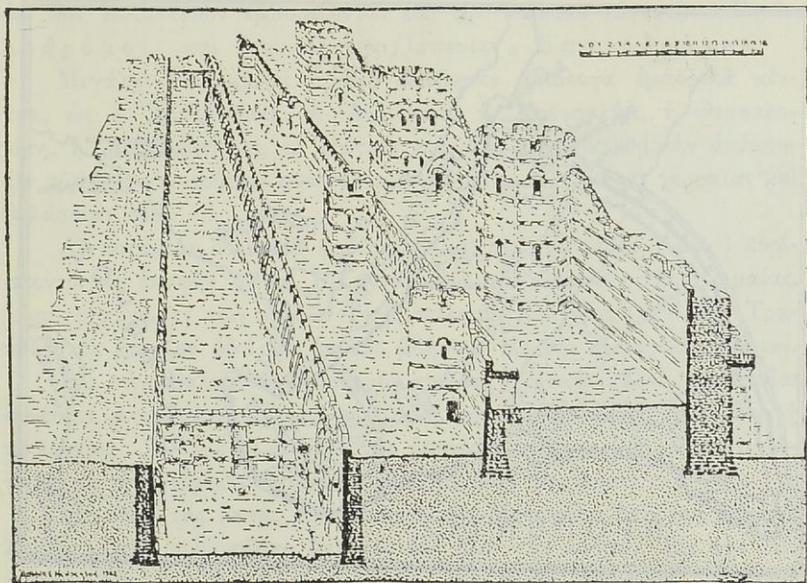
32. Αἱ πόλεις

Τὸ ἐνδιαιφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὰς πόλεις ὑπῆρξε συνεχὲς καὶ ποικίλον. "Ἐκαστος τούτων ἐφίλοτιμεῖτο νὰ δύχυρώνη πόλεις καὶ νὰ καλλωπίζῃ αὐτάς, διὰ τῆς ἴδρυσεως διαφόρων δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

"Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις. Δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον ν' ἀσφαλίσῃ αὐτάς διὰ διαφόρων δύχυρων πόλεις καὶ ἔργων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς ἐξωραΐσῃ. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους ὡχύρωσε πολλὰς πόλεις δ' Ἰουστινιανός, ὅπως τὴν "Ἐδεσσαν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν. "Ἐπίσης ἐφρόντισε δι' ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμενάς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάρκειαν ὑδατος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας. "Η Ἀντιόχεια εὐηργετήθη μὲ λουτρά, στοάς καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Εἰς τὴν Ἐλευσίον τῆς Βιθυνίας ἴδρυθησαν λουτρά καὶ ἡ κοίτη τοῦ διὰ τῆς πόλεως διερχομένου ποταμοῦ Δράκοντος ἐρρυθμίσθη κατάλληλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνάρυξεν δ' Ἰουστινιανός φρέστα καὶ ἴδρυσε πτωχοκομεῖα, πολλὰς δεξαμενάς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐκτισε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὄποιας ὀνόμασε Θεοδωριανάς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἐκτισε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμούς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἐξέχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινού-

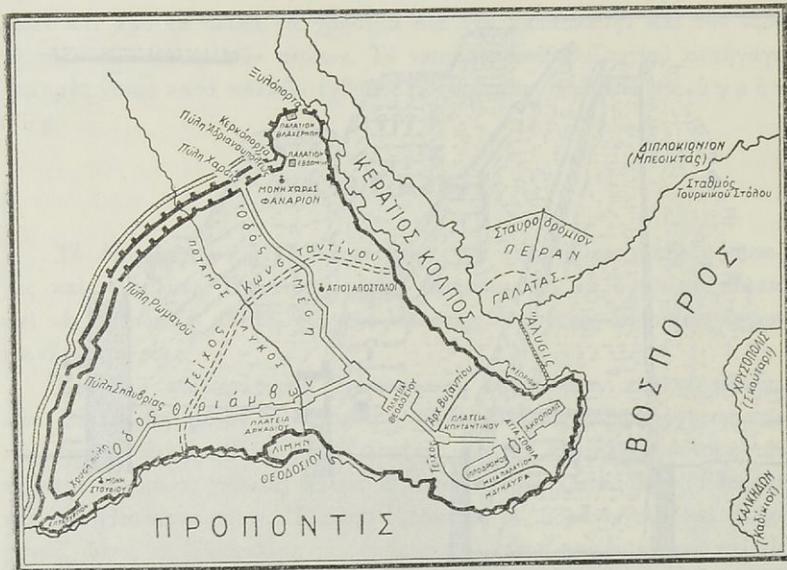
πολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος ὑδροθήσαν τὰ βυζαντινά τείχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὅποια εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεῖα, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὄποια εἶχον πύργους καὶ προμαχῶνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἡσφαλίζετο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὁσάκις τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὁκτωβρίου.

29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ μεγαλύτερον δῆμος ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἶλκυσεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ δρυφώσις αὐτῆς ἦτο τόσον σημαντική, ὡστε κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὄποιας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρα. Ὁλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμός της ηὗξηθη τόσον πολύ, ὡστε δὲν ἤδυναντο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντίνου.

⁴Ο Θεοδόσιος δ' Β' (408-450) ἀνήγειρε νέα τείχη, εὐρύτερα. Ταῦτα ὅγι μόνον ἡδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομμυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταστήσουν τὴν πόλιν ἀπόρθητον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἔηρᾶς. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέλαβε πληθυσμὸν ἐλληνικὸν καὶ, ἐξωραϊσθεῖσα δι' ἀριστουργημάτων τῆς ὀρχούσας τέχνης, ἀπέβη φύλαξ τῆς κλασσικῆς παραδόσεως. Λόγῳ δὲ τῶν πολλῶν καὶ ὡραίων ἐκκλησιῶν τῆς, κατέστη ἴσχυρὸν θρησκευτικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον.

30. Ἡ δχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Βαθεῖα τάφορος περιέζων τὴν πόλιν ἐξωτερικῶς. Ἐπειτα ἀφήνετο ἐλεύθερος χῶρος, ὃπου ἤμεντο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Κατόπιν ὡρθώνετο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, ὕστερον ἡρχετο εὑρεῖα ἔκτασις, διὰ νὰ κινῆται ἐπ' αὐτῆς ἐλευθέρως ὁ στρατός. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἤσαν ἀπλᾶ, ἡ δὲ εἰσόδος τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσου.

Τὰ τείχη αὐτὰ τοῦ Θεοδοσίου ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον διαρ-

κοῦς μερίμνης ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ διασύζονται μέχρι σήμερον.

33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία

"Ἐλληνες κυρίως διεξάγουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουν οἱ ἔμποροι τὰ πολύτιμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας οἶνον, λινὰ ύφασματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. "Οσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γαλλοὶ δρόμοι καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σπανιοί δρόμοι.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ιερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλαι χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμιαι ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος (Δὸν) εὑρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἥρχιζον ὁδοί, αἱ ὄποιαι ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὄποιαι συνέδεον ἀπομεμακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλύτερα ὅμως ὅλων ἡτο ἡ περίφημος Ἐγνατία, διὰ τῆς ὄποιας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὅλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηγτῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσήγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αιθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα καραβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ καραβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὄποια ἦσαν ποικίλα

δάλινα σκεύη, ίφασματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οῖνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ὀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἴδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσών. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιάριον καὶ τὰ γουναρικὰ καὶ ἡγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὔλων, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ διοῖνοι ἡγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργοστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν
ίφασμα.

κατηγορίαν εἶναι τὸν Βόσπορον, ἐπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ’ αὐτὴ ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὅδος τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σταθερικὰς κύρωρας.

Κατ’ ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγίνετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ διόπια διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ Δημήτρια. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἐμπόροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, Ἑλληνες, Σλάβοι, Ιταλοί, Ισπανοί καὶ ὄλλοι. Οἱ ἐμπόροι ἔδρυνον πρόχειρα καταστήματα καὶ τὰ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, ίφασματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

’Αλλ’ ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρώνετο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Μέση οὐρανός, ἤσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἤσαν ὑφάσματα πολύτιμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοΐης, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἀργυροῦν ἢ ἀπὸ χρυσὸν καὶ σμάλτον. ’Εκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχόοι, δερματοπόδιαι, κηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ἵππων, λιγθίων καὶ ἀρωμάτων. ’Απειράριθμοι ἀγορασταὶ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σέκορετον τῆς Θαλάσσης (τὸ σημερινὸν ‘Πουριγεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλοιούτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἴσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἐμπόροι προετίμων τῆς χερσαίας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεζήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξύ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἔγχωρα προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγορὰς καὶ ηὕξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἤσαν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, μάλλινα, λινὰ ὑφάσματα καὶ γουναρικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἥδυνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βιοζαντινῆς χρυσοχοΐας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον ὅσον καὶ ἡ βιομηχανία ἥσκοιντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος μόνον ὡρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοποιοῦ, δὲν ἤσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ἰδιώτας. Πλεῖσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστορία κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ιουστινιανόν, σπουδαιοτέρα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποία ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα της.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ιουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβή, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίναν, ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα νὰ μετα-

φερθῇ εἰς τὸ Βυζαντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευεν τὴν ἔξαγωγὴν αὐγῶν μεταξοσκώληκος. ‘Ο Ιουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἔξης τέχνασμα. Δύο “Ελληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίναν καὶ ἐμάθησαν πᾶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. “Οταν ἔφευγον, ἔκρουψαν αὐγὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτὰς ράβδους των καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. “Εκτοτε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἔθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ήσαν τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ Γεωργία

Παρὰ τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσεν ἀποτελῆ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἦσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιεργείαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὅμως παρετηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἡτοί ἡ ληστρική, οὕτως εἰπεῖν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὄποιοι ἐλέγοντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ήσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐκακοποίουν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ἰδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὥστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ηὔξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Δὲν ἤρκουντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπηγχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ της πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρίται) ἦγκατέλειπον τὴν ὕπαιθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα ἢ ἐγίνοντο δούλοι πάροικοι τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπάροικοι ήσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὰ κτήματα καὶ ἡκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπό γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δουλο-

παροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἵτο ἡ καταστροφὴ τῆς ὑπείθου χώρας ἐκ τῶν συγχῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἦδύναντο νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἤναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ἀπομάκρυνσις ὅμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερεν εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτήτας νὰ ἐπικναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καλλιεργητὰς καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἀναγκάρησίν των. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἥσαν ἀναποσπάστας προσητημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὅποῖν ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νὰ προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀργοτῶν ἐναντίον τῶν ἴσχυρῶν καὶ νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀργοτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Αλλ’ αἱ προθεσμίαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλὰς περιοχὰς οἱ ἀρχοὶ ἥρχισαν νὰ ἐρημώνωνται καὶ ἡ γεωργία νὰ ἔγκυταλεπεται. Εὕτυχῶς ὅμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφόρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

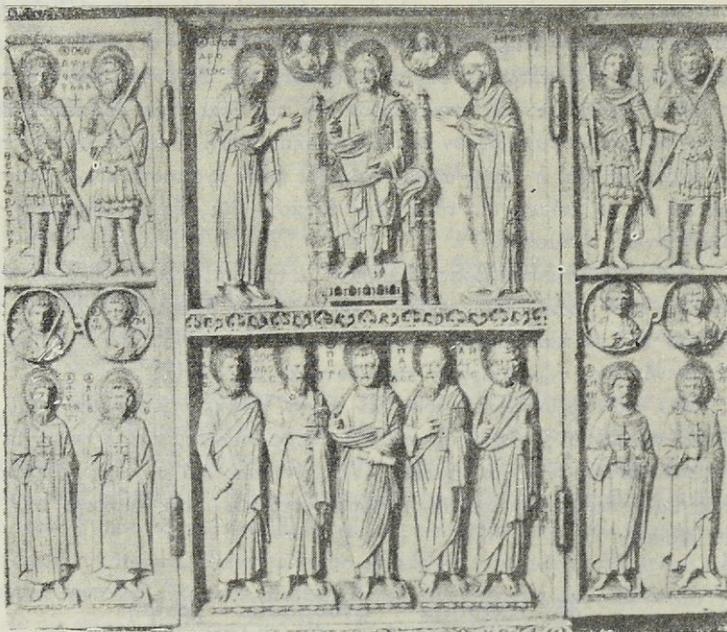
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφὴ

Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἵτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὅποῖν ἥτο ὃχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἥτο ἐν οἰκοδόμημα, ἀλλ’ ἀπετέλει ὀλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὡραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔκτασις τοῦ παλατίου ἥτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερος τῶν 10.000 ἀτόμων κατάφουν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἥτο σύμπλεγμα ατηρίων, ἐκ-αλητισῶν, αὐλῶν, πλατειῶν καὶ κήπων. Οἱ ἑκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαλινίζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωράνιζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο

ίερὸν παλάτιον καὶ ἐπεκοινώνουν μεταξύ των μὲ διαδρόμους, στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς δλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι, μὲ τοὺς τούχους στολισμένους ἀπὸ ωραῖα ψηφιδωτά, τὰ ὅποια παρίστανον ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρον

32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.

("Ενθα διακόνομεν τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰών)

καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ὅπηρον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἀποθῆκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἴδιωτικαι οἰκίαι, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο πέριξ τῆς αὐλῆς ἢ ὅποια ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον στοάς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Οἱ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατίου,

διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲν μάρμαρα, μὲν ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἔπιπλα ἐστολίζοντο μὲν ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι πολυέλαχοι συνεπλήρωνον τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ιδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἐν δυ μα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲν χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσᾶ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλῆ, ὁμοία μὲν τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ὁ χιτών τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρός. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουν περικνημῖδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρματος.

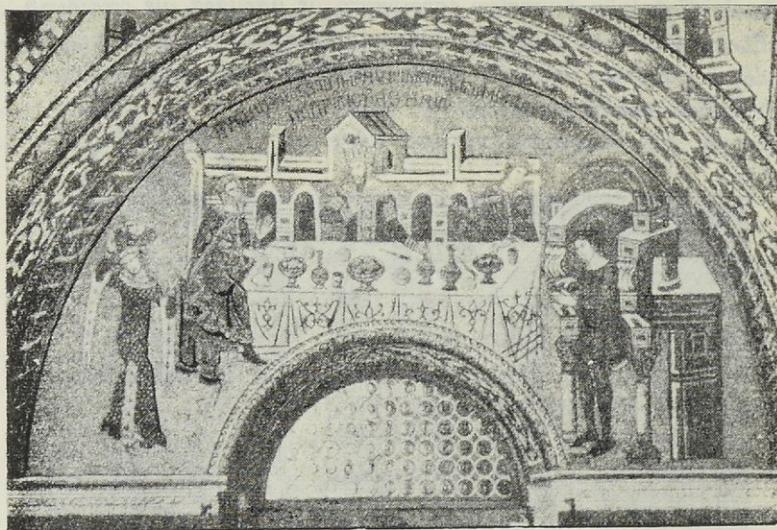
Κατόπιν ὅμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ιδίως τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαί, ὡς δεικνύουν τὰ δύναματα τῶν φορεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναικεῖς τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας), τὰ δόποια ἥσκαν στολισμένα μὲν πολυτίμους λίθους. Ἀνδρες καὶ γυναικεῖς εἶχον μακρὰν κόμην.

Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ὄλλα σκεύη εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἀνθη εἶναι ἀρφονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηπλωμένοι εἰς κλίνας, πρὸ τῶν ὅποιων ἥσκαν τοποθετημέναι τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρούνια κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἐτρωγον μὲν τὰς χεῖρας καὶ δι' αὐτὸ πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτὸ ἥτο ἀπα-

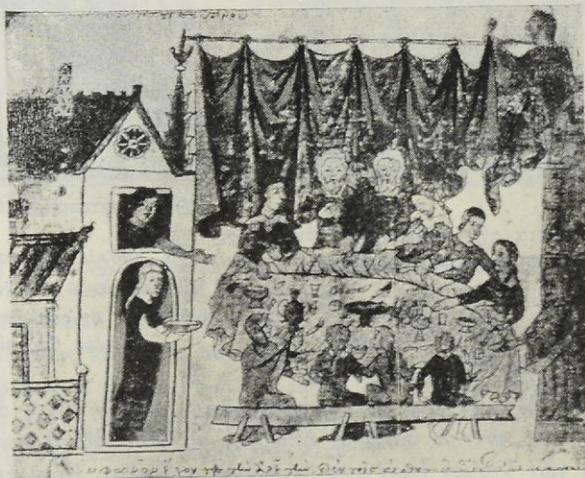
33. "Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.

(Ἐκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραβέννη ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ νέου, θος αἰών)

34. Εἰκόνα συμποσίου.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἅγιον Μάρκου τῆς Βερετίας, 14ος αἰών)

35. Εἰκόνα συμποσίου.

(Μικρογραφία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, 14ος αἰών)

φαίνητον τὸ νέψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὅμως εἰσήχθη ἡ κρῆσις πιρουνιῶν.

Ἡ συνήθης τροφὴ τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρικ, λάχανα, τυρός, ἵχθυες παστοί ἢ νωποί, ἐλαῖαι καὶ ἄλλα. Ἔπινον δὲ οἶνον ἢ τὸ κυριακὸν τον, δηλ. Ὁδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὅμως τῶν πλουσίων ἑπτήρευεν ἄρτος λευκός, ἵχθυες νωποί, αὐγοτάραχα, καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρός ἐκλεκτὸς καὶ ἄλλα, ὅχι πολὺ διάφορα ἀπό τὰ ίδια μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἥσαν ἀφθονα καὶ οἱ καρποί, ἔηροι καὶ χλωροί. Ο δὲ οἶνος, τὸν ὅποιον ἔπινον οἱ πλουσιοί, ἦτο ἐκλεκτὸς τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

36. Αἱ ἑορταὶ

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλά. Συνηγνῶντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθώς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ Θαλασσίων λουτρῶν. Ο λαὸς διεσκέδαζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκολούθει παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἐπαιζε διάφορα παιγνίδια, ὡς ζατρίκιον κ.ἄ.

Ίδιαιτέρων σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταὶ. Τὸν ἑορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐάν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν πέριξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα φόρματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἀπλετος. Εἰς τὰς ἑορτὰς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικὰς ἑορταὶς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δεῖπνον. Τὰ δὲ ο μαστίχας ἥσαν ἑορτὴ δονομαστική.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταὶ, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἱανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας (Καλένδαι, ἐξ οὗ κάλανδα).

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτή. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔωρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἀρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. "Οταν ἐγεννᾶτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πα-

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.

(Μικρογραφία ἐν κάδικι, 14ου αἰώνος)

τριάρχης μὲ τὸν κλῆρον τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγκλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεία τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ βάπτισις τοῦ βασιλόπαιδος ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφύτιστον ὥδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισήμως καὶ κατ' αὐτὴν ἐγίνοντο προσκυνήσεις τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικὰ

Βρούμαλια, ήτοι αἱ ὄνομαστικαὶ ἑορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρόν, ώς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

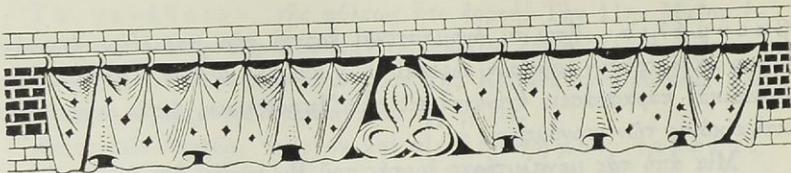
Μία ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας ἑορταὶ τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

Οἱ πανηγυρισμοὶ δὲ εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάμπολοι καὶ ἐλέγοντο δημόσιαι ἵλαρία. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάχιμαν πανηγυρικὸν χαρακτήρα. Ὑπερέβαινε δημος πάσης ἀλλης ἑορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητὴς ἀπὸ ἐκστρατείαν. Ἐγίνετο τότε θριαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Οἱ βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοι του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετά τινας ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνει πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

Οἱ βασιλεὺς ἐπιβαλνων τοῦ βασιλικοῦ του πλοίου, ἥρχετο εἰς τὸ προάστειον "Εβδομον" (βλέπε χάρτην σελ. 92), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὴν Χρυσῆν Πόρταν, ὁ πόρταν, ὁ πόρθεν θὰ ἐγίνετο ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικὴ του εἰσόδος. Αἱ δόδοι τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπὴ, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῆ καὶ στρωθῆ μὲ ἀνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Χρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἡκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίππου ἀρμάτος ἡ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Οἱ λαός, ιστάμενος παρὰ τὰς δόδούς, ἔρραινε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲ ἀρώματα καὶ ἀνθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Τον

37. Τὰ Δυτικὰ κράτη

ΓΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἴδρυθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βούργων διαίρετα, Βησιγότθων, Οστρογότθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Αγγλοσαξώνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἐνωρίες ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Αράβων. Περισσότερον διετηρήθη τὸ Φραγκικὸν καὶ αὐτὸς ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ιστορικὴν δρᾶσιν. Πραγματικὸς ἴδρυθης τούτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκος (446-511), δοτις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

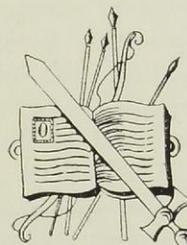
Ἐπὶ Χλωδοβίκου καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628-638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργούνδιοι εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναίων οἱ Βησιγότθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ Φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήγου, ἵδιως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἐστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος βέροις κατέστησεν βασιλεὺς τῶν Αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιορδόμων (Major domus).

Ἡ ἴδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εὑθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἐπέδραυντον χάος, τὸ ὄποιον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάτων χάρακων λαῶν, ἡδραιώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νήσους Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἕδρυσαν οἱ Γερμανοὶ ἀλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλῶν καὶ Σαξόνων διεπεριουώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἡ ὁποίᾳ διὰ τοῦτο ὀνομάσθη Ἀγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτίαν) καὶ δυτικά (Οὐαλίαν, Κορνουαλίαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρύτης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυλον εὑρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμόνηθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἡθη τραγύτερα ἐπεκράτησαν. Ως πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμικήθησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὑποίων ἐδέχθησαν.

Βαθυτέρον οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλώσσαν των καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατόικους. Ἐκ τῆς ἐπιμειζίας ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι λέγονται Νεολατινοί ή λαοί, ὡς διμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικήν, ἥτοι τὴν γαλλικήν, ισπανικήν, ιταλικήν κ. ἄ. "Οθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοεθνίας, τὴν Νεολατινικήν, τὴν Γερμανικήν καὶ τὴν Σλαβικήν.

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΑΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΤΑΝΑΡΟΙ

3. Οι Διάδοχοι του Ηρακαίου

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

641—1204

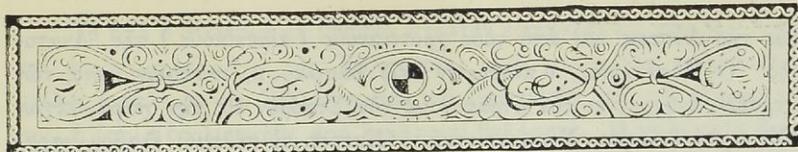

δευτέρου περιόδου (641—1204) από την Αρχαίαν Ελασσόνα, οπότε κατέβησε στην Ελασσόνα την οποία απέκτησε μάλλον την ονομασία της Ελασσόνης. Η έπειρη γύρω της είναι η μεγαλύτερη γραφική σημείωση της Ελασσόνης, δημιουργηθείσης από την ίδια την Ελασσόνη.

Από την έπειρη της Ηρακλείου ή Ελασσόνη λαττούσιο, οι Βοταναροί γέλασαν τον ιερό τους. Οι νόμοι, οι δικαιώματα και διατάξεις προστάτευαν την Ελασσόνη. Τα δέ νομίζονται, ότι διατάξεις ήταν έπειρη, αλλά ότι θας τας γέλας την Ελασσόνη λαττούσιο και ότι η Ελασσόνη ήταν έπειρη της Βοταναρίας. Χαρούσαν της Ελασσόνης οι Βοταναροί, οι οποίοι κατέβησαν από την Ανατολή, ή μέσω Ρωμαϊκών οδών ή από Κίνα, προσπάθεια, μάλιστα, να παρατηθεί τοπικός δύρρηος από τον καπνό της Βοταναρίας, λαττούσιος.

Έπειτα, μάλιστα, της Ελασσόνης, θεωρούνταν γραμμάτης της ανταρτοποίησης της Ελασσόνης. Αλλοι, δε, θεραπευτικός και φυσικής γράμματος, διατηρούσαν η Βοταναρίαν και έπειτα γραπτά-

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οι Διάδοχοι του 'Ηρακλείου

MΕΤΟΝ θάνατον του 'Ηρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθαυτὸν βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὄποιαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἐλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς δύοις ὑπῆρχον πολλοὶ αἱρετικοί, ἀπεστάθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβίας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ἰλλυριοί καὶ οἱ Θράκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641-1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία γάνει ἔδαφος, ἀλλὰ κερδίζει δομοιογενῆ πληθυσμόν. Ἐινολογικῶς ἀποβάνει αὕτη καθαρῶς ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὁρθόδοξον Χριστιανικήν. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὅμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾶ ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν λατινικήν.

'Απὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ 'Ηρακλείου ἡ Ἐλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν Ἐλληνικήν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὄποια ἐκυκλοφόρουν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ἔφερον ἐλληνικάς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς Ἐλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαινε νὰ ἔχῃ ἐθνικὴν σημασίαν, μόνον δὲ ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

'Επίσης, ἐκτὸς τῆς ἐλληνικότητος, ἴδιαιτερον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὁρθοδοξία. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστια-

νούς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς (αἱρετικούς) τῆς Ἀνατολῆς. Οὐ Ἡράκλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικόν, δηλ. γαρακτῆρα σταυροφόρίας, ὁ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἑκκλησίᾳ ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιρροή τῆς εἶναι ἴσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὄποιος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάρησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ιεροσολύμων καὶ Ἀγιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος Β', ὁ ὄποιος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Κώνσταντος Β' (641 - 668), ὃνομαζόμενος καὶ Κωνσταντῖνος Γ'.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ δξιδερκής χαλίφης Μωάβις κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρίς κατεσκεύασεν ἴσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὄποιον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβών τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

37. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος.
(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰώνος)

Ο τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος δργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζαντιον. Αὔτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντος Β' Κωνσταντῖνος Δ', ὁ ἐπικαλούμενος Πωγωνᾶτος (668 - 685), δστις, διαλύσας τὰς ἐναντίου του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἔξουσίαν του.

Τὸ 673 ὁ Μωαβιᾶς μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῷ συγχρόνως πολυάριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεψανίσθη ποὸ τῆς Πρωτεουόστης, ἡ ὅποια ἐποιιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 - 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικυν.

Τὸ πολεμώντας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνᾶτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συοίας μηχανικοῦ Καλλινίκου, τοῦ ἐφευρέτου ὅπλου ἵσχυροτάτου, τοῦ ὑγροῦ πυρός, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὑγρὸν πῦρ, «θαλάσσιον πῦρ», ὃς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ.ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλήνων μακρῶν καὶ προεκάλει πυρκαϊὰν εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Ὁ Μωαβιᾶς ἔξηραγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὸτε ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἀραβεῖς εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ καί, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αιθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκήν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιουτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸνθ ἀνακον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἀραβεῖς ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Βούλγαροι

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὅποιαν ἔως τότε κατέκουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἐλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουν μὲ διάφορα ὄνόματα τοὺς Βουλγάρους: Σκύθας, Μυσούνος καὶ πολὺ βραδύτερον Βούλγαρος. Αἱ λαοὶ ίστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βουλγαροὶ εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φινο-ουγγρική, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Οὔγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μεταξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀσπαρούσιον μεχρι τὴν Κωνσταντινουπόλεως.

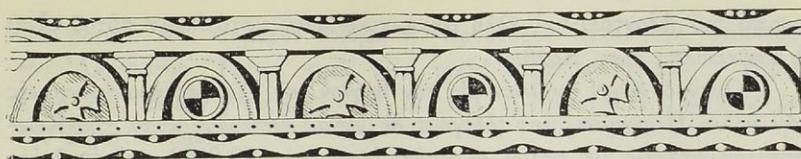
Ο αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον ἥλθεν ἐναν-

τίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας ἀπεσύρθη καὶ ἡγαγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώραν, ἐνθα ἵδρυσε τὸ κράτος του ὁ Ἀσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. "Οἶα τὰ σλαβικὰ φῦλα τῆς περιφερείας ταύτης ὑπετάγησαν καὶ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητάς, ἀποτελέσαντα ἐν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικήν, τὸ ὄποιον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς δὲν προεῖδεν ὅσον ἐπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἀλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ οἰός του Ἰουστινιανὸς Β' (685 - 695), ὃστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτῆρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 - 711) καὶ διέπραξε σωρείαν σφαλμάτων καὶ αὐθικρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος καὶ προκαλέσας ἐξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς του κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἀραβικὲς πόλεμον. Διὰ τοῦτο συλληφθεὶς ἐφονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὄποιον ἐτρεφεν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὄποια ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιουτοτρόπως ὅλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐβασίλευσαν οἱ ἔχησ κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες : Λεόντιος (695 - 698), Τιβέριος Α' (698 - 705), Φιλιππικὸς (711 - 713), Ἀναστάσιος Β' (713 - 715) καὶ τέλος Θεοδόσιος Γ' (715 - 717). Οἱ πλεῖστοι ἔξι αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε ποὺλ ἀκριβὰ τὴν θιλβερὰν αὐτὴν ἀναστάτωσιν καὶ τοὺς ἀνάζιους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐγέρθοι περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἴκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ "Ισαυρος", στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὄποιον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἵδρυσε νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οὔκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῷν "Ισαυρων.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 - 802)

3. Λέων ὁ Γ' (717 - 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 - 740) ἦτο
διηθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ικανώτατος, εὔστροφος
διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργα-
νωτικός. Ἡ βασιλεία τούτου
εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὅχι
μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ
καὶ τῆς παγκοσμίου ἴστορίας,
διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως
θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τοὺς Ἀραβίας.

Ο Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰ-
σαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συ-
ρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής.
Πρὶν γίνη αὐτοκράτωρ, εἶχε διακρι-
θῆ ὡς στρατηγός. Ἀνελθὼν εἰς τὸν
Θρόνον, κατάρθισε νὰ ἐπικαφέρῃ
τάξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐνθα μεγά-
λη ἀναρρίχια ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατά-
λυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου.
Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ικανότητας
καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς
αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα
κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰ-
κτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
(Μικρογραφία 14ον - 15ον αἱώνος)

μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἀλλο σημαντικώτερον κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

"Οταν δὲ Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Ἀραβεῖς εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ' ὅλιγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲν πολὺν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐποιεῖροκούν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ἔηράν. Ὁλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτως ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θαλασσαν. Οἱ Ἀραβεῖς προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θά ἐπετύγχανον τὸν σκοπὸν των, ἐὰν δὲν εἴχε τὴν ἀμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χειράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ ἓν ἔτος, διαρκοῦντος τοῦ ὁποίου κατέφθανον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαν ἐνισχύσεις. Τότε δὲ Λέων κατώρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῆ δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἡ φοβερὰ τριχυμία. Παραλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνικήθη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τερόπον οἱ Ἀραβεῖς, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ἔηράν καὶ κατὰ θαλασσαν, ἐπειθάσθησαν εἰς τὰ περισσωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

"Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἔσωθη ὅχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθώνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὅ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὁλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἀραβεῖς προωθούμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποίαν εἴχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατίε (Poitiers) τοὺς Ἀράβας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄριστινῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιωρίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖοι ἴστορικοι θαυμάζουν καὶ ἔξαιρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, διστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτίστων Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἐλληνικὸν

πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὀρθόδοξος Ἔκκλησία, ψάλουσα τὸν Ἀκάθιστον "Τίμον, τιμῆ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωας, Ἡ οἱ ἀ-
κλεισιον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτῆρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Ἀραβεῖς οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ᾽ ἥρκοῦντο μόνον εἰς ἐπιδρομάς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ Ιάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἥσυχοι. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαν-
τινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἀραβας πειρατὰς τῆς Μεσο-
γείου, ὃ δὲ Λέων, δύως περιορίση τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομάς,
ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντί-
νου, τὸν ὄποιον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλέα του. Εἰς σκληρὸν μάχην
ἐνικήθησαν οἱ Ἀραβεῖς καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὃ δὲ
Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπήλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀρι-
στικῶς ἀπὸ τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ὃ αὐτοκράτωρ δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ᾽ ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἔξασφαλίσιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ Λέων παρετήρησεν,
ὅτι οἱ στρατηγοὶ μεγάλων «θεμάτων» ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικινδυ-
νοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ήγέξησε τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν βελ-
τίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμεξις ὅμως αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἔκκλησίας, τὰ ὄποια ἐπεχείρησε νὰ με-
ταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἔβλαψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοι του ἴστοροι γράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡμαύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, νῷ ἀντι-
θέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 - 775)

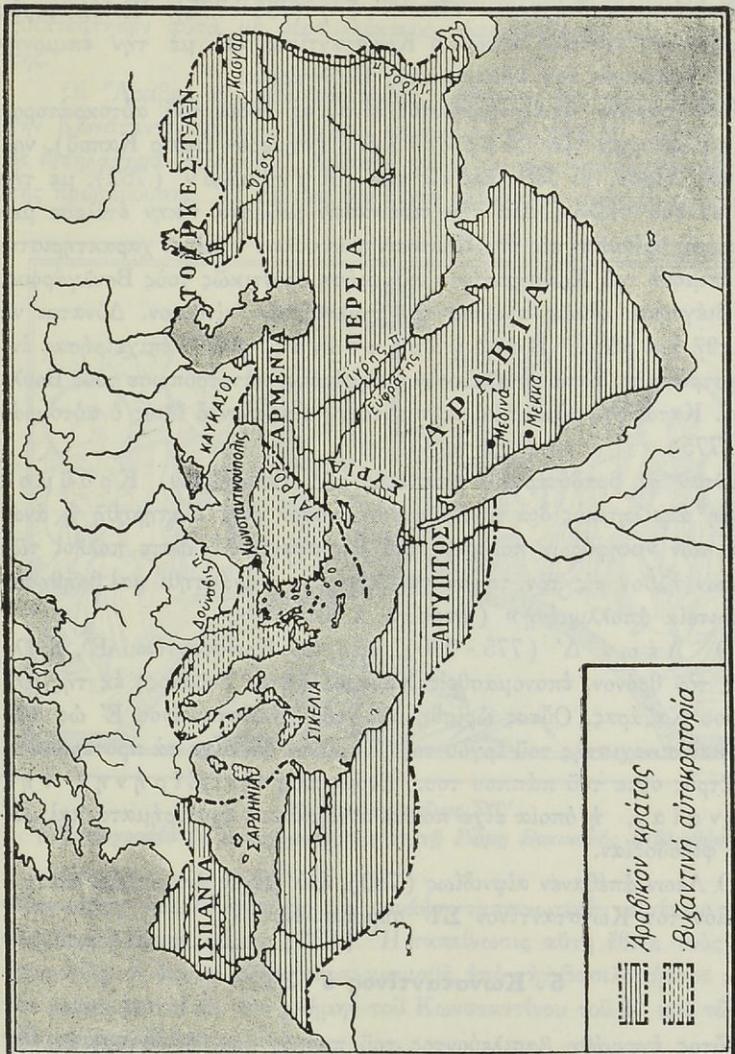
Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱός του καὶ συμβασιλεὺς ἥδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἥγε-
μόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν,
ἥτοι νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμο-

ποιηθοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἐν ἔτος, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος εύρισκετο μακράν. 'Ο Κωνσταντῖνος ὅμως ἔδειξε θάρρος καὶ πεῖσμα καὶ ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. 'Ως αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα καὶ στρατηγικὰς ίκανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀράβες, μετὰ τὴν ἥττάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) καὶ εἰς τὸ Πουατίε (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαβόντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ δέη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοί, οἵ πλεῖστοι ἔξισλαμισθησαν καὶ ὡς νεοφύτιστοι ἔγιναν φανατικάτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Ἀράβων, ἀνετράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὥποιας ὁ πρίγκηψ 'Αβδούρραχμάν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νέα δυναστεία τῶν 'Αββαΐδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἔδρυσε νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχημάτισθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάιρον.

'Ο Κωνσταντῖνος ἐπωφελούμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσε μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητὴς μέχρι τοῦ Εύφρατου καὶ τῆς Ἀρμενίας. 'Ο Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλυσῇ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἔξης νὰ μῇ εἰσβάλλουν ἐπιδρομεῖς. Πράγματι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλυτέρα διγύρωσις τῶν συνόρων. 'Ο Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρως τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ίκανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίαν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

'Ενδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βουλγαροί ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐποιέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 - 718). 'Επὶ Κωνσταντίνου ὅμως ὀρχίζουν οἱ πόλεμοι μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων, οἱ ὄποιοι ἐπὶ αἰδηνας ἔμελλον νὰ διαρκέσουν. Οἱ Βουλγαροί ἤρχισαν μὲ ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας-

II. Χάρτης τοῦ ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.

“Ο Κωνσταντίνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὅποῖς μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν εἴκοσιν ἔτη (755 - 775). Ἐννέα φοράς ἔξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντίνος καὶ μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἥρωϊσμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιομνημόνευτοι εἶναι αἱ νῦναι τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σῆμερον Δεμήτριο Καποῦ), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχίαλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντίνοπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ δριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τοὺς βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ δύνομασθῇ καὶ αὐτὸς Βούλγαρος κατότι, διότι, ἐπιχειρήσας ἐννέα ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῦστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ Ἰδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

“Όταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων ὡς Κωνσταντίνου, ὡστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον τοῦ λέγοντες «Ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀποιλυμένῃ» (Θεοφάν. 1,501).

‘Ο Λέων Δ’ (775 - 780), νιὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε’, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χάλαρος (ἥτοι Τούρκος) ἐκ τῆς μητρός του Χαλάρας. Οὗτος δώρισθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε’ ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του. ‘Ο Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρός οὕτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναῖαν, ἡ ὅποια εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

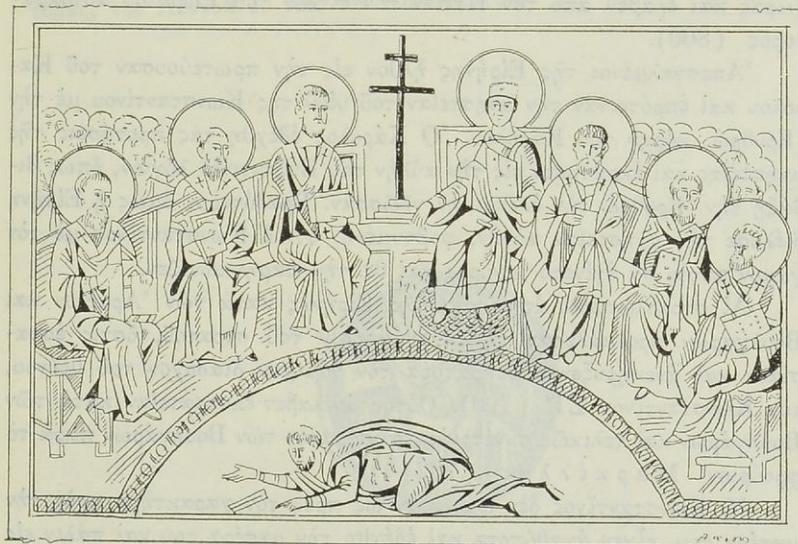
‘Ο Λέων ἀπέθανεν αἰφνιδίως (780), ἀλλ’ εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν νιόν του Κωνσταντίνον ΣΤ’ συμβασιλέα.

5. Κωνσταντίνος ὁ ΣΤ’

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρός του, δι’ ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογέννητος, δταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἥτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Αθηναία. Αὕτη ἥτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἴσχυρος χαρακτῆρος, κατώρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κρά-

τος ἐν ὀνόματι τοῦ νίοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἡγάπαι, δι' αὐτὸν δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲνοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον τῆς.

Οἱ Ἀραβεῖς τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεγάτησαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσόπολιν, ἀπέναντι τῆς πρωτευούσης. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τους ἀν-

39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.

(Μικρογραφία ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν τῇ Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τιμετωπίση καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πλήρωνῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἵ ὄποιοι εἶχον παραγκωνισθῆ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἴχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' καὶ τῶν ἵκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀντάρσιαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σταύρακιον, ὃστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἡγμαλώτισε πολ-

λούς καὶ τοὺς ἡγάκασες νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθι ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαι τῶν Ἀράβων ἀνενεύθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικαί. Τῶν Βουλγάρων ὄμοιώς ὑπὸ νέον ἵκανὸν βασιλέα, τὸν Κάρολο Δ΄ αὐτὸν, ἐπανήρχισαν ἀπειλητικώτεροι αἱ ἐπιδρομαι. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ ἐκτεταμένας χώρας καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος (800).

Ἀπεσταλμένοι τῆς Εἰρήνης ἥλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μηστείαν τοῦ οὐοῦ τῆς Κωνσταντίνου μὲ τὴν Ἐρυθρῷ, κόρην τοῦ Καρόλου. Ὁ Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς μηστείας καὶ ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλήν του Βυζαντινὸν λόγιον, ὅπως διδάξῃ τὴν Ἐρυθρῷ τὴν ἑλληνικὴν γλώσσαν. Βραδύτερον ὄμως ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μηστείαν αὐτήν, φοβουμένη, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὸν γάμον αὐτὸν θὰ ἐγίνετο ἴσχυρὸς καὶ θὰ τὴν παρηγκάνει.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποτυχίαι τῆς Εἰρήνης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων προεκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790). Οὕτως ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τελικῶς συνέτριψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ φρούριον Μαρκέλλας (792).

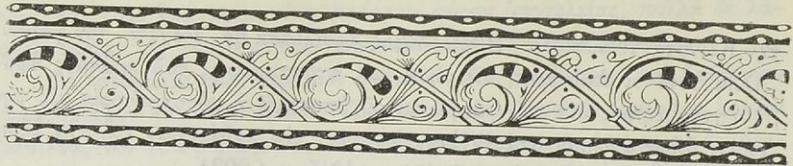
Ο Κωνσταντῖνος δὲν ὠμοίαζεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν μητέρα του, εἶχεν ἀγαθότητα καὶ ἐδέχθη τὴν μητέρα του καὶ πάλιν εἰς τὸ Παλάτιον, ἡ ὁποία, ἀκαρδος καὶ φιλόδοξος ὡς ἦτο, ἐξεμεταλλεύθη ἐκραγεῖσαν ἐναντίον τοῦ οὐοῦ τῆς ἐπανάστασιν. Ἀποτέλεσμα ταύτης ἦτο νὰ συλληφθῇ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ τυφλωθῇ εἰς τὴν Πορφύριον, εἰς τὸ δωμάτιον δηλ., τῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐγεννῶντο οἱ πορφυρογένητοι. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ Εἰρήνη νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν θρόνον (797).

Γεγονός περίεργον ἔμελες νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς Εἰρήνης. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν στέψιν του (800) ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἐσκέψθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Ανατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῇ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπεδίωξε τὴν ἐνώσιν διὰ γάμου μὲ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἐστειλε πρέσβεις εἰς

τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα θὰ ἔδεχετο τὸν γάμον.
Αλλὰ τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφο-
βήθησαν, μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταγῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν
Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν ἐναντίον τῆς, τὴν καθήρεσαν καὶ τὴν ἔξω-
ρισαν εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Εἰρήνης ἔξέλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστείᾳ τῶν
Ισαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸν Βυζάντιον δύο λαμπροὺς αὐτοκρά-
τορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντίνον Ε'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οι ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δῆλο. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἐξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικὰ ὅσον καὶ ἐξωτερικά.

Οἱ στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δῆλο. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον.

Ο Νικηφόρος Α' (802 - 811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφοροιλόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῆσος τῶν μοναχῶν, οἱ δόποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κῦρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιοτέρα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κῦρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεοδώρου Στουδίτου ἦτο μέγα, δι' ὃ καὶ ἐξήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ δόποιον ἐπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ο Θεόδωρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὀργάνωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὅποια ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεκέντρωσε πολλὰ κειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ηύκολυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

‘Η μονή αὕτη ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκίνει κατ’ αὐτοῦ τοὺς μοναχούς.

Οἱ Στουδῖται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἄκαμπτοι, ἐπίμονοι εἰς τὸ νἀ. ἐπιβάλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὅγιτις ὀλιγάτερον ἀποφασιστικός, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκόρπισε τοὺς μοναχούς καὶ ἔξωρισε τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχόληθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἡρυθήη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Οἱ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ’ αὐτῶν ἡτούχησε καὶ ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ εἰρήνην μὲ δρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ’ εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρούν Ἀλ Ρασὶδ (§809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἡσύχασε, τοὺς δὲ δρους δὲν ἔξεπλήρωσεν.

‘Αλλο σπουδαῖον γεγονός εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰς τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἴκανωτατὸν ἀρχηγὸν Κροῦμον, εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ’ αὐτῶν, ἀλλ’ ὑπεχώρησε μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέρων ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρόν του Μιχαήλ Ραγκαβέν καὶ τὸν υἱόν του Σταύροκαίον καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἀρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἑτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον δονομα ‘Ικανᾶτοι. Οἱ βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκὰς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἥτο τιναγητῆς. ‘Ο Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημιάς εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν· ὁ Ἰδιος ὁ Νικηφόρος ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱός του Σταυράκιος ἐπληγώθη. ‘Η καταστροφὴ αὕτη ἥτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

‘Ο πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθησε τότε να ἔκλεγῃ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Α' Παγκαβὲς (811 - 813), ἀφοῦ ἔζητησεν ἔγγραφον ἰδιόχειρον «περὶ τῆς δρῦς πίστεως», ὅτι δηλ. δὲν θὰ βάψῃ τὰς χεῖράς του, εἰς αἷμα χριστιανῶν καὶ ὅτι θὰ σέβεται τοὺς μοναχούς καὶ αἱρησιούς. ‘Ο Μιχαὴλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον, ὁ ὥποιος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινίκιαν, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). ‘Ο Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησε τὸν ἀδέξιον Μιχαὴλ καὶ ἐβάδιζεν ἡδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὥποιαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. ‘Ο Μιχαὴλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἴκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ν' ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἀγῶνα.

7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

‘Ολίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἵππικὸν στράτευμα ἤλθε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλει ὑσίας εἰς τοὺς βουλγαρικούς θεούς. *Ο Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτεύουσῆς βουλγαρικὰ στίφη, τὰ ὥποια διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περίχωρα πρὸς εὔρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὄρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Μεσημβρίαν, πληγόντος τῆς ὥποιας συνῆψε περίφημον μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. ‘Ο Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ δόλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς “Ελληνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς κεῖρας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

*Ο Λέων συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῆ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου. *Ο μονράγ, καθορισθέντων τῶν συνόρων τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων διαφόρους καταστραφείσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφόρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ Ἰδιος μετέβαινεν εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ «πολλὰς τῶν κρίσεων ἔξεπέραινεν» αὐτοπροσώπως.

*Ο Λέων, ἐξαίρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμείχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προεκάλεσεν ἀντιδρασιν κατ' αὐτοῦ,

τὴν ὄποιαν ἔξεμεταλεύθη ὁ ἀλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Λέοντα, ἐνῷ ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Αμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820 - 829), ὁ ὄποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμβριον τῆς Φρυγίας, καλὸς στρατηγὸς καὶ ἀνθρωπὸς νοήμων, μὲ ἀστατον ὅμως χαρακτήρα καὶ χωρὶς ἥμικλας ἀρχᾶς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὄποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπήτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς κατορθώσας νὰ εὕρῃ κρήματα, ὡργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δὲν ἐδύσκολεύθη νὰ συνεννοηθῇ καὶ μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ συναίνεσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς, μὲ πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἥλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὄποιαν ἐποιείρκησεν ἀπὸ ἔηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταληφθῇ.

Ο Μιχαὴλ ἀπεποιήθη γενναιοφρόνως τὰς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἥγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὁμοιοτάγ, δεστις ἐν τούτοις πρὸς λαφυραγγίκιν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῷ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκων τὸν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθείς, ἔψυλακίσθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, διαρκέσασα περισσότερον τῶν δύο ἑταῖρων (821 - 823) ἔβλαψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἴγαιου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ "Αραβες τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὄποιοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγρηνοί.

Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἥλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν ακατυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὅμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὄποιαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχητὶ (824). Ἐκτισαν οἱ "Αραβες τὴν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τὸ σημεριὸν "Ηράκλειον, καὶ ἔδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀρχιτεκτόνων κράτος, τὸ ὄποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ "Αραβες ἐξισλάμισαν πολλοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα ὃ

φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

‘Ο Μιχαὴλ Β’, ἔστειλε στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὃστις ἐφονεύθη καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέρων φοράν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. ‘Αλλοι ‘Αραβες, δρυμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς κατέλαβον μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ιταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρίσκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ γιος του Θεόφιλος.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπέδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνωος. Καρμίλα δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαιστήρια ἐξεδίκαζον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐν φόβῳ μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδεκία τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

‘Ο Θεόφιλος διεκρίθη ὄμοιώς διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδάσκαλοί του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἦσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. ‘Ο αὐτοκράτωρ διωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὅποῖον ἀνέδειξεν ἀνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἰστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικήν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χρακτῆρα ὅξες καὶ τραχύς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον ὁ Θεόφιλος ἥθελησε νὰ ἐκλέξῃ βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὥραιας. Εἰκασίας, ἡ ὅποια ἐκ στιγμαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὅποιον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ ὥραιότης, ἡ παιδευτική καὶ ἡ εὐφυΐα τῆς. ‘Η Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὅποιαν ἔκτισεν ἡ ἴδια, δύομασθεῖσα. Καστιανή.

‘Η Κασσιανὴ εἶναι ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν ἑσπέραν-

τῆς Μεγάλης Τρίτης «Κύριε, ή ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ᾧ κατέλαβε πολλὰς πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829 καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφόρως ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν ὅμως τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως τοῦ χαλίφου Σωζού πέτρας, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χαλίφου νὰ φεισθῇ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἡγέρθη ἵερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἐλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἥττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, τοῦ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενοχωρήθη πολύ, ἵσως δὲ ἐνεκα τούτου ἡσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱός του Μιχαὴλ ὁ Γ' (842-867), τὸν ὁποῖον, ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυβέρνησιν ὅμως τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἴκανοι πολιτικοὶ ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείρας Βαρδᾶς.

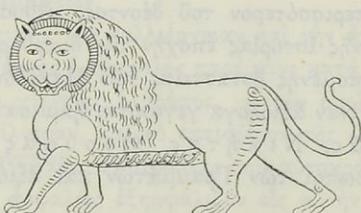
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαὴλ Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινὸς ἴστοριογράφοι επονομάζουν τὸν Μιχαὴλ, ὃστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἴστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαὴλ ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἥκμασκαν οἱ ἔξαίρετοι στρατηγοὶ Πετρωνᾶς, Νικήτας, Ωρύφας καὶ ἴκανοι πολιτικοί, διάσημοι ἀνθρώποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβεῖς τῆς Ἀνατολῆς ἡττήθησαν τὸ 863, χάρις εἰς τὸν ἴκανώτατον στρατηγὸν Πετρωνᾶν, ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου καὶ εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντι-

νῶν. "Εκτότε οἱ Ἀραβεῖς, ἀπησχολημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

'Αλλ' οἱ Ἀραβεῖς τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς παρενογῆσσιν τὸ κοράτος μὲν ἐπιδρομάς, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἀθω καὶ τῶν θρακιῶν παρασίτων. Δι' αὐτὸν τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως ἐν τῷ μεταξύ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

'Αξιομνημάνευτος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέλαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιάρια ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φότιος, ὃς ἀλλοτε ἐπὶ Ήρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἀμυναν τῆς πρωτευόσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὄμιλίας «εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ρώσ», ἔνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὅψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία ἐλπὶς ὅτι «ἡ Μήτηρ τοῦ λόγου» θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτική πολιτική

ΕΙΔΟΜΕΝ ἀνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡράκλειου (610 - 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὕτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαιλαγήν ὁρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοφυσιτισμόν τι συντάξας, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἀραβας. Ὁριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κώνσταντινος Β' (641 - 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡράκλειου, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του ὅπως ἐπιτύχῃ συνδιαιλαγήν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἔξεδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὅποιου ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἡ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. 'Ο οὐίος του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κώνσταντινος Δ', ὁ Παγωνᾶτος (668 - 685), διὰ γὰρ ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαιλαγήν μὲ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἔκτην οἰκουμενικήν, εἰς τὴν Θολωτὴν αἱθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τρούλλον (680 - 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγιστις τῆς Ορθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυ-

Ζαντινὸν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζητήματα αἰρέσεων, διότι αἱ κατοικούμεναι ὑπὸ ξένων καὶ αἱρετικῶν ἐπαρχίαι αἱρεσπάσθησαν, Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινὸν κράτος συμβαδίζουν ὄμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνεσταν τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικὴν τοῦ Πιωγωνάτου, διότι ὁ συληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικὴν του εἰρήνην.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες καὶ αἱρέσεις ἀπηγόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Τὰ θεολογικὰ ζητήματα τότε συνεζητοῦντο μὲ πάθος καὶ φανατισμόν. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἱρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρεσταν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχούμενας μερίδας καὶ ὕξυναν τὰ πάθη, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κράτος ἡναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ ὑπὸ τῶν συνόδων καταπολέμησις τῶν αἱρέσεων κατέληξεν εἰς τὴν δριστικὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἄλλ' εὐθὺς ὡς ἡσύχασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὸν σάλον τῶν αἱρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἔριδων, ἐδημιουργήθη νέον ἐκκλησιαστικὸν ζητῆμα, τὸ εἰκόνομαχικὸν (726 - 833), τὸ ὄποιον προεκάλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῷ αἱ αἱρέσεις ἀνεφάνησαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τώρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προειλήθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβερνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἔδιον τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ βάθος ἡ εἰκονομαχία εἶναι ἔρις μεταξὺ τοῦ ἀσιατικοῦ (νεστοριανικοῦ, μονοφυσιτικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονομάχων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ (ὁρθοδόξου, πνευματικοῦ, πολιτιστικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονοφίλων, ἥτο ἐπομένως εὑρυτέρα τῆς προσκυνήσεως ἢ μὴ τῶν εἰκόνων θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις.

10. Εἰκόνομαχία (726 - 787)

Ο Λέων ὁ Ἰσαυρος, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικὸς ὡς ἥτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅτι οἱ

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ Ἀραβεῖς, ὡς νεοφύτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πολυθεϊστὰς δῆθεν, καθόσον ἐτίμων ἡ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάτρευον τὰς ἁγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ πολλὰ ιερὰ κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θείαν δύναμιν, μετεχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καὶ, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὅρθην θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆτη εἰδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ὅχι τὴν λατρείαν, ἀλλ’ οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἴσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἵσχυν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὄλεγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐθεώρει δὲ ὅτι τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἤσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικὰς κεῖρας καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστάς. Ἀφ’ ἐτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἥλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ δποῖοι φανατιζόμενοι ὑπὲκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἥρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲ πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχούς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεύτερον διάταγμα, διὰ τοῦ δποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἡ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν,

έστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανὲς διάταγμα τοῦ Λέοντος, ἀλλ᾽ ή στάσις κατεστάλη εὐκόλως.

Τότε ή ἔρις ἐκορυφώθη μεταξύ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὡξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμισταὶ ὄνομάζουν τοὺς εἰκονοφίλους ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρας, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς. Εἰκονοκλασίας καὶ Εἰκονομάχους. Ἡ εἰκονομαχία ἀπασχολεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἔνα καὶ πλέον αἰῶνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι ή ἐλληνικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα τοῦ Λέοντος.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερον, ἀφ' ὅτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. ‘Ο πάπας Γρηγόριος Γ’ ἐξῆγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λοιμβαρδῶν, κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ’ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξῆγειρε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ όποιαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ. ’Αλλαγὴν ὁ, ἀναγορεύσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρουσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν ‘Ελλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν. ‘Ο Ἀγαλλιανὸς ηὔτοκτόνησε, ριψθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν Μέσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων δριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἔξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν πάπαν ὅμως ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφήρεσεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἐλλάδα καὶ τὸ Ἰλυρικὸν (Βαλκανικήν), εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λοιμβαρδῶν, καὶ, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφῆκαν κατὰ μέρος τὸ Βυζάντιον.

‘Αλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὄνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, δοσις ἐδίδασκεν ὅτι αἱ εἰκόνες, «τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων», βοηθοῦν τὸν ἀμύρωφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ Θεῖον.

Ο Δαμασκηνὸς παρέσυρεν δὲ οὓς τοὺς ὄρθιοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. Οἱ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν του σχέδιον, ἀλλ’ ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρώνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ αράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἔχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν. "Ενεκα τῆς εἰκονομαχικῆς του πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δονομάζουν τὸν Λέοντα «δυσσεβή» καὶ «Σαρακηνὸς φρονα», ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ως μωαμεθανοὶ ἀπηγθάνοντο τὰς ἀπεικονίσεις.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ δχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικόν καὶ διοικητικόν του ἔργον προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐννόει δὲ Λέων, ἥθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὁφείλονται ὁ κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἐλλάδος κτλ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας, οὕτως ὥστε δλαι αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν δχι μόνον πολιτικήν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινήν διοίκησιν.

Ο υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741 — 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἡκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκείνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 σύνοδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινούπολεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων εἰκόνων. Η σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδὲν πατριάρχης συμμετεῖται.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξεν αὐστηρῶνς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἄγιαι εἰκόνες ἔθραψαντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείσιντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ’ οἱ μοναχοί, παρ’ δλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἴδεας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅπότε πλεῖστοι μοναχοὶ ἡγαρκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαιώσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρός του.

‘Ο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε’, Λέων, (775—780), ἡκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρός του, διότι δὲν ἐδείχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφόβους, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρός του καὶ ἤλλα δὲν ἥθελησε νὰ ἔκτελέσῃ.

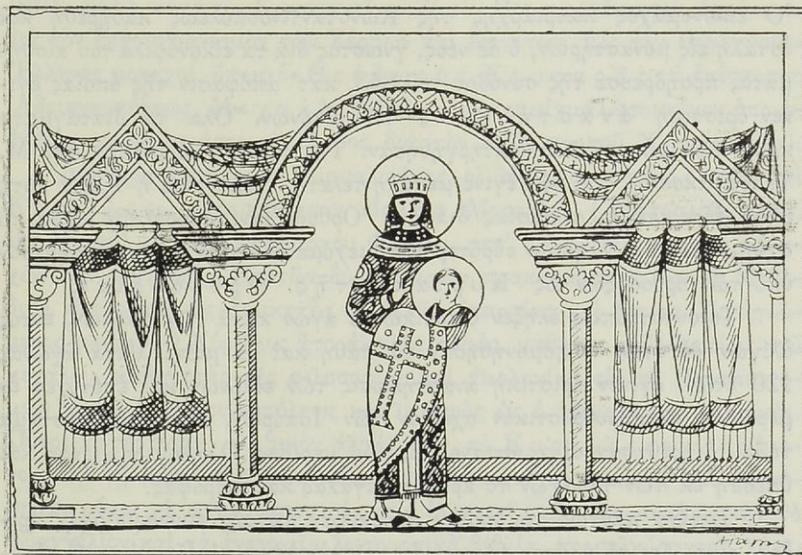
‘Αποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἐλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰρηνοφόβου προγράμματός της. Αὕτη ἐποιεῖται μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἔξοριστους εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ταράσιος, θερμὸς ὑποστηρικτής τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι’ οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. ‘Η Ζ’ αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἀκυρον τὴν ἐν Ιερείᾳ σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἔθεσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

‘Η λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας καὶ τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην ἄνεαν ‘Ἐλένην η ν». ‘Η Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα μὲ βάσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα ὅτι ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβάνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἄγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 - 846)

‘Ο Λέων Ε’ διέπραξε τὸ σφάλμαν^ν ἀνακινήση τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ἐποῖον καὶ τὴν λύσιν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὕτως συνεκάλεσε τοπικὴν

σύνοδον εἰς τὰς Βλαχέρνας (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἡκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς. Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. "Οπος ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μορφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὅποιος, ὡς εἴδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

Θεόδωρος ἔξωρίσθη· καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἔξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι’ ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἔθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 «ἀπόβλητοι», ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἔξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάττερες τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλευόμενος τὸ ζήτημα· τῶν

εἰκόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ καθαρῶς φίλαρχον κίνημά του ώς εἰκονόφιλον. Ο Θεόφιλος (829 - 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποίᾳ ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατέργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἄγιων τῆς Ἔκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' (842 - 867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἡθέλησε νὰ λύσῃ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ώς οἱ ἀδελφοί της Βαρθαρέλιος καὶ Πέτρων αἱ. Ο εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἔστάλη εἰς μοναστήριον, ὁ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονόφιλά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἔγινεν δριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. "Ολα τὰ διατάγματα κατά τῶν εἰκονοφίλων κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἔγινε μεγάλη τελετὴ. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶναι ἔξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, προσέλαβε μετά τὸ σχίσμα τῶν Ἔκκλησιῶν εὑρύτερον περιεχόμενον καὶ ἑορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὁρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιουτοτρόπως ἔληξεν δριστικῶς ὁ ἀγῶνας κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς δὲ ἑτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μέτα ἀγῶνας 120 ἑτῶν, ἔγινεν δριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν τῷραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὅποιον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἔξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἔξηλθεν ἐκ τῆς περιπετειᾶς[¶] ἐνισχυμένη, περιωρίσθη δὲ ἡ ἴσχυς τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἔκκλησίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὴν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπεξέτειναν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἔκκλησίας ἐποπτείαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἔκκλησίας[¶] μὲν τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους[¶] Σλαβικοὺς λαούς, ἡ ὁποίᾳ ἔδωκε

γόνητρον εἰς τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν δοσοὶ Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρῆσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὁριστικῶς ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὡστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὕτε ἵγνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ δόποιοι κατέκουν τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Ούγγαρίαν. Ἡδη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 - 641), κατὰ τὸν Κωνσταντīνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κουφαράξης, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανούπολεως Μιχαήλ (813) καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχον ὅπωσδήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ιεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν), ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητὴς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἐπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῆς σοφός, μαθητὴς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ λαμπρὸς ὡς ὁ ἀδελφός του κληρικός. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλληνικῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς, καὶ ἡδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγω τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν. Διὰ τῶν μεταφράσεών των οἱ δύο ιεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ᾽ ἐθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ δόποιοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονίκες, ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξὺ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν ἀλλοιοθήσκων δι' ἱεραποστόλων καὶ διὰ λόγους χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον φύλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι γαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς, διότι κατώρθωντε νὰ ἀσκῇ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων μεγάλην ἐπιρροήν.

"Αλλο ἀξιομνημόνευτον γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστηρὸς καὶ σθεναρός, ὡς ἦτο, ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν Βάρδαν τὴν θείαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς τοῦτο, καθήρεσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἔξωρισεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν Φώτιον (858) κακονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου λαϊκὸν ἔξοχου μορφώσεως καὶ ἵκανὸν πολιτικόν, δστις, διειθύων ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος, πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνάτιου μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐθεωρήσεν ὡς ἀντικανονικήν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος δὲν παρηγήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

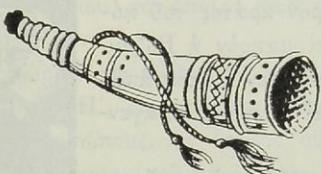
'Ομοίως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἦτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἔνεκα τούτου ἐψυχράνθησαν οἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερον δέ, ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνεμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

'Ο ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις βαπτισθεὶς χριστιανὸς καὶ ὄνομασθεὶς Μιχαὴλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲ ἀνάδοχον τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', δι' ἀπεσταλμένου του (864) μετ' ὀλίγον πονήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ δποῖοι εἰσήγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα εἰς δληγὴν τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρω-

τείου ἀξιώσεις καὶ τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὁρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἡσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύων δὲ τότε ἡτο ὁ θυνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις. τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ 'Ἐλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἥδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικόν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἔχαρακτηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν 'Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια διὰ συνόδου καθήρεσε τὸν πάπαΝικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρεσε τὸν Φώτιον (867).

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867 - 886)

H

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὅποιων ἐπέδειξαν στρατιωτικάς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἔξι αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ γ' αἰδέχησουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως ἐφιλοδόξησαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἴσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ήττυχησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραμίλου αὔγλης καὶ ἀληθοῦς ἀγαγενήσεως.

‘Η δυναστεία αὕτη’ ὀνομάζεται Μακεδόνικη ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μακεδόνος, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφερείας τῆς Ἀδριανούπολεως, ἀπὸ τὴν Χαριούπολιν, ἥπις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

‘Η μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Πάγκαλο (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, δῆπος Μαξιμὸς θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφανὸς θηλ. τοῦ Θεοφάνης). ‘Ο Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος τοῦ αὐτοκράτο-

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
(Μικρογραφία 14ον-15ον αιώνος)

ρος Μιχαὴλ Γ', περὶ τὸ ἔτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ', εὐεργέτην του. 'Ο Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικάς καὶ διοικητικάς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὑρίσκετο εἰς πολὺν δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. 'Ο Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γάρητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἔξωτερικόν.

Πρώτη φροντὶς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανέφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνάτιον, ὃς ἀδίκως καταβιβάσθεντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. 'Ο Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἔξωρίσθη. Τότε ἥρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὄποιον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

'Ο Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η', ὃς ἐπιδέξιος πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ δόποιοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἤκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. 'Ἐπι τῆς βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι ἐλάχιστοι. "Ἐλληνες εἰδωλολάτραι τῆς δρεινῆς Μάνης. 'Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανισθῇ τοὺς Ιουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. 'Ανεκαλινίσε καὶ ἔδρυσε πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὄποιων ὀνομαστὴ ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, δόχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

'Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας ἐπεκ-

τείνουν τὰς πειρατικάς των ἐπιδρομάς εἰς τὴν Κάτω Ιταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικήτας ὁ Ωρύφας, ικανὸς ναύαρχος, ἔξεκαθάρισε μὲν ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ Σλάβους πειρατάς, ὅθεν ηὔξηθη τὸ γόντρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Οἱ Ωρύφας, ἐπανελθών, ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὅποιων τὸν στόλον τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Προποντίδα κατέστεψε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς (881). Ἀκολούθως ἤλθεν ὁ Ωρύφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, δπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορήθεις, ὅτι οἱ Ἀραβεῖς ἐλεγχάτουν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κατεδίλεξε τοὺς Ἀραβας.

Ἐκτὸς τοῦ Νικήτα Ωρύφα, ὁ Βασίλειος Α' ἐξέλεξε καὶ ὄλλον ικανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὃς τις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικήσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ιταλίαν. Ἡ ἀνάργη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ιταλίαν, ὅπου δύως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Οἱ Βασίλειος ὄμοιώς προώθησε τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους εἰς βάρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεύμενος τὰς μεταξύ των ἔριδας. Ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη (871 - 882) ἐξήκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὄποιον ἐξεστράτευσε δἰς αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰγαλώτους.

Οἱ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἀφῆσε τὸ κράτος του ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπύψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμώρει τοὺς κακοὺς καὶ ὀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθούς του, ἕστω καὶ μεταξύ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας του ἐτάκτοποίησε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886 - 912)

Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ οὐρανὸς του Λέων, ὅστις τυχῶν ἐπιμελοῦς μορφώσεως καὶ ἀσχοληθεὶς ἴδιαιτέρως εἰς μελέτας, ἐπωνομάσθη διὰ τοῦτο σοφός. Παρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐποιητεύθη κακῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη μεγάλας ζημίας ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ρώσους.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Βουλγάρους τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐτήρησε φιλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' ὅσον τούλαχιστον ἐβασίλευεν ὁ Βόγορις. Τούτου ὁ υἱὸς Συμεὼν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐκπαιδευθῇ. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλαῖς ἐκκλησίαις καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ.ἄ. εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσῆγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηρός, βιβλία, πολυτελῆ ἄμφια κ.ἄ. Εἰρηνικὴ λοιπὸν καὶ ὅχι κατακτητικὴ ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογόριδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν οὐρανὸν του Συμεὼν εἰς τὸν θρόνον πρὸν μεταβῆτες μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεὼν ἤλλαξεν ἡ βουλγαρικὴ πολιτική, διότι οὕτως

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.
(Μικρογραφία 14ον αἰλανος, ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

ευθύς διπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκάλεσεν ἀντίποινα, μεταφορὰν τοῦ τελωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβὼν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεὼν, ἤρχισε φοιτερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893).³ Ἡναγκάσθη ὅμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροὶ, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρῶν κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεὼν μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μὲτὰ τὸ βυζαντινόν (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιρίσφακτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι οἱ ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεών, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

³ Επὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἔτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός εἶναι ἡ ἀλωσίς τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνητισθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐλεγχατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἤχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε οἱ παράλιοι ἑλληνικοὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὄποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσων.⁴ Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἴδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἰδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὄποῖν ἐκ τοῦ ὄνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ρούρικ. Ἐπὶ τοῦ Ολέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρούρικ Ιγάρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ολέγ, ὁδηγῶν τοὺς Ρώσους μὲ τὰ μονόξυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὄποιαν δὲν ἀναφέρουν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἔγινε μάχη διότι οἱ βυζαντινοὶ ἔκλεισαν τὸν Κερά-

τινον κόλπον μὲν ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρώσοι, σύραντες τὰ πλοιάριά των εἰς τὴν Εὐρώπην, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μὲν τοὺς Βυζαντινούς. Κατ’ αὐτὴν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Κωνσταντινούπόλει, νὰ μὴ ἔρχωνται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν δπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὥρισμένην συνοικίαν.

‘Ο Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου νιόν του Κωνσταντῖνον, ὃς διάδοχόν του.’ Εντελῶς ἡδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Οὗτος, ἐπταετής τὴν ἡλικίαν, ἐστέφθη βασιλεύς, ἐπετροπεύετο δὲ κατ’ ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπειτα ὑπὸ τῆς μητρός του Ζωῆς. ‘Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικός, εὐφύής καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἴκανὸν βοηθόν, τὸν νεώτερον Φωμανὸν (920 - 944). ‘Ο Ρωμανὸς ἐστεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ τοιουτοτρόπως ἤσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος κατέβαθμός τοῦ ἀπομακρύνη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. ‘Η τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἵσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη ἐζήτουν νὰ συνάψουν φίλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

‘Επὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεὼν, σκοπεύοντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας ὅτι εἰς τὸ ἔξῆς εἰρηνικαὶ θάσαι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. ‘Ο Συμεὼν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὕτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλὰ εὐθὺς ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι οἱ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλούτη εἰς τοὺς βουλγάρους στρατιώτας.

Τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεὼν πολὺν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ. Κατ’ ἀρχὰς ὁ Συμεὼν ἤλθεν

εἰς δύσκολον θέσην, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχίαλον (917) τὸν Φωκᾶν, ὃστις μόλις διεσώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεὼν ἐπεξέτεινε τὰς ληστρικάς του ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἐλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστερεῖτο στόλου, συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἀραβίας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλεῖσῃ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ὁ Συμεὼν ὅμως, μὴ λαβών βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβίας, ἡναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἀρκεσθεῖς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ προσφερθέντα «μεγαλοπρεπῆ δῶρα» κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὅλως περιέργως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος = βασιλεύς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν βυζαντιῶν, θεολογικὰ καὶ ἱστορικά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
(Μικρογραφία 14ου - 15ου αἰώνος)

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεών, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρῶν καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεών (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξηρθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἡκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἀραβεῖς τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὄποιον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούνας (919 - 942) συνέτριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροι, συγχενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατσινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικώτερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροι ἐπεκείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγρούς καὶ δι' ἵεραποστόλων εἰσῆγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, δχι ὅμως συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὡς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίσησε τοὺς Οὐγγρούς, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογενοῦτο, ὁ στρατηγὸς Μαριανὸς Ἀργυρὸς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰγάρ, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰωάννης Κουρκούας καὶ Βάρδας Φωκᾶς κατεναυμάχησαν αὐτούς, ὃ δὲ πατρίκιος Θεόφανης κατέκαυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγάρ, περιεσώθησαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνικήθησαν καὶ ἡγαγάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγάρ, ἡ κήρα βασίλισσα "Ο λγα, δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέψη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγοιτεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Τοιουποτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἔξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὑπεστηρίχθη ὁ Ἐλληνισμός, τοῦ δόποίου σφέζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Αλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Οἱ ἔδιοι ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεὺς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ιστορικῶν καὶ λατρικῶν. Ἀνεκαίνισεν ἐπίσης διάφορα κτήρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Ως πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἤκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανὸς Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱός του Ρωμανὸς Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἔνεκα

τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, ὅφειλομένων εἰς ἔξοχους στρατηγούς, τοὺς ἀδελφούς. Λέοντα Φωκᾶν καὶ Νικηφόρον Φωκᾶν. Οὗτοι ἤσαν υἱοί τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὄποιος παρὰ τὴν μεγάλην του ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκόμη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέλαβε νὰ διαλύσῃ τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην. Πρὸς τοῦτο παρεσκεύασε τὰ τῆς ἐκστρατείας μετὰ μεγάλης προσοχῆς, παραλαβών πολυάριθμον στόλον, τρόφιμα καὶ πολεμικὸν ὕλικόν. Παρὰ τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀράβων, ὅπως ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος

44. Ο Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 11ον αἰώνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Φωκᾶς, προσεκτικὸς καὶ ἵκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε μετὰ δικτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀράβων Χάνδακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλῆθος αὐχμαλώτων καὶ ἀφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἰππόδρομον.

Τοιουτορόπως ἡ ἐλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἐλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν «μετανοεῖτε». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἰερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν δρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάξας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιοῦχος ἄγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην ποιλόν Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεως του μὲ ἀξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ "Ἐλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ο ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶς Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εύρωπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβίας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὄλος χερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εύφρατον τοὺς Ἀραβίας καὶ ἐκυρίευσε πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ο Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφῆσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἀνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαράν ἡλικίαν.

Ο Νικηφόρος ἐνυμφεύθη τὴν γήραν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφη ἀντοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολύκλειτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπατίδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διῆλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἔξαρτα στρατηγικά του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ σιδηρὸν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικοὺς δργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἄριστα ὡργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

Ο Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, εἶναι δὲ ὁ κατ' ἔξοχὴν Ἀράβιος μάχος βασιλεύς. Ἐχων βοηθούντας λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάντην Τσιμισκῆν, ἀνεψιόν του, ἐξεστράτευσε εἰς Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς δόποιους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσε τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσὸν (965) καὶ ἀλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος Β' ἀπήλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ δόποια εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ή ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος, διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτζη, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχήν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισε νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βουλγαροί, ὅπως εἴδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) εὗρισκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζαντιον. Ο βασιλεὺς δύμας τῶν Βουλγάρων Πέτρος δὲν ἤτο εὐλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ούγγρους νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεγλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ἰδίως τὴν Θράκην. Ο Φωκᾶς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς νικηφόρου κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἤνεγκθη τὴν κατάστασιν, ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῇ εὐλικρινής εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Ούγγρων καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δύμας δὲν ἴκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησίς του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν δύμας τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῦρα καὶ χρήματα εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβον ἡ Σφενδόσλαβον, ὅστις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ' ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυ-

ζαντίου. 'Ο Νικηφόρος γρήγορα άντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, δολοφονηθείς, ὁ διάδοχος του δὲ ἐκαθάρισε τοὺς λογαριασμούς μὲ τοὺς Ρώσους.

'Επίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ Βασιλεὺς "Οθων Α'" (936 - 973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ως «Αγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους» ἔλαβε τὸν τίτλον «αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων» (Imperator Romanorum) καὶ ἐξήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λιοντπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ως ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

'Ο Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ δοποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. 'Ο Φωκᾶς ἐχρειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ηὗξησε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὥπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

'Ο αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τέσσον ως πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ως στρατιωτικός, διότι οὐ πῆρεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. 'Ο γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. 'Ο ἀνεψιός του Τσιμισκῆς, συνεννογθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανῶ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἥν ὥραν ἔκοιμάτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν διόπιστας ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ως εἰς ἄγιον, διότι οὐ πῆρεν γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ιωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

'Η βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἀν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, οὐπῆρεν ἔνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήγιθησαν πολλοὶ καὶ

σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν πουκίων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὄποιοι διέβησαν τὸν Αἶμον καὶ ἔφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναιόους στρατηγοὺς Βάρδαν Σκληρὸν καὶ Πέτρον Φωκᾶν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὄποιους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατόπιν, τὴν ἅνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ Ἰδιος ὁ Τσιμισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τοὺς ἀθραντούς, 30.000 στρατόν, πολὺ ἵππικὸν καὶ πολιορκητικάς μηχανάς.

Ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Τσιμισκῆς διέβαινε τὸν Αἶμον, ὁ στόλος του, ἀνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἑβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προελάσσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώσους πλησίον τῆς Πρεσλάβας (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ὃστις ἀνέβη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἡσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴ Σιλίστραν), ὅχυρὰν πόλιν, ἐνθα διέμενεν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βουλγαροὶ ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μάχη, καθ' ἥν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πειραν μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλαὶ χιλιάδες ρωσικοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν καὶ πολλαὶ ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σβιατοσλάβος ἐζήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἀδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του. Καθ' ὅδὸν ὅμως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὄποιοι κατώκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπὲρ αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν Ρώσων ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆς (971), ὃστις ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ πατριάρχης, οἱ ἀρχοντες καὶ ὁ λαός μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὄποιος ὅχι μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάσας τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήργαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν

Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντίνὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρεσεν εἰς ἐπτὰ μεγάλα διαιμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητὰς διοικαζομένους βοεῖο δασ.

Ἡρωϊκούς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Κάιρον (Al Cahira=νικήτρια), ἡ ὅποια ἔγινε πρωτεύουσα τῶν καὶ ἐκοσμήθη μὲ διοικαστὰ τζαμιά καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀραβεῖς ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἥλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος.

Ο Τσιμισκῆς, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρύθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἔχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδειξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν "Οθωνα Β", υἱὸν τοῦ "Οθωνος Α", ἔδωκεν ὡς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. Ο "Οθων Β" κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνούς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

Ο Τσιμισκῆς ἐπίσης, λόγῳ οἰκονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἥδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ἐποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς δόποιους ἐνίκησεν εἰς τὸν "Ανω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσε μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκόν, τὴν Βηρυτὸν καὶ, ἐὰν ἔμενεν ὀλίγον καιρὸν ἀκόμη, θὰ εἰσήρχετο θριαμβευτὴς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ο Τσιμισκῆς ἤσθένησε καὶ ἤναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν. Υποθέτουν, ὅτι δ ὄθαντός του προῆλθεν ἐκ βραδείας δηλητηριάσεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, ὅστις εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ο ἡρωϊσμὸς τοῦ Τσιμισκῆ κατὰ τὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἰστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆ γράφει : « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὄργην τοῦ Τσιμισκῆ, τὸ δὲ ξίφος τῶν Χριστιανῶν ἐθέριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

19. Βασίλειος ὁ Β' (976 - 1025)

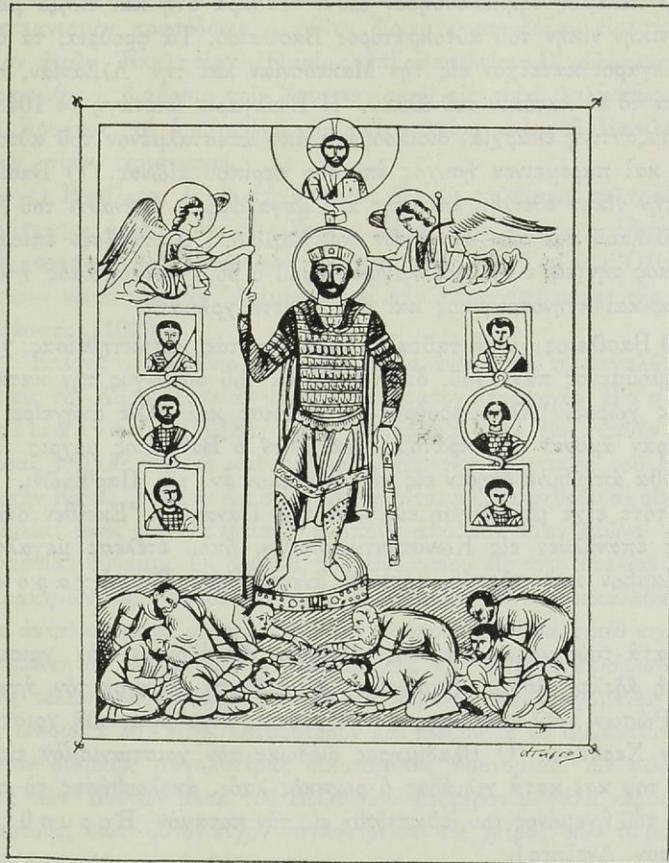
Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος Β', υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β', ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος Ἡ', ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ' ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ. Ὁ Βασίλειος Β' ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἀφθονον γρῆμα καὶ ἐφονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελούμενος τῶν ἔμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχείρει δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, ὃστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

Ο πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτήρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως, Ἀδριατικῆς, Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς ἀδάμαστοι. Ὁ Σαμουήλ ἔξετινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον οὐδὲν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὀδοιπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκήν, ἐπληγώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱός του, οἱ δόποιοι μόλις κατέρθωσαν διὰ τῶν ὄρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

Απὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἕτος σχεδὸν ἔξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροιαν, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002). Ὁ Βασίλειος, ἀπωθῶν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἡγάρχασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014,

εἰς τὸ Κλειδίον, κείμενον μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἵσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλω-

45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ον αἰῶνος, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας)
Ο αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲν ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ
ὑψηλὰ ἐρυθρὰ ὑπόδηματα. Εἰς τοὺς πόδας τον πίπτονταν ξένοι ἀρχοντες — πιθα-
νῶς Βούλγαροι — καὶ τὸν προσκυνοῦν.

τικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νώτων ὁ στρατηγὸς Νικη-
ρόος Ξιφίας. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενόν καὶ συνέλαβε

χιλιάδας αίγαμαλώτων. 'Ο Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

'Ο πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὄποια οἱ Βουλγαροὶ κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἀλλοῦ. 'Η Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινεν ἡσυχος ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. 'Ο Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδείχθη ἐπιεικῆς καὶ μεγαλόφρων ἀπέναντι τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ Βουλγαρικὸς λαός ἦτο γεωργικὸς καὶ ιτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

'Ο Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ νὰ ὅρῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἀλλα φρούρια κατηδάφισε καὶ ἀλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἄκμαν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπήγαγεν δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὀποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ ἐις ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Βουλγαροκτόνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασίλειου "Αννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Βλαδίμηρον Α', ὃστις εἶχε βαπτισθῆ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. 'Ο Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικὸς λαός, ἀκολουθήσας τὸ παραδειγμά τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένη (σήμερον Δνεῖπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνα μητροπολίτης, ὃστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὄποιον κατέστη ἵερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. "Αλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὅφείλουν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρώ-

την των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἐλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ο προσήλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἑκκλησίαν. Ὄμοιως ἐπὶ Βασιλείου Β' ἀλογληρώθη καὶ ἐστερέωθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὄποιοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον γίνει χριστιανοί.

Ο Βασιλείος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληρούς. Ἐξεστράτευσεν ὁ Ἰδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὁδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὁλίγον βραδύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασιλείος καταρρίθμισε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μὲ τὸν ἴκανωτατὸν στρατηγὸν Βασίλειον Βοϊωάνην (1018), ὅστις ἐστερέωσε τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ εὐκολίαι πρὸς τὴν Ἐνετίαν, ἡ ὄποια ἀπὸ τὸν 11ον αἰώνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προεκάλεσαν τὰ βαρύεα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἡ ὄποια μὲ τὸ ναυτικὸν τῆς κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἔξης τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἔξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20 - 50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύγχανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οἰκονομικὰς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἐνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοχροτορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσην μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δῆλο. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίλιαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο ὅχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μὲ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικί-

λων ἐχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αὐγῆν καὶ δόξαν. Ὁ Βασίλειος Β' ἀνεδέιχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἴστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασίλειου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικὸν καὶ συγκεντρωτικόν. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν αὐτηρός λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ "Αρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὕτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασίλειου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότητες τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἔξι αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἀπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025 - 1028), ὃστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνήγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἵποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωὴ, ἡ ὄποια ἀνεβίασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028 - 1034), ὃστις ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαὴλ Δ' τὸν Παφλαγόνα (1034 - 1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαὴλ Ε' τὸν Καλαφάτην (1041 - 1042), ἀνεψιόν τοῦ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ Μιχαὴλ Ε', ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαός ἤγαπα τὴν Ζωὴν παρὰ τὰς ἀνοησίας τῆς, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασίλειου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασίλειου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔτρεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαὴλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τέρτιον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνο Θ' τὸν Μονομάχον (1042 - 1055), ὁ ὄποιος μετὰ τὸν θάνα-

τον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

‘Ο γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ, συλλέξας στρατόν, ἐνῷ εὑρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ’ αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὅποῖος ἐνικήθη, ἐπληγώθη δύμας ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Οἱ Μονομάχοις, ἄμαχος ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ’ αὐτοῦ.

‘Ο Μονομάχος ἤλαττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν δχι εἰς στρατηγούς, ἀλλ’ εἰς διοικητικούς ὑπαλλήλους, τοὺς πραΐτορας, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωήν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἴστορικὸς Κεδρηνὸς παρατηρεῖ· «έξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας... τὰ Ρωμαίων ἥρξατο φύνειν πράγματα».

Μετὰ τὸν Κωνσταντίνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055 - 1056), ἡ ὅποια εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

‘Αξιόλογον γεγονός ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἰαροσλάβον, μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ μάγιστροι Βασίλειος Θεοδώρος ἀνοις μὲ δλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέκαυσεν ἐπτά, τοῦτο δὲ ἐπέφερε σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ δποῖοι πανικόβλητοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισθέντας Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος (1043).

‘Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναργίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ δποῖοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

‘Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκαι συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεύθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Επὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακε-

δονίας καὶ συνεκρούσθησαν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντίου εἰς πολλὰ σημεῖα. Κατ’ ἀρχὰς ἐνικήθησαν, ἀλλ’ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπρογώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλὸν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκαι τελικῶς ἀπεσύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τίτλους τιμητικούς (1053).

Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὄριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο διοικητὴ Μιχαὴλ Α' Κηρόυλαριος. Οἱ λόγοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεῳστέσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ δογματικοί, διότι οἱ δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ο πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν Ισότητα ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐζήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνενοήσει μὲ ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρώμαιοι καθολικοί συγγραφεῖς διμολογοῦν, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητα καὶ μετριοπάθειαν, μὴ ἔξαιρουμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου καὶ πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, καὶ προσθέτουν, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοὺς παπικοὺς ἀντιπροσώπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατριάρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο ἔξουσιοδότησιν τοῦ ἥδη πρὸ τριμήνου ἀποθανόντος πάπα Λέοντος Θ' (Θάνατος Λέοντος 13 Απριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους του τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης τῆς Ἁγίας Σοφίας 16 Ιουλίου 1054). Ο Κηρουλάριος ἐξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον, τέλη Ιουλίου 1054, διμίλει καὶ περὶ «τῆς ἀρετῆς καὶ εὐγενείας καὶ γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος πάπα».

Οὕτως ἡ ἀλλως, τὸ σχίσμα, δριστικοποιηθὲν πλέον μὲ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν, ἔγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὅχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι’ ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι ἔκτοτε ὁ πάπας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν ηὔρυναν τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς (1057 - 1059)

ΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἡ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηρκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαὴλ ΣΤ' ὁ Στρατιώτης (1056 - 1057), ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. 'Ο Μιχαὴλ ΣΤ', συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἵκανωτέρους στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς, προεκάλεσεν ἔξεγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρηγήθη ὅμως ἐγκαίρως πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὅστις τῷρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἴσχυρὸν ἄνδρα Ἰσαάκιον Α' Κομνηνὸν (1057 - 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

'Ο Ισαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχον περιέλθει εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Περιώρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικός. Αὕτην τὸν εὑεργέτην του ἴσχυρὸν πατριάρχην Κηρουλάριον, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἄνδρός Κωνσταντίνου Γ'. Λειχού δη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ισαάκιος κατὰ τὸ διετές διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ φιλικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβλη-

Θεὶς ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὄνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Δούκαν (1059 - 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὄποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὁχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμὴν λοιπὸν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Περσίας εἰσήρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὑρίσκετο εἰς κεῖρας προσώπου ἀκαταλήκου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσοῦκοι Τούρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἥρχισε νὰ παρακμάξῃ, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὄρμὴ τῶν Ἀράβων ἔξητμίσθησαν καὶ εἰς τὸ ἔξης ἔγιναν φιλόσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμπαροι. Ἡ διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους διελεῖται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαιρέσιν εἰς Σουνίτας καὶ Σχιτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἥδυνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖον κράτος μὲ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τούρκοι, οἱ ὄποιοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλὰς, κατέκουν τὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μὲ σφρῆγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμὴν νεοφωτίστου ἔξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ασίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζαντιον καὶ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τούρκοι, τοὺς ὄποιούς ἐγνώρισε τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σελτσούκ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἀμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ

Το γρούλα κατέλαβε την Βαργδάτηρα περιθώριο στην χαλιφηγία εἰς τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα ἐλαύνει διότι τὸν ιεράλιθον τονιζει πασιλέως (σῶου λατάνι).

Ἐπὶ τούτου ἡρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συγκὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων ἔδειν ἀνθίστανται, καθ' ὃσον εἶχον ἀγανακτήσει ἀπὸ τὴν ἐγκαταλεῖψιν τοῦ κράτους, οὐδετεριστήρεσιν οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀριθμού τοῦ διέλυσαν τὸ περισκόν κράτος καὶ ἡρχισαγνά προελαύνουν δεῖς Ἰήν M. Ἀσσάνῳ μηχανητικῶν ἵνα δοκιμάσῃ πόστοις νικηθεῖν τὸν επιχειρούμενον. (801 - 1101) ἐν αὐτῷ τὸν Ιωάννην (23. Ρωμανὸς Δόνας Διογένης (1067 - 1071) ακύρωτος Πατριάρχης τοῦ Κανονιστικοῦ Δουκαίας Εὔδοκια, θαυμόντος τοῦ διορόδος τῆς μετὰ βασιλείαν ἑπτά, ἐλαύνει δεύτερον σύζυγον, τὸν P. ἦν μανόν Δ. τὸ γ. Διογένην, γενναῖν στρατηγόν, διακριθεῖντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατσινακῶν. Οὗτος ἀνεδειχθῇ εἰς τὸν ἀνδρείοντα καὶ ἀντικρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν ἀγάδυνον, ἐποιεῖται γὰρ ὁργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ διποίου δὲ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἰχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῆ. Οὐδὲν τοῦτο εἴρεται τοῦ Ρωμανοῦ, δξὺς καὶ ἐνεργητικὸς ὡς ήτο, ἐντὸς διληγούμενος χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν M. Ἀσίαν. Περιδρισε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ διποίοι καὶ δονομαστούς ναούς τῶν Χριστιανῶν εἰχον λεηλατήσει καὶ συγχρονῶς ἐβελτίωσε τὰ δύχυρά καὶ ἐνθάρρυνε τὰς μακρυνάς φρουράς.

Ἀδικαιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι διάδοχος τοῦ Τογρούσλ Αλπί Αρσλάν (1063 - 1072), δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῇ μὲ τὸ Βυζαντίον καὶ προεκλήθῃ ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, διτις, προελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Ματζίκερ τὸ πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Οὐ Αλπ - Αρσλάν, ἐπειδὴ ήτο ἀνετοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε γὰρ συνεννοοθῆ μὲ τὸν Ρωμανόν, διτις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρήνην τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος ἔχων πεποιησθεῖν εἰς τὸν πολυάριθμὸν μισθοφορικὸν στρατὸν τοῦ. "Ηρχισε σφοδρά μάχη (1071) κατὰ τὴν διποίαν, πολεμήσας γενναῖλας δὲ Ρωμανός, ἐπληγώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Οὐ νικητής Αλπ - Αρσλάν προσήγεγκθη μὲ ἵπποτισμὸν

πρὸς τὸν αἰγαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατόν, λαβὼν πολλὰ χρήματα.

‘Η οἵτια τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτσοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὁριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἔξεδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εύρωπαιος ἴστορικὸς θεωρεῖ τὴν οἵτινα ταύτην ὡς «τὴν μεγαλυτέραν καταστροφὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας».

‘Η εἰδησίς τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Ζ' Δούκας (1071 - 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάληγος διὰ τὰς περιστάσεις. Οὐ γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθείς, ἔξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δῆλον. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέρους στρατηγοὺς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. Ἐὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον ἵκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ησαν τόσον δρμητικοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Οὐ διαδεχθεὶς τὸν Ἀλπ - Ἀρσλάν Μαλέκ - Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιουτοτρόπως οἱ Σελτσοῦκοι ἐδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ "Ωξοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἡνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαὴλ Δούκαν νὰ παραιτηθῇ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανείατην (1078 - 1081), ὃστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου του ἐπέτυχεν. Οὐ Βοτανείατης, ὅπως γίνη δημοφιλής, διένειμε δῦρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπήρχει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ βυζαντινὸν νόμισμα καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατάπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ'

ἀπέτυχον, διότι ὁ ἵκανὸς στρατηγός του Ἐλέξιος Κομνηνὸς τοὺς ἐνίκησε. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τούρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχήν των εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἵκανὸν Σουλεϊμάνην, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλέκ - Σάλχ καὶ ὀνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεϊμάν συνῆψε συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ ἀράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ύπηρχούς.

24. Ἐλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081-1118)

Ο Ἐλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τοῦτο. Ο Ἐλέξιος ὑπερχέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγίνετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν Ἐλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἔνδοξος δύναστεια τῶν Κομνηνῶν, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ο Ἐλέξιος Κομνηνὸς κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θράκικης (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμνης Θράκης, Κομνηνὸς ὁ κάτοικος καὶ κατόπιν ὄνομα οἰκογενειακόν), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλούς στρατηγούς καὶ ἔξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ Ἐλέξιος, ὅστις, εὐρών τὸ κράτος εἰς ἀδηλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμόν, κατέρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἔξωτερους ἔχθρους.

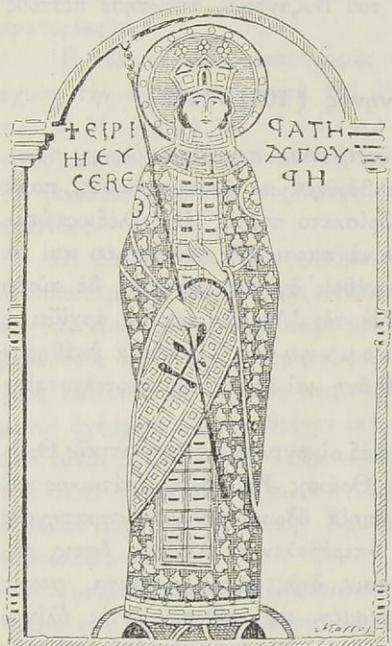
Οτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἐλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους του τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἐλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἔξησθαλίσε τὰ νῶτά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν.

Οι Νορμανδοί, δρμάωμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐις τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς

τὸ Βυζάντιον, διότι οἱ πάπαι συνήθωσεν συνειργάζοντο μὲ τὸ Βυζάντιον, ἀν καὶ οὐχὶ ἀποκέ εἶπενεβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς Κάτω Ἰταλίας, εἴτε συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδούς. Ἀπὸ τοῦ 1054 ὅμως καὶ ἔξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταῖς κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν

περίφημον ἀρχηγὸν τῶν Ροβέρτου Γυνήσιαρδον (διάβολον) (1071). Οἱ Ροβέρτος ὠδηγήσε τοὺς Νορμανδούς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφθη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλέξιος, Θεοδέριχος κ.ἄ., νὰ καταλύσῃ τὸ Βυζαντίον κράτος.

Οἱ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὄποιοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἡπειρον, εἰς τὸ Βούθρω τὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Οἱ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸν ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ ἦλε καταστραφῆ, συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἔνετούς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορίκης φύσεως.

46. Εἰρήνη Δούκανα, σύζυγος Ἀλέξιον Α' Κομνηνοῦ.
(Σμάλτον 12ου αἰώνος).

Οἱ Ἔνετοι ἀλλως τε, βλέποντες τὸν ἀντιπάλους, εὐχαρίστωσαν ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλέξιου. Οὗτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδούς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ἔηρὸν ὅμως, ὃπου ἔμελλε νὰ κριθῇ ὁ ἀγῶν, παρὰ τὸ Δυρράχιον ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφήν, ὁ στρατός του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

‘Ο ’Αλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ’ ὡργάνωσεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοηγοῦ συνδιόν διον ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐποιούρκησαν τὴν Λάρισαν. Ο ’Αλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεψτοπολέμου ἐπέτυχε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημούνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος ἐπέτυχεν ὁ ’Αλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν πάσας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ ’Αλέξιος ἐπέδειξε γενναιότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα καὶ διὰ χρημάτων ἐπεδίωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ ’Αλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἐνετούς, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον εἰς τὰς χειράς των ὄλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ο ’Αλέξιος, εὑθύνς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ο ’Αλέξιος, ὅπως φέρη ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτούς, ἤλθεν ὁ ἔδιος μὲ πολὺν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ’ ἡττήθη καὶ μόλις κατώρθωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν ὅμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνούς (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάια ὅρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὁποῖοι τὸ 1091 ὄλοσχερῶς ἐνικήθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἔχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατσινακῶν, ὁ ’Αλέξιος Κομνηνὸς ἐσχεδίαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ασίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ δόποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκεύασαν τὴν ὑποδούλωσίν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὑρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ιστορίαν Σταυροφόριαι καὶ περὶ αὐτῶν εὑρύτερον

λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 - 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατώθωσε μὲ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔξαιρετικὴν διπλωματικὴν ικανότητα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, "Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ὅλην τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἰχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ὥρισε διάδοχον τοῦ ἕροντος τὸν υἱόν του Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὃποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλάς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου του «Μοῦσαι Ἀλεξιάδες», ὡς λ.χ. «τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων» κ.ά.

Ο Ἰωάννης Β' συνήνωντες ἔξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὑφος ἥπιον καὶ γενναιόφρον, προσείλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ δόποιοι τὸν ἐπωνόμασαν Καλοῖς ὥσαν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὕτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἴσχυρὸν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοπούς. Ο αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ο Ἰωάννης Κομνηνὸς διαγνώσας περισσότερον παντὸς ἀλλού αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένας χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ Ἡδίος ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔσχεν ἐπιτυχίας, ἀπέλευθερώσας τὴν Λαοδίκειαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὅχυρα (1119 - 1120).

Ηναγκάσθη δόμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατσινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι τῆς Θράκης. Ο Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατσινάκας παρὰ τὴν Βερόην, τὴν σημερινὴν Στάρα - Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἔξο-

τωτική, ὅστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἴστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης «τὴν τῶν Πατσινακῶν λεγούμενην τελετὴν».

Ομοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὔγγρους, ὑποχρεώσας αὐτοὺς νόμον τῶν ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἄνθρωπον ἀφωνιαμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Τερουσαλήμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κυνήγιον ὅμως ἀγριοχοίρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληγώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἥλικιας του, μόλις 55 ἑτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἑτῶν. Βασιλικαὶ τρυφεροὶ τὴν σεπτήν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῷ ἀλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τώρα οἱ Ἰταλοί, Ἐνετοί καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζαντιον ἀποτέλεσμα τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἡναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεώσῃ, διότι οἱ Ἐνετοί τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων.

26. Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ο Ἰωάννης ὥρισε διάδοχόν του τὸν μικρότερον γιον του Μανουὴλ, διότι διέκρινεν εἰς αὐτὸν προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐσχεδίασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἡρωϊκὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ δυναμικός, συνελάμβανε μεγαλεπήθιολα σχέδια καὶ ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, ὅχι πάντοτε ἀναγκαῖους, ἔξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ιδιαίτερον γνώρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἵππο-

τικὰ ἡθη καὶ ἔθιμα τῆς δύσεως, τὰ ὅποῖα προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς "Ἐλληνας αὐτοκράτορας.

'Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιχειρήσεις των (1147)»

47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.

(Μικρογραφία 12ον αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

κατὰ τῆς Ἐλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Δογῆρον Β', καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγῳ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἤρημασαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εύβοιαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι

τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

‘Η πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐποριώτερους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας τῶν μεταξούργειων, ἐπιτυχόντες δι’ αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἔκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποίᾳ ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κορίνθῳ τὰ αὐτὰ ἐπράξαν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἡχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ’ ἔκυπτον τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. ‘Ως ἐκ τούτου τὸ ἀκμαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλῆγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

‘Ο Μανουήλ, ἐνῷ ἡτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἡ μποδίσθη ἀπὸ τοὺς Ούγγρους καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογήρου, Σέρβους, τοὺς ὄποιους ὅμως κατώρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφεὶς ἀμέσως ἐπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἐνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουήλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος ναύαρχος Κοντοστέφανος (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουήλ ἐξεδίωξεν ὁριστικῶς τοὺς Νορμανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ώς ὥφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, δινειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὄποιον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους του Ἐνετούς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἡ ναγκάσθη ὁ Μανουήλ, νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταστείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158), ἔδωσεν ὅμως εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἔναντι τῆς βοήθειας των, πολλὰ προνόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὄποιων ἡναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικάς καὶ ἐμπορικάς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενουάτας καὶ Πισάτας. ‘Ο Μανουήλ ἐκτὸς τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδούς, τοὺς Ούγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147 - 1149), οἵ ὄποιοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγγωρίους. Τὰς μοιραίας ταῦτας συγχρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουήλ, ὡχύ-

ρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουὴλ ἔξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτούς, σχεδιάζων ωρίαν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μυριονταῖον (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰωάννης Καντακούζης, ἐφονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ηττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὄριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Οἱ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἔζηκολούθησε τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅπότε ἀπέθανεν, ἀφήσας μνήμην ἥρωικον βασιλέως, τοῦ δοποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπηρέθησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἀν καὶ αἱ ἱπποτικαὶ καὶ ρομαντικαὶ ὑπερβολαὶ του ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρεύσεως τοῦ κράτους.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέζθη ὁ δευτερότοκος υἱός του Ἀλέξιος Β' (1180 - 1183), ὁ δοποῖος ὡς ἀνήλικος (11 ἔτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ Θρήσκευμα. Ἡρχισε λοιπὸν ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀτακτὸν ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν αὐξανομένην ἴσχυν τῶν Λατίνων, ὅπότε ὁ ἔξαδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 - 1185).

Οἱ Ἀνδρόνικοι εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἴκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδήσιαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱόν της Ἀλέξιον, ἐπύφλωσε τὸν ἔνδοξον νικητὴν τῶν Ούγγρων Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ προεκάλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λα-

τίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς του 'Ανδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα του 'Ανδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἡρχισαν νὰ δργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐξητήθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ἔνων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 - 1189). 'Ο Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἥλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁργανώσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἔγινε κύριος τούτου, διότι δὲν εὗρε σοβαρὸν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς 'Ηπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἔφθασαν οἱ Νορμανδοί εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἥλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους του 'Ιονίου πελάγους (1185).

'Η Θεσσαλονίκη μετὰ ἥρωτικὴν ἄμμωναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἴδους ἀσχημίας. Διηροπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἔκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὕτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. 'Ο ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἡ ὅποια διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. 'Ο Ἰδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι του θανάτου του βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

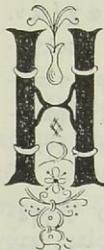
Οἱ Νορμανδοί, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῷ μῆμα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. 'Ο λαὸς ἡγανάκτησε καὶ ἥλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. 'Ο 'Ανδρονίκος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακήν. Κατόπιν διεπομπεύθη καὶ, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰπόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαχνισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόνευσε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφῆμησεν αὐτοκράτορα τὸν 'Ισαάκιον "Αγγελον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν 'Αγγέλων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ 'Ανδρονίκου ἴστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἵδιως ὅσοι ὑπέστησαν συμφορὰς ἐξ αἰτίας του. 'Ο 'Ανδρονίκος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἥθυκῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησίς του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ κράτος

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας ἡ τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ο Ἰσαάκιος Ἀγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Ούγγαριας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτω σύσφιξις τῆς οὐγγρο-ελληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγόν του Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῆσις λεηλασίαν καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ο στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δημητρίτσι τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδούς. Οὗτοι ἡναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν δριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιόν των ὅνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ιστορικοὶ διομάζουν τὸν Ἰσαάκιον δε ύτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ τοῦ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἡγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ασάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύου-

σαν τῶν Βουλγάρων Πρεσλάβ αν. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην καὶ κατεπόνουν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲν αλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην μὲν τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ ἔλαβεν ὅμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίτσην ἢ Σκυλογιάννην (1188). Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲν πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον. Μετὰ τῶν Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῆ ἀι πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαί, αἱ ὁποῖαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὁποίας, τὰ περὶ τὸν "Ολυμπὸν ὄρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μεγαλοβλαχίαν.

Ο Ἰσαάκιος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Βουλγάροβλάχους, τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν Ἀσὰν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβῳ τοῖς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἐφανάτιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους μὲ τὸν θρύλον, ὅτι ὁ ἄγιος Δημήτριος ἐγκατέλειψε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐγκατεστάλη εἰς Βουλγαρίαν!

"Αλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φρειδερίκου Βαρβαρόσσας. Ο Ἰσαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀνδριανουπόλεως (1190), ἀπηγγίαν τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον, τοὺς Σέρβους.

Οι Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Ούγγρων καὶ σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ο ἀρχηγὸς των Στέφανος αντος Νεμάνια κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδουνάβειον Σερβίαν.

Ο Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους ἔδειξεν ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν τῶν, ἀπενειμεὶς δὲ τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοκάρορος εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίας στρατιωτικάς, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερικὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπειτεν. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφήρεσε τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐλήν του μεγάλην πολυτέλειαν. Ή σπατάλη τοῦ Ἰσαακίου ἐπετάχυνε τὴν κατάπτωσιν καὶ παρακυῆν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστα-

·σεν δὲ Ἰσαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἱταλῶν, δῆλο. Ἐνεπῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ ὅποῖα προεκάλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Αλλὰ πρέπει νὰ δύοιλογήσωμεν δὅτι καὶ τὸ περιβάλλον του οὐδόλως ἔβοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτουν καὶ ἥροντο συχνὰ εἰς συνενοήσεις μὲ τοὺς ἔγχθρούς τοῦ κράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειροτέρα δὲ τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλέξιου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ἰσαάκιον, ἔκλεισεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἀσυγχρηματικά καὶ παρεσκεύασε τὴν πτῶσίν του. Υπῆρξε σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἴκανοποιήσῃ τοὺς συνωμότας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν δὲ λαμβάνει παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ο Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἦδυνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἦδυνθήη νὰ προφύλαξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. "Οταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωάννης της Σητης (1197 - 1207), δὲ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βυζαντινούς καὶ Καλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινούς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἤλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν πάπαν Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδιναλίου τσάρος (1204). Συνεχίζων ὅμως τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἐλλήνων ὅμοιος καὶ ἔξαναγκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀμάξια πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλέξιου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν δὲ λαμβάνον τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

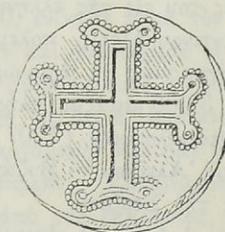
Ο Ἀλέξιος ἀνενέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἐνεπῶν, οἱ ὅποῖοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεύ-

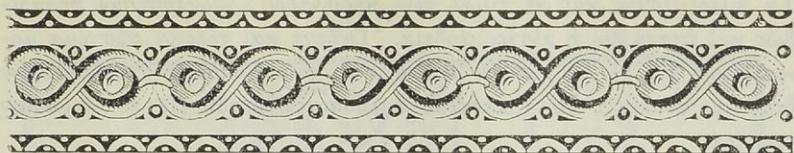
ονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἐνετῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἔξαντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φιλόδοξοι ἴσχυροὶ ἀρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώσαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γαβρᾶς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, Ἀργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγουρὸς κ.ἄ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἀρχοντες.

Αλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἤσυχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν υἱὸν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὕρῃ βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ' Ἀγγελον (1203 - 1204), μὴ λαβόντες ὅμως τὰ ὑπεσχημένα, προσέβαλον ἐκ δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῷ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσετο ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζιος φλοιος καὶ οὔτως ἥλθη τὸ πρῶτον ἥ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀντάξιοι τῶν κρισίμων τότε περιστάσεων. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόντων των εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῇ ἀντίληψιν. Ἡ ἀνοδός των εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμευσε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδέξουιστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλήγμα εἰς τὸ Βυζαντιον ἔδωσαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὅχι οἱ τοσάκις πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοίκησις

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἥτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδοτικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῦστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων και ἐτροποποίησαν τὴν ἴσχυρουσαν νομοθεσίαν.

‘Αλλὰ καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κῶδιξ, ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηγήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κῶδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ γεωργικός. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία και ἐξησφαλίζοντο εύνοικαι συνθῆκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

‘Ἡ καλυτέρευσις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βάσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτημάτων και ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἔκτασεις διεμοιράσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ δόποι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν και καλοὶ στρατιῶται και γεωργοί.

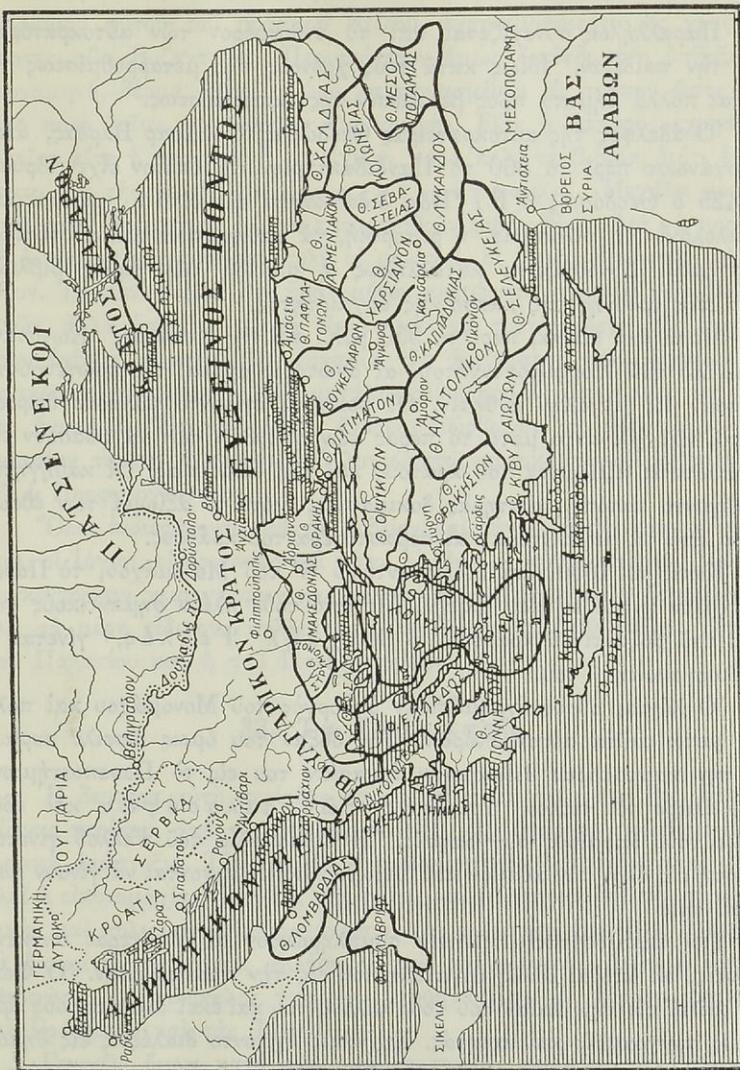
Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφράντισαν και διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν και ἐμπόρων, ὡργανωμένων εἰς συντεχνίας.

Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαιὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακρι-
βῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Τύπηρχε καὶ τέλειον σύστημα μο-
νονπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερον
ἥτο τῆς μετάξης, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον
ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἔξαίρετον δργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμ-
πορίου εὑρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν.
Ἄφ’ ἣς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἥρχισαν νὰ διασχί-
ζουν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ
ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἕσοδα
διληγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουν εἰς χει-
ράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καὶ, ἔξησφαλισμένοι, μὲ
προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατη-
ρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κρά-
τους.

Εἰς τὸ βυζαντινὸν διάτοκον κράτος ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφε-
ρε διάδημα καὶ στολήν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπειρότη-
στον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἔξουσίαν. Ἡτο ἀνώτατος ἀρχῶν εἰς ὅλας τὰς
ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώ-
τατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα
περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὃνομαζόμενοι λογοθέται. Δρούγα-
ριος τοῦ πλοίου ἔλέγετο ὁ ναύαρχος, μέγας δομέστικος ὁ ἀρ-
χηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ κοιέστωρ ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης.
Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ παρχος, ἀντιστοι-
χῶν πρὸς σημερινὸν δήμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν
διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ σύγκλη-
τος καὶ τὸ σιλεντιάριον (λατ. silentium: σιγή), ὃνομαζόμε-
νον οὕτω ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτε-
ραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἔξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτο-
ρα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατώρθωνε νὰ διατη-
ρῇ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο κρῆ-
μα ἀφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους
πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦν-
το ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἑορταί, πρὸς ἐπίδεξιν πλούτου
καὶ ἴσχύος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

31. Ἡ παιδεία

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Οἱ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὡς καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὄποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἡδη διδάσκονται εἰς αὐτὸν ἡ γραμματική, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορική, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν Ἱερῶν Βιβλίων μετὰ τῆς ἑρεύνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἔνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς πρωτεύουσῆς ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἡδύναντο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἔξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξιώματα των ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμήν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτής του.

Οἱ λόγιοις οὗτοι ἔχρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὥφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδακτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὃπου ἔλαβε τὸν τίτλον ὑπατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἀραβεῖς ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρώνουν αἱ ἴδιαιτεραι συγκεντρώσεις, αἱ ὄποιαι ἰδίως ὀργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φωτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἔκει ἀναλέει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συγχάκις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοάς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὃπου διεξήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἴδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ Βιβλία. Ταῦτα

προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἥδυ-
ναντο περισσότερον. Ο πάπυρος, κατεσκευασμένος ἀπὸ τὰς Ἰνας τοῦ
ὅμωνύμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφικὸς
χάρτης τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον δμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ
περγαμηνή, δέρμα δηλαδὴ ζώου κατειργασμένον εἰς τρόπον ὡστε ἐγί-
νετο πολὺ λεῖον, κατάλληλον διὰ γραφήν. Εἴτε ὁ πάπυρος ἐχρησιμο-
ποιεῖτο εἴτε ἡ περγαμηνή ἐστοιχίζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγρά-
φοντο διὰ τῆς χειρὸς καλούμενα χειρόγραφα. Μεγάλα χρημα-
τικὰ ποσὰ ἀπητοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθήκαι. Διὸ διά μορφω-
θῆ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ δρόποι οἱ διέδωσαν τὸ βι-
βλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαν-
τινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρξαν οὕτως εἰπεῖν καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς,
ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ὀρχαίων ἐλ-
ληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην αἴθουσαν εἰς ὑπηγόρευε καὶ πολ-
λοὶ ἔγραφον. "Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρθων τὰ ἀντίγραφα. Τὴν
ἐργασίαν ταύτην ἔκαμνε καὶ ὁ λογιώτατος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος
Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

"Ολοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλού-
σιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰδιοὶ οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν
συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἐστελλον εἰς
ὅλα τὰ μέρη εἰδικοὺς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθήκαι ἦσαν ἡ
τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὐτὴ περίοδος παρουσιάζει τὸ γνώρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο
αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἔως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευ-
ματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἴκμαδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἔξαν-
τλεῖ ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἕριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιω-
τικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν
νὰ διακρίνωνται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ Ἰδιος ὁ
Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμών, ἐπροστάτευσε μὲ θέρμην περισσὴν
τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς δμως κατὰ τὴν μακρὸν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα
ἥκμασαν καὶ ἐγράφησαν ἀξιόλογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολο-
γικά, ἴστορικά, ποιητικά καὶ ἐγκυκλοπαιδικά ἔργα.

Είς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός οὗτος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἄγιον. Οἱ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγμάτων του συνετέλεσε νὰ διεδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἄλλα τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγὴ γνώσεως, ἡτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸν ἀνασκεύαζει ἐκατὸν περίπου αἵρεσις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὁρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπόλογο γητικούς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὅποιων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστὴς τῆς Ὁκτωβρίου. "Ἐγράψε καὶ ὅμοιος ὀρατάτους, ὅπως κανόνας εἰς ἑορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἀγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα...»), νεκρώσιμα ἵδια μελα («Ποία τοῦ βίου τρυφή...» κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὀνομάσθη Χρυσόρροας.

Ἡ ἴστορία παρουσιάζεται μὲ πολλοὺς ἀντιπροσώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἴστοριογράφους καὶ χρονογράφους.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἔξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεόφανης ὁ Ὄμολογος γητὴς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Αμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρογένος.

Ἴστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἀννα η Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἀννα ἔγραψε τὴν ἴστορίαν τοῦ πατρός της καὶ ὀνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὑρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἴστορικους, τὸν Ἰωάννην Κίννην καὶ Νικήταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἴστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ

Ίωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις, τὰς δόποιας πραγματεύονται εἰς στίχους. ‘Ο σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ίωάννης Τζέτζης, ὁ ὄποιος ἔγραψε ποιήματα ἴστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. ’Αλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ίωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ίωάννης Μαυρόπουλος.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὗτοὺς ἥσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν κόπων των. Ἀντιρροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰών), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. Ἔγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἀλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ύφος. Εἰς ταῦτα ἐμιμήθη τοὺς σατιρικοὺς διαιλόγους τοῦ Λουκιανοῦ μὲ ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικότερον δῆμος γεγονὸς ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημόσιας ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἵχνη εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰώνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἀσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἰπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιοτέρων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἀσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

‘Αλλ’ ἡ δημιώδης ποίησις ἥρχισε νὰ δημιουργῆται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ασίαν, ἀπὸ τὸν 8ον αἰώνα. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἀφηνον ζωηρὰ ἵχνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορά του, ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημιώδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου - 11ου αἰώνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικὰ ἀσματα τα, τὰ ὄποια ἔχουν ἀναλογίαν μὲ τὰ κλεφτικά τραγούδια ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἓνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, σύμβολον ὄλων τῶν ἀλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικὰ ἀσματα σώζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἔδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου

μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημόδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸ 12ον αἰώνα συνετέθη ἐν ἡρωϊκὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ακρίτα. Τὸ ἔπος τοῦτο διετηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενῆς ἥμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὅχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ρωμανίαν, δπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ Διγενῆς εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἥρως τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐγκυκλοπαϊδεῖα. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὡστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαϊδεῖων. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλιας γνώσεις, αἱ ὄποιαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιοτέρων. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαϊδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὸ δτὶ μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσάματα ἔργων, τὰ ὄποια ἐχάθησαν. Ἀλλοι λόγιοι ἔκαμπον σχόλια καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστὴς τοῦ Ὄμηρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὔσταθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὄποιου τὸ μνημεῖον ἔργον ἡ Μυριόβιθλος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητής, ὡς τὸν Κωνσταντινούπολεως Νικόλαον Μυστικὸν καὶ τὸν Καισαρέας Αρέθαν.

Ἄλλος ἀξιόλογος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ιατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐχρημάτισε καθηγητής τῆς φιλολογίας εἰς τὸ παν-

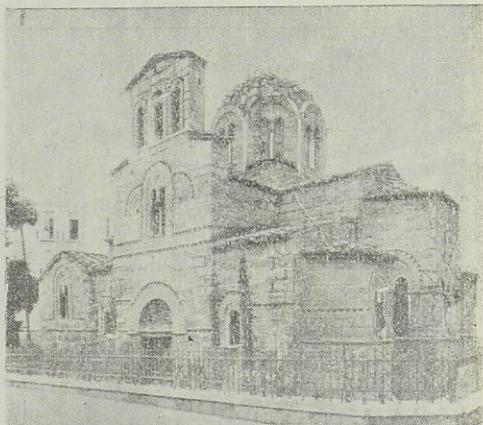
επιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἔξιστόρησεν οὗτος τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἑξῆς (976 - 1077).

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βέιοι Ἀγίων ἢ Συναξάρισται, περιέχοντα βίους ἀγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστῆς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφράστης, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰώνος.

34. Ἡ Τέχνη

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθνιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον μὲν μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄκλα κτήρια, μὲ τὰ δόποια ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἐπίσης ἔξηκολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον^τ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρουσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυρὸς εἰδῆς μετὰ τρούλλου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς δόλωληρον τὴν Βυζαντίνην αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεώς της (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη «Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου» ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεότοκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ο ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἔνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις.

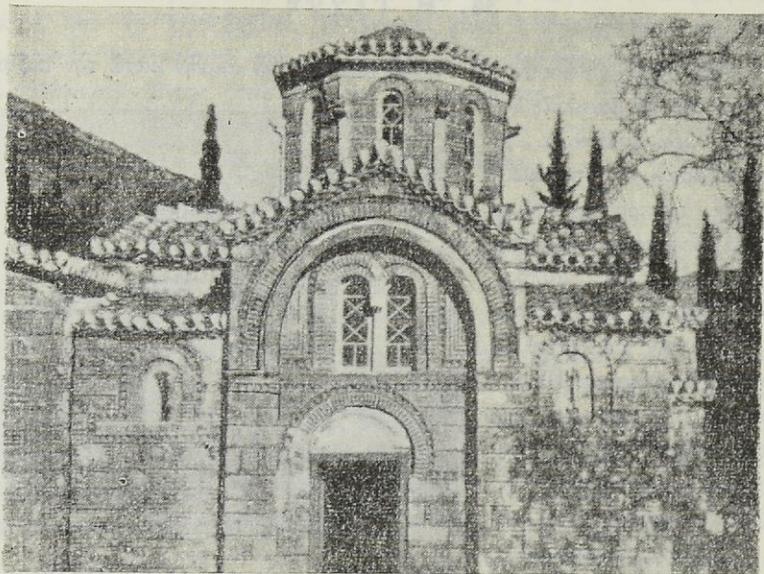
48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς [τῶν Ἀγίων Θεοδώρων.

(11ος αἰών)

ήμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτευούσης, ὀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως

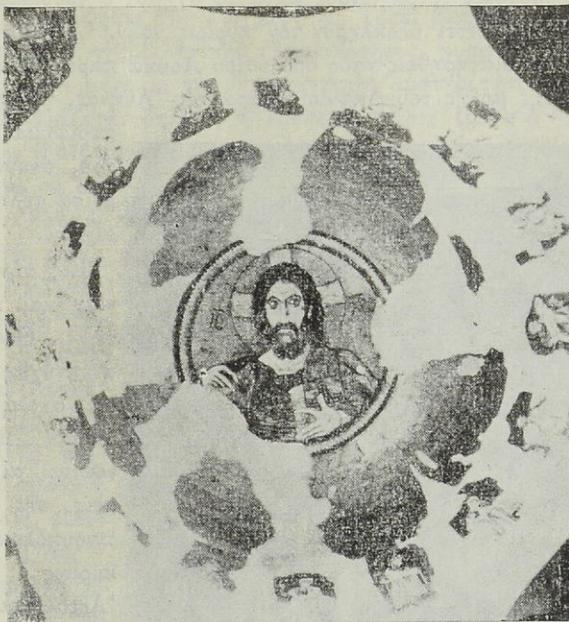

49. Ἀποφίει τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

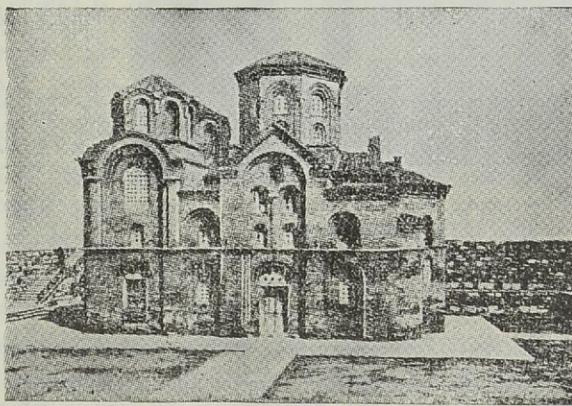
Ἐλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνοντι ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιούτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἐλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὥραιών ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἵκανὸς ἀριθμὸς σπου-

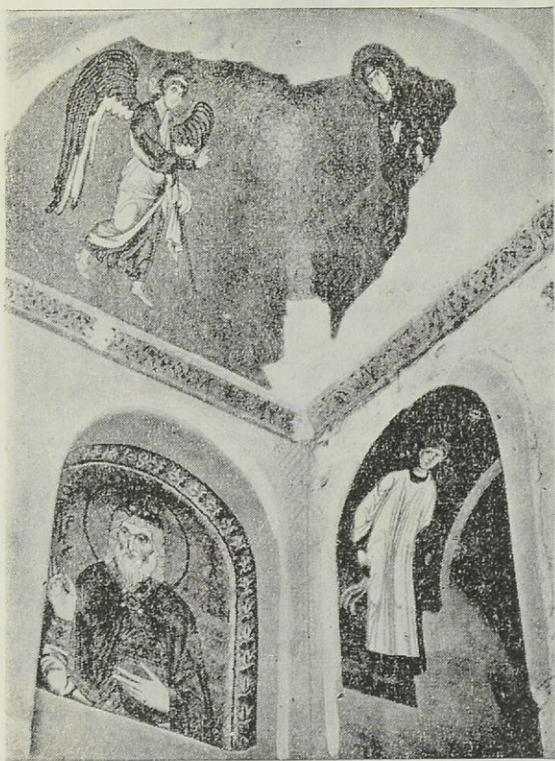

50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τρούλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων (11ος αἰών).

δαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὁ κταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τροῦλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ὀλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῖγμα εἶναι ὁ ἄριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνος.

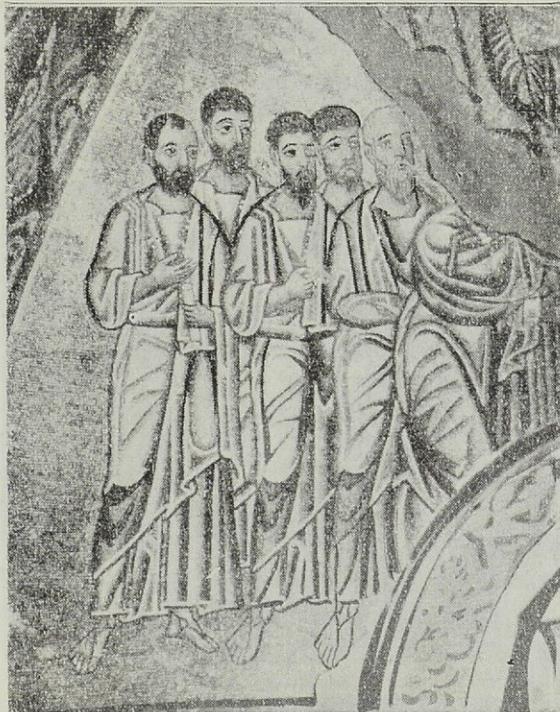
52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο Ἅγιοι.
(Μωσαϊκά τῆς Μονῆς Δαφνίου)

γίου Ορους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Εγροποτάμου.

Ἐνῷ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἔξελίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἡ ἐπιγρίσεως τῶν εἰκόνων, τὰς ὅποιας ἔξεδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες..

Αλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰώνα, παρατηρεῖται νέα ἀνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπουμεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομίāν μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφὴ) μὲ τὴν γριτιανικὴν εύσεβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχνοτροπίας ταύτης είναι τὰ ὁραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκὰ τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ.

Απὸ τοῦ 9ου αἰώνος καὶ ἔξῆς ἐπικρατεῖ ὅχι πλέον ἡ ἴστορικὴ εἰκονογραφία (4ος - 9ος αἰών: παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ἴστορικὴν σειράν), ἀλλὰ ἡ δογματικὴ καὶ θεολογική, μὲ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τρούλον τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ

53. Ἡ διπιστία τοῦ Θωμᾶ.

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ)

ἀγίου Βήματος ὡς Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ Ἱερὰ πρόσωπα περιβάλλονται ὀπὸς χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν, Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῷ ἀρμονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλαι δεσποτικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ἑόρται.

Ίδιαιτέρων σημασίαν ἀπό ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκονογραφημένα ἡ ἵ στορη μέν α χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρούς τὸ ἐν τρίτον εἶναι ιστορημένα. Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ στιλπνὰ φύλλα τῆς περγαμηνῆς κοσμήματα καὶ καλλιτεχνικάς εἰκόνας μὲ λαμπρὰ χρώματα, συγχρόνως καὶ θαυμαστῆς τέχνης μὲ πλήθις χριστιανικῶν ἐμπνεύσεων,

αἱ ὅποιαι ἔχρησιμευσαν ὡς πρότυπα καὶ εἰς τοὺς ἀγιογράφους τῶν ἐκκλησιῶν, μὲ ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν πολλάκις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, μὲ πλείστας ἀκόμη λεπτομερείας οἰκογενειακῆς ζωῆς, αὐλικῶν ἐθίμοτυπῶν κλπ. Ἡ τέχνη αὐτὴ καλεῖται μικρογραφία ἢ μινυσογραφία.

Δύο τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτήν. Κατὰ τὴν μίαν ὁ εἰκονογράφος (τοῦ ψαλτηρίου π.γ.) προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρὰ εἰς τὸ

54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξύ Νυκτὸς καὶ Ὁρθρού.
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰών)

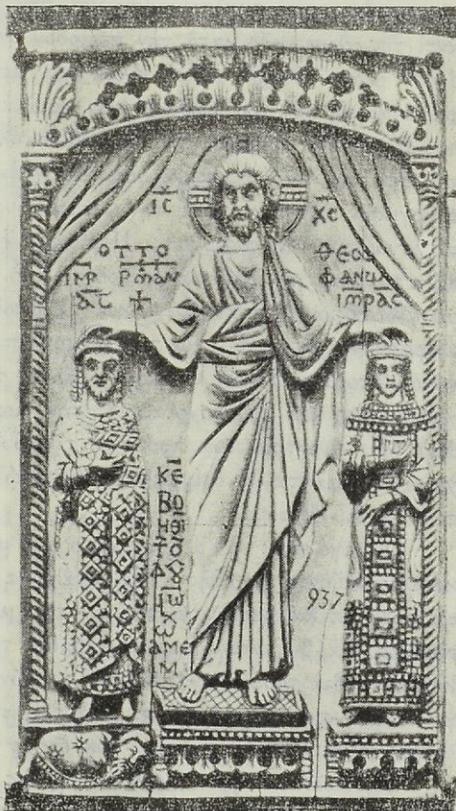
κάλλος τῆς εἰκόνος. Αἱ μικρογραφίαι αὗται εἶναι διδακτικαί, προωρισμέναι διὰ τὸν πολὺν κόσμον. Αἱ τῆς ἄλλης τάσεως μικρογραφίαι, τῶν δι' ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάσεις προοριζομένων χειρογράφων, εἶναι τεχνικῶς ἀνώτεραι καὶ ἔχουν ἐκτελεσθῆ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχούς, διλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προ-

τίμησις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης. Τὰς διακρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος περιέχον 14 διλοσελίδους μικρογραφίας: 'Ο Δαβὶδ ὡς ποιμήν, ὁ Δαβὶδ ἀγῶνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὅποιος προσέβαλε τὸ ποιμάνιον του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεὺς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ.ἄ. Ἀναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοχρατικὰ σπουδαιότατα ἐν 'Αγίῳ Ὁρει, τῶν ἱερῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

'Ἐκ τῶν πρώτων, τῶν δημιωδῶν, περίφημον εἶναι τὸ παλιὲ μψηστον ψαλτήριον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (πρώτη γραφὴ καὶ ὥραιαι ἑρμηνευτικαὶ εἰκόνες τοῦ 9ου αἰῶνος, δευτέρᾳ γραφὴ 12ου ἢ 13ου).

Τὰ δημιώδη αὐτὰ ἴστορημένα χειρόγραφα (ψαλτήρια, τετραευάργελα, μηνολόγια, ὅμιλαι Πατέρων), ἄλλα ἀσημάντου καὶ λιτετχικῆς ἀξίας καὶ ἄλλα μετρίας ἢ μεγίστης ἀληθῶς, μᾶς φανερώνουν τὴν γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπιτρέπουν διὰ συγ-

55. "Οθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, εὐλογούμενοι ἐνδό τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

('Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 10ου αἰῶνος)

κρίσεως νὰ ἀνεύρωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἐλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοΐαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλτικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὄλικην δέξιαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ὡς δποία φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἐλεφαντουργοὶ ἡσκολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκεύη οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπιπλών. Διὰ τὴν ἐλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Περίφημα ἡσαν τὰ λεγόμενα ὑπατικὰ δίπτυχα, τὰ δποῖα ἀπετέλοῦντο ἀπὸ δύο ωλλαχ ἐλεφαντίνης πλακός μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ τὰ δποῖα ώνομάζοντο οὕτω. διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ δέξιωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλώτατα εἰδὴ τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμαστὰ δὲ δείγματα αὐτῆς σφέζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ 'Αγίου "Ορούς.

Οἱ λεγόμενοι διάφρακτοι σμάλτοι ἡσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἔξης: Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰώνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουσίους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σπαροί, εἰκόνες, ἐγκόλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθῆκαι καὶ ὅλα ἔχουν οὐκ διλγά περισωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλτικῆς ἡσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετάξης μὲ διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια κατεσκευάζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἡσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἵερῶν σκευῶν, τὰ ἵερα ἄμφια κ.ἄ. Περισωθέντα ἔξαίρεται δείγματα τῆς ποικιλτικῆς τῶν χρυσούφραντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μὲ πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ δποῖα ἥδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ιουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἴχε διαφημισθῆ εἰς δόλοκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς Λαύρας καὶ τῶν Ιβήρων ἐν 'Αγίῳ "Ορει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 9ον

Η ΔΥΣΙΣ

[35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιστρόδομους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομάζομενος Μαρτέλος (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων Τούρ καὶ Πουατίε τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβίας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἔγινε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, ὃ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πιπέριος ὁ Βραχὺς (741 - 768) καταλήσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζίέν, ἰδρυσε νέαν. Αὕτη ὀνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολίδων ἀπὸ τὸ δόνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολίδαι συνετέλεσαν νὰ ἰδρυθῇ τὸ Παπικὸν κράτος. "Οταν ὁ Πιπέριος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἥθελησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογήν του δι' ἐκκλησιαστικῆς χρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὄποιαν ἥπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β' μεταβάλει εἰς τὴν Γαλατίαν, ἔχριστεν αὐτὸν βασιλέα.

"Ἐκτότε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. Ὁ Πιπέριος, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ἴταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὄποιων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἥτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχήν του τὸ Παπικὸν κράτος.

"Ο Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ Μέ-

γας, εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ὁ ὄποιος ἔδρυσεν ἴσχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλον πρὸς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Οὐαὶ σιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητής, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸς εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέψθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲν μεγάλας τιμάς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος Chansons de Roland (Ἄσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ιδιαιτέρως δξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλέως τούτου ὁ ἵεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἔδρυσε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὄμωνιμου ποταμοῦ ἀπὸ τὸ ὄπιον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἵεραπόστολοι. Ἀλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἀν δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξῶνων, οἱ ὄποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν "Ελβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἡνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. "Οταν ὅμως ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνευσον τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ "Ελβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἕκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὄποιον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἥτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκυτσγρανον ("Ααχεν").

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: «Καρόλῳ τῷ Αὐγούστῳ στέφουμένω ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην». Ἐκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἢ αὐγούστου.

‘Η αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὃποῖον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος προσεπάθησε ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίδρασιν. Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Α'.

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εύρωπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἥλθιν νὰ διαταράξουν ποικίλοι ἐπιδρομεῖς, οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὔγγροι καὶ οἱ Νορμανδοί, οἱ ὄποιοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ, ἔχοντες ὄρμητήριον τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεγλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐπροχώρησαν ἔως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφραγώγησαν τὰ προάστεια αὐτῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐξαπλωθῆ μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ Βυζαντινὸν ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς καὶ ἔθνικῶς.

Οἱ Οὔγγροι ἥσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν Ούνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας τοῦ Δουνάβεως. Οὗτοι ἐποιέμουν ἔφιπποι καὶ ἔζων ὑπὸ σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης καὶ, παρὰ τὴν ἐπιμείζειαν των μὲ Γερμανούς καὶ Σλάβους, διετήρησαν τὴν τουρανικὴν γλώσσαν καὶ ζωηρὰν τὴν ἔθνικήν των συνείδησιν.

‘Ορμητικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἥσαν οἱ Νορμανδοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταῦτης ὁ πληθυσμὸς εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἤναγκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφωνται εἰς μακρυνάς χώρας διὰ «τὸν θερισμὸν τῆς χρονιᾶς», ὡς ἔλεγον. Συνήθως καταλαμβάνοντες τὰς παραλίας εἰσήρχοντο διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν ὁδῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν καὶ καθ' ὅλην τὴν νότια ἐλεγλάτουν τὰς πόλεις καὶ διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν δργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἔδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὠνομάσθη ἡ περιοχὴ αὗτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλήσασσαν τὴν γλώσσαν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἔγιναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὄρμωμενοι, ὡς εἴδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἔνθα ἔδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελῶν.

"Αλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἔθνικὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντὲν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διεμοίρασαν ὡς ἔξης τὰς κτήσεις του: Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνικὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἔκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἔθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Ούγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο δημηρμένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλὰς ὁ δούλευτος Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἀρχῶν τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόγων. Ὁ ἴσχυρὸς βασιλεὺς Ὅθων Α' ὁ Μέγας (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Ούγγρους καὶ κατέλιθων εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχήν του τὸ "Ἄγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ" Εθνούς. Κύριος σκοπὸς τοῦ "Οθωνος" ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἄγιαν. Ἐδραν, ὅπως ὠνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεχείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἥρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὄποιοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανοῦτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἔδρυσε τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγε εἰς τὴν βρότειν Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούκες τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲν νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἴδρυτης τῆς δυναστείας, ἡ ὄποια ἔρχεται μέχρι σήμερον.

Περὶ τὸ 1000 μ.Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἑξῆς κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην : τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολύτευμα, τὸ ὄποιον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεονδαρχαὶ ἥσαν κάτοχοι τιμαρίου (φεούδου), δὴλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ὧρᾳ πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φέουδα ἥσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὀνομάζοντο δούκες, μαρκήσιοι, κόμιτες καὶ βαρῶνοι. Οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἔλεγοντο προνομιοῦχοι.

"Ἐκαστος εὐγενής εἶχε τὸν πύρον του, ὁ ὄποιος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιά των ἥσκοῦντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἔχριοντο ἵπποτα εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἔτῶν, διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἱπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἡθοῦ καὶ δύμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὀμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἱπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἴδρυθησαν τάγματα ἵπποτικὰ μοναχικά, τὰ ὄποια διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαούς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἔξι αὐτῶν ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὄποιοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δούλοπαροικούς καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἐνυμ-

φεύοντο χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ κυρίου τῶν, ἐκληροδότουν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα τῶν καὶ ἡδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὅπότε ἥθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία

Τὸ περάνω ὅμως πάντων εὑρίσκετο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρων τὴν πολιτικήν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἔξουσίαν, διότι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ὠργανωμένα.

Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὅποια ἐζήτει ὁ λαός. Ἔπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτως ἡ δικαστικὴ ἔξουσία τοῦ κλήρου ἐλαβεῖ μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ κράτος δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτως ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας της ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχούς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ δρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὑρεῖαν κοινωνικὴν πρόνοιαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὅποίου τὸ κῦρος ἦτο μέγιστον, ἴδιως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτίστους λαούς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς δόλους τοὺς λαούς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἔνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν πάπαν.

“Οπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιουτοτρόπως καὶ σύμπας ὁ κλῆρος δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα κρήτη. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά τῶν ἔζων ως αὐθένται καὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὡρισεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδιναλίων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ὀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκόρυξε, τὸ 1075, ὅτι ἡ

άρχων, ὁ ὄποιος θὰ ἐτόλμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡρχισε μακρὰ ἔρις ἡ ὄποια ὠνομάσθη ἔρις τῆς περιβολῆς.

'Ο βασιλεὺς τῆς Γερμανίας 'Ερρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερον ἔξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανεν εἰσοδήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ 'Ἐρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδιούς του ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. 'Εξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὄποιος κατ' ἀρχὰς ἡναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. 'Ο 'Ἐρρίκος, τὸ 1077, εὗρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσα ἵστατο ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. 'Αργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχε νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοούμενός του, ὁ ὄποιος καὶ τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἔτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. 'Ο αὐτοκράτωρ διετήρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγμένους, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐκπληρώνουν οὗτοι τοὺς ὄρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτως οἱ αἰληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

'Ο πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὀλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἴσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἥτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεκχώρουν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ωραῖος (1285 - 1314).

39. 'Η οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διουκητικὴν καὶ κοινωνικὴν δργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῆ οἰκονομικὴ ζωὴ. 'Η βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὑρί-

σκοντο εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσοτέρους τῶν πέντε ἑργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας ἑκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν της.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἵστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἡτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, διότι οἱ ἕδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

"Ολας σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἐμπόροι ἐταξίδευον εἰς μακρυνάς χώρας, διὸ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ψλας, πολύτιμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἐμπόροι ἐπλήρωνον ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ ὅποια διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας." Ἀλλα καλύμματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστατία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο καρακτηριστικά γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ὀσφαλείας οἱ ἐμπόροι ἐταξίδευον κατὰ ὄμάδας. Δι’ ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὅποιαι ἐγίνοντο δρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρινὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταί, οἱ ὅποιοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδαμαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουν τὰ πλήθη.

"Ιδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἐνετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐμπόροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικά καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν, καταδεικνύει καὶ ἡ μαρφῆ τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῷ οἱ Γερμανοὶ ἡρέσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς ὄμάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὅποιων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτίζουν τὰς κατοικίας των ὅλων

καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἡσαν ἔξαρετικῶς στενοί, σκοτεινοί ναὶ ἀκάθητοι. Αἱ οἰκίαι ἡσαν πλατύτεραι εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ στέγαι τῶν ἥνουντο καὶ ἀπετέλουν ὑπόστεγον.

Δύο ἔχθροις εἶχον αἱ πόλεις αῦται, τὴν πυρκαϊὰν καὶ τὰς ἐπιδημίας. Ἐπειδὴ αἱ οἰκίαι ἡσαν ἔγιναν, ἡ πυρκαϊὰ κατέστρεψεν εὐκόλως ἀπόλυτον τὴν πόλιν. Ἡ Ρουέν ἀπὸ τὸ 1200 - 1225 ἐγένετο ἔξακις. Ἡ ἀκαθαρσία ἔφερε τὰς ἐπιδημίας καὶ ίδιως τὴν πανώλην, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας. Τὸ 1348, λόγῳ τῆς πανώλους, ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας.

40. Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους μετέβαινον Χριστιανοί ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Ὑπῆρχε δὲ πρὸς τοῦτο ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐλόθυτες (ἀπὸ τὸν βον αἰῶνα) Ἀραβεῖς μουσουλμάνοι ἐσεβάσθησαν τὸν Τάφον καὶ τὸν ναόν, τὸν ὁποῖον εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτοῦ οἱ αὐτοκράτορες.

'Αλλ' ὅταν, τὸ 1078, οἱ Σελτσοῦκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἰερουσαλήμ, ἐδίωξαν ἀπηγνῶς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐλεγχάτησαν τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐπέβαλον εἰς τοὺς προσκυνητάς. Οὕτω διεκόπη ἡ μετάβασις καὶ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων, ἡ τόσον ἐπιψυμητή εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

'Εκτὸς ὅμως τούτου οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ἐζήτουν νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των. Οἱ κληρικοὶ ἐπεδίωκον νέας ἐπαρχίας, οἱ ἱππόται νέα τιμάρια, οἱ εὐγενεῖς νέας χώρας. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἔλεγε ρητῶς, ὅταν ἐκήρυξε τὴν πρώτην σταυροφορίαν : «Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλούτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρώγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ παρευθῆτε πρὸς τὸν "Ἀγιον Τάφον" τὰ βασίκεια τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας». Οὕτω προεκλήθησαν αἱ σταυροφορίαι, δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, φανερὰ μὲν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἀγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὁρθόδοξην Ἐλληνικὴν Ἔκκλησίαν. Οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔθετον ἔνα σταυρὸν ἀπὸ ὄφασμα εἰς τὸν δικόν. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι πολυάριθμοι (ἀπὸ τὸ 1096 - 1270), ἀλλὰ μηνυμένοι μεν μόνον δικτῶ.

Εἰς Κλερμὸν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλῆρος. Τὴν τελευταῖαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου εἰς τὸ ὅποῖον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἵπποτῶν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπῆγμαν ἐγκάκλιον, παροριῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἵπποται, ἀσφαλεῖς καὶ πλούσιοι, δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλυτέρων θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλυτέρων τύχην, ἐβιάζοντο περισσότερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπονομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κουκούπετρος, (διότι μικρὸς ὡν καὶ ἴσχνός, ἐνεδύετο μακρὸν ράσον, τὸ ὅποῖον ἔφερε κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεψθῆ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἰδει τὴν ἀθλίαν κατάστασίν των καὶ ἤτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτὴς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50.000 ἀνθρώπου, ἄνδρες, γυναικες καὶ παιδιά, ἔξεκίνησαν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆγον, ἥνωθησαν μὲ στίφη Γερμανῶν καὶ ἔξεγύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγήν.

Οἱ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄπακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τούρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξύ τῶν δόπιων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἵπποι μάσθησαν καὶ ἔξεκίνησαν ἀπὸ διαφορὰ σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἔνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραύμονδον, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γοδεφρεῖδον ντὲ Μπουγιόν καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουΐνον τῆς Φλάνδρας, διηγήθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μὲ ἀρχηγούς τὸν Βοημοῦνδον, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυζαρόδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἡπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὅποῖς διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ανερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναικες καὶ παιδιά, τὰ ὅποια ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξιῶς ἐπίσης πολιτεύμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανερὰν ῥῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρεῦδος ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι «θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὅποιον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια θὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀνῆκον ἀλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ὅτε κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τιμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὃ δὲ σουλτάνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρων μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὅποιαι εἶναι ἀπεριγραπτοί. Θεριζόμενοι καθ' ὅδὸν ἀπὸ τὴν Θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἵππεων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον ('Εσκι - Σεχίρ), ὅπου δλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφοῦν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι ('Ιούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' δλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μοσσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ορμητικὴ ὅμως ἔξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, ἐδόν μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὅπότε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἡγύχαριστουν τὸν Θεόν, διότι ἡξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπόν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὅποιαν ἐφούρει ἴσχυρὰ φρουρὰ Αἴγυπτιων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ήμέραν Παρασκευὴν καὶ ὥραν 3 μ.μ., ἡτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικὴ σφαγὴ. Ἔσφαζον ὅσους εὑρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἀρχοντες κατέθεσαν τὰ ὄπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χειράς των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἦσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανοὺς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ἴδρυουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδιαί των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιουτορόπως ἄλλοι ἔγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιτες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἴδρυθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, μὲ βασιλέα τὸν Γοδεφρέον ντὲ Μπουγιόν, ὃστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης ὑπὸ τὸν Βαλδουῆνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραύμονδον τῆς Τουλούζης, ἥσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Οἱ ἀντιπρόσωποις τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἐνετοί, Πιστᾶται, Μασσαλιῶται, οἱ ὁποῖοι ἐβούλησαν τοὺς ἵπποτας νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόπην (Γιάφα), τὴν Πτολεμαΐδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιουτορόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἀμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὡργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἵπποται εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὅποια ἴδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτούς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἡ νοίκηθη ἥδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

όποιας δὲν έκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν έκδηλα τὰ ὑλικὰ καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα.

Οἱ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κονράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδούκος Ζ' ὀργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἐδεσσῆς, τὴν ὄποιαν εἶχε καταλάβει ὁ Τούρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσούλης.

Καλῶς ἔξωπλισμένος ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ὅρπαγάς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέψθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὄρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοί τῆς ἐπέστρεψαν ἀπρακτοῖ.

Νέα ὄμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδὶν εἰσορόφησε εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾶς κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἵπποτας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβεύτης εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν Βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὔγουστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὄμως καὶ ὄμονοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἔξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καὶ, νικήσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τούρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύδον (Καρά-Σοῦ). Ἐνῷ ἐλούνετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ του ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τυμῆμα συνηγάθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Ἀγγλους καὶ Γάλλους.

Οἱ Φιλιπποὶ καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἔφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἔξι μῆνας καὶ ἥλθον μεταξύ των εἰς προστριβάς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἔξεκίνησαν καὶ ἔφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὄποιαν ὁ Ριχάρδος ἀφήρετον ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιάν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιάν ἐκράτησε τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1489. Μετ'

αὐτοὺς ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἐνετοὶ (1489), οἱ Τοῦρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοί διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ δόποιοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἔως τὸν Αὔγουστον τοῦ 1960, δύοτε ἀνεκχρύσθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

‘Ηνωμένοι Ἀγγλοί, Γερμανοί καὶ Γάλλοι ἐποιείρησαν τὴν Πτολεμαϊδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐγνητημένη παρεδόθη, ἀλλ’ ἐπειδὴ ὁ Σαλαδίν δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

‘Ο Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῦ δύο ἔτη. Ἄλλ’ ἡ Ιερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰώνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαϊδα.

Οὕτως ἐληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὅποια εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

‘Ο πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὀνειρεύθη νὰ ἔξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὗθυς μὲ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἄλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινθήσαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμουν μεταξὺ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοί ἐφιλονείκουν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμις τῆς Φλάνδρας Βαλδουΐνος καὶ ὁ Γοδεφρεὺς Βιλλέαρδος Βιλλαρίδης, Γάλλος εὐγενὴς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

‘Ο τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἐνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ἔηρᾶς δὲν ἤδυνατο νὰ γίνῃ ἡ σταυροφορία. Οἱ Ἐνετοί, ἔμπαροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13.500 ἵππεων καὶ 29.000 πεζῶν, ὑπέρογκον

χρηματικήν ἀμοιβὴν καὶ τὸ ἥμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναιοδωρίαν τὰ 2/3 τῶν ὅσων ἐζήτησαν, ἀλλ’ ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῆ πρῶτον ἡ Δαλματικὴ πόλις Ζάρα, τὴν διοίκην εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτούς ὁ βασιλεὺς τῆς Ούγγαρίας.

Ἐνῷ οἱ σταυροφόροι προσέπαθουν νὰ ἔξοικον ομήσουν τὰ ναῦλα, παρουσιάσθη εἰς αὐτούς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν, ὑπότασσων τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὕστερον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζήτησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρός του.

Οἱ γηραιὸς δόγμης τῆς Ἐνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὀφελήματα τοῦ κράτους του καὶ, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ’, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμφωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλέξιου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μὲ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Οἱ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώσει τὰ τείχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἡρωϊκὴ ἀμυνὴ διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔξακολουθήσῃ. Οἱ αὐτοκράτωρ ἡναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελὸν καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ’. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἦδυν ἡθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἴδιως οἱ Ἐνετοὶ ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν καὶ μόλις κατέρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ.

‘Αλλ’ αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὔρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὄμοιογία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων εἶχον προκαλέσει τὸ ποδὸς τοὺς Λατίνους μῆσος τοῦ λαοῦ, ὃ ὑποῖος ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Οἱ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ’ ἀνετράπησαν (1204) καὶ σύντοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε’, ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν χώραν του ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

‘Ο αύτοκράτωρ πολεμήσας γενναίως, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἔξηγαγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ δλίγους δπαδοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αύτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. ’Αλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἡτο ἵκανὸς ἀνήρ, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἓνα νεκρόν, ὡς ἡτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ δλίγους δπαδούς του. Ἔτην 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συνοικίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτευούσης. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἔξ δρειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὕτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναικας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. ’Η Ἀγία Τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ιερὰ σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὅποιων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὅποια τότε ἡτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, οἱ ὅποιαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὀφέλησαν τὴν Δύσιν. ’Ανεπτύχθη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἔξησθένησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἥρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαίας τάξεως; τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀγατολῆς, ἥρχισαν νὰ ἔξημερώνωνται καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

’Ως πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.

Ο παπικός πολιτισμός αναπτύχθησε στη Κύπρο με την αποδοχή
εντός διάστημα των αποτελεσμάτων της αρχαίας κυπριακής πολιτείας, που ήταν
διαδοχή δικτύου Κυπροεπαναστατικών έργων πουρών που εργάζονται από την
Άγια Σοφία και διαπρέπει την πολιτιστική της Κύπρου. Αλλοτριαία,
Άνετη και απότομη, η οποία θεωρείται ότι έχει σημειωθεί στη Κύπρο ζωής
επί των περιόδων, δεσμών της Βασιλείου, Θράσου και αυτής με την πολιτεία
γης και δίκτυου που ήταν την Άγια Σοφία. Από την 1200η έως θράσην
απότομη είναι την Κυπροεπαναστατική.

Οι πολιτισμικοί διαδικτύοι Κύπρου, διαπολιτικοί μεγάλοι πολιτισμοί
μεταξύ των οποίων την Κύπρο παραπέμπει η πόλη της Λευκωσίας.
Κυπροεπαναστατικόν είναι πολιτισμός πολιτισμού, διαπολιτικός διαδικτύος
της γραπτής κατά την οποία πολιτισμοί αντιτίθενται, διαπολιτικός είναι ο διαπολιτικός
διαδικτύος διάδοσης και αναπαταρίας πολιτισμού. Ούτε τόση γέροντας,
ότις τόση γηραιότητας διαδικτύος πολιτισμού θέρα, ότις τόση θρησκεία
της Άγια Τριάδας ή της Αγίας Ειρήνης, ή της της Θρησκείας, τη δια-
λέγοντας την πολιτισμού.

Κύριος διάδοτος πολιτισμού της Κύπρου είναι ο Ιερός Ναός της Αγίας Ειρήνης
που είναι την απόδειξη της ιερότητας της Κύπρου, τόσο διότι το Ιερό της Ιεραρχίας
μεταπολιτευτικού πολιτισμού, που έχει σημειωθεί στην Κύπρο, είναι άνετη, Αθηναϊκός
διάδοτος πολιτισμού, που έχει σημειωθεί στην Κύπρο, και οι ιεροτελεστικοί
διαδικτύοι της Αγίας Ειρήνης, που έχει σημειωθεί στην Κύπρο, είναι άνετοι, Αθηναϊκοί
διαδικτύοι πολιτισμού. Οι Ελληνοί, εναργείστη την πολιτισμού της
Αγίας Ειρήνης, διαδικτύοντας και νέα στοιχεία διαπολιτικής με την Τε-
ργαλακία, την Κύπρο και την Κρήτη.

Οι πόλεις της Κύπρου πολιτισμού, τη μεγαλύτερη διαπολιτικότητα εί-
χαν την απόδειξη πολιτισμούς και διάδοτος διαπολιτικής της πολιτισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιον

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Η Γαλλία

ΓEPI τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἴσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Αύγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτήμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφήρεσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς, ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβίκος Θ' ὁ Ἄγιος (1226 - 1270), ὁ ὄποιος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὁραίου (1285 - 1314). 'Ο Φιλίππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. 'Ο πάπας Βονιφάτιος Η', ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπηγγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἔκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βοῦλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὄποιοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. 'Απὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνελεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ ὄποιαι λέγονται Γενικαὶ τάξεις (Etats généraux).

'Ο πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀποθνήσκει. 'Ο υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιόν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμειναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1309 μέχρι τοῦ 1377.

'Απὸ τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βαλοά, ὁ ὄποιος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

‘Η Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἔκαστον τα-
ετῆ πόλεμον. ‘Ο βασιλεὺς Κάρολος Ζ’ (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς
“Αγγλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι δὲ πρῶτος ἀπὸ
τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὅποιος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν
στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. ‘Ισχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν
ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβίκος ΙΑ’ (1451 - 1483). Οὗτος
συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίας αὐτῶν
μὲ τὰς ίδιας του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας
καὶ τὸ ἐμπόριον.

‘Ο Κάρολος Η’ (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερι-
κὴν ὄργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγούμενων βασιλέων, διὰ νὰ
προβῇ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. ‘Ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν εἰς “Ανω
Ἴταλίαν (1494) καὶ ἡγόρασεν ἀπὸ τὸν ‘Ανδρέαν Παλαιολόγον τὰ
ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. ‘Η ἐκστρα-
τεία του ὅμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχε καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν
δύλιοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσαν ἐμπαταιώθη.

2. Ἡ Ἀγγλία

‘Απὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν
ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλαντα-
γενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρ-
δος (1189 - 1199), ὁ ὅποιος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ’ Σταυροφορίαν.
‘Ο ἀδελφός του Ἰωάννης ὁ Ακτήμων (1199 - 1215) περιε-
πλάκη εἰς ἕριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ
τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, διὰ τοῦ κυβερνήση τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρ-
χικόν. ‘Ο Ἰωάννης ἤτυχησεν ἐξωτερικῶς, διότι περιελθόντες εἰς πόλεμον
μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ως
πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους των ἔθεώρουν τὴν Νορμανδίαν τῆς
Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἡ ὅποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέ-
σα πρὸς στερέωσιν καὶ αὔξησιν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐρώπην.
Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἀγγλῶν καὶ Γάλλων. Τὸ
1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ‘Εδουάρδος Γ’ ἤγειρεν ἀξιώ-
σεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἤρχισε τότε μεταξὺ τῶν δύο κρα-

τῶν, ἡ ὁποία διαρκέσασα ὑπέρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἴστορίαν, ὡς ἐκ αὐτοντας εἰς τὴν πόλεμον (1339 - 1453). Οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσόν, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὅποῦν διετήρησαν πλέον τῶν 200 ἔτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσον ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς των ἡγαγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰώνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοάρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλους. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν ὀραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸν καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὁρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκάη ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων τὸ 1431, τιμωμένη ὡς ἔθνικὴ ἡρωῖς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἄγια τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἡγάκασαν τοὺς Ἀγγλους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπείας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται κόμιτες καὶ βαρῶνοι, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἀκμεσὸν διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτειῶν διωρίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον ὅπερ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπραξὶς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος καὶ, καταλαβόντες τὸ Λονδίνον ἡγάκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περιφρόμων Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Οἱ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ’ αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ ἢ νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Οἱ βασιλεὺς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὁποῖον

ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιτας καὶ βαρώνους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιουτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὡνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινοβούλιον) καὶ ἔξελεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ο βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἥθελησε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στηρίζομενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε δύο ἵπποτας ἀπὸ κάθε κομιτεῖαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὄποιος κατέφκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βουλὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἀνω Βουλὴ, καθὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰώνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινοβουλευτικόν.

3. Αἱ ιταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ιταλία δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἓν κράτος, ὅλῃ ἥτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχον διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλάνον, ἡ Ἐνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὄποιον διεξῆγον οἱ κάτοικοι των, καὶ ἔγιναν δημοκρατίαι, ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἐνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτήν. Ἐκ τοῦ πλούτου τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζῖται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἐβραίους. Οἱ Μέδικοι, μία οἰκογένεια τραπεζίτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσον ἴσχυροί, ὡστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἴναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἥρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἀλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων εῦρον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἐνετίαν. Τὸ πολύτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαιόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὅποιων τὰ ὄνματα ἡσαν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀργηγὸς κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἔξουσίαν κυρίως ἤσκει τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἐνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλούτη καὶ ὀνομάζοντο «κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης». Τὸν 15ον αἰώνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὅποιον συμπεριελαμβάνοντο ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπιάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλη ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζίεν-βασιλέων δυσκόλως εὑρίσκοντο ἀνθρώποι διὰ τὰς κρατικὰς ἡ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ δλίγα χειρόγραφα, τὰ ὅποια σφέζονται ἀπὸ τοὺς αἰῶνας αὐτούς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλησία ἔδιδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἤσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὅποιος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, ἵδρυσε σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἡσαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφή, ἀριθμητική, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλῶσσα τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὅποια ἀνήκον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ Λατινική. Ἐπειδὴ δὲ οὐρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον ἐγίνετο προφορικῶς. Οἱ διδάσκαλος ὥμιλει καὶ οἱ μαθηταὶ ἥκουν ἀποστηθίζοντες διάφορα γνωμικὰ καὶ ἔξασκοῦντες περισσότερον τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Ἀπὸ τὸν 12ον ὅμως αἰῶνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις, ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα,

ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ἀτρικὴ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Δύσιν ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἥρχισεν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰώνος. Τὰ ὄνομαστὰ σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μενδρεσές σέδες, ἐγρηγόρευσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημάτων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπλήθυνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ιδίως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἡγάθησαν εἰς ἓνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεχνίαν διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι’ ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοὶ κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἰατρική. Ἔκαστος κλάδος ἀπετέλεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιοτέρα δὲ τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογική.

‘Ο πατήρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὐγούστινος ἔλεγεν ὅτι εἶναι θανάσιμος ἀμαρτία νὰ ἔξηγοῦμεν δῆλα μὲ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζουμεν μὲ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ Ἀραβεῖς ἔξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὄποιος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἐλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη, ὅπως ὠνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ’ ἀρχὰς ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον ὅμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἴδιως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἔλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Άλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλός Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀρι-

στοτέλους μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ τελευταῖοι, ἀντίθετοι κατὰ βάσιν τοῦ Αὐγουστίνου, ἀπέβη ὁ μέγιστος ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύνεως, ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Τῷρεξεν αὕτη δρθιολογιστικὴ θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ δὲ ἀλθρωπὸς δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῇ διὰ νὰ ἐρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῆ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἄλλα ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπειρίας. Στρέφοντες τὴν προσοχήν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικήν των ἔρευναν, προσπαθοῦν γὰρ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς εὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῷ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινική, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὡμοίουν διάφορα ἴδιαματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν πολαιάν των γλώσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοί, καὶ Ἰταλοὶ ὡμοίουν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλώσσας, τὴν γαλλικήν, Ἰσπανικήν καὶ Ἰταλικήν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιουργησαν νέαν γλώσσαν, κράμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλώσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωάς των ἢ ἔξεφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιουργησαν δηλαδὴ τὴν δημιόδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Roldand (4000 στίχοι) δῆπον φάλλεται ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θρησκευτικὰ δράματα, μυστήρια ὀνομαζόμενα,

έπαιζοντο κατά τὰς έορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ύπόθεσιν. Αἱ φάρσαι, ἔργα μὲ κωμικὴν ύπόθεσιν, ἐπαιζοντο κατά τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῷ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἵταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἵταλικαὶ πόλεις Μιλάνον, Πάδουα, Ἐνετία καὶ ἴδιαιτέρως ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ο σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξώρισθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἐγραψε σονγέτα, τὰ canzoni, τὰ ὄποια ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (Vita Nuova). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (Convivio), ὅπου διασταυροῦνται τάσεις ἥθικαι, φιλοσοφικαὶ, ποιητικαὶ. Ὁνομαστὸς ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν του ἔπος, τὴν Θείαν Κωμῳδίαν. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὄποια τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ Κόλασις, ἐτελέσωσε τὸ 1312, τὸ Καθαρήριον τὸ 1314 καὶ ὁ Παράδεισος μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸν ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἴδιαιτα καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ο Βοκακίος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξύ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν Δεκαήμερον, ἡ ὄποια εἶναι σειρὰ διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

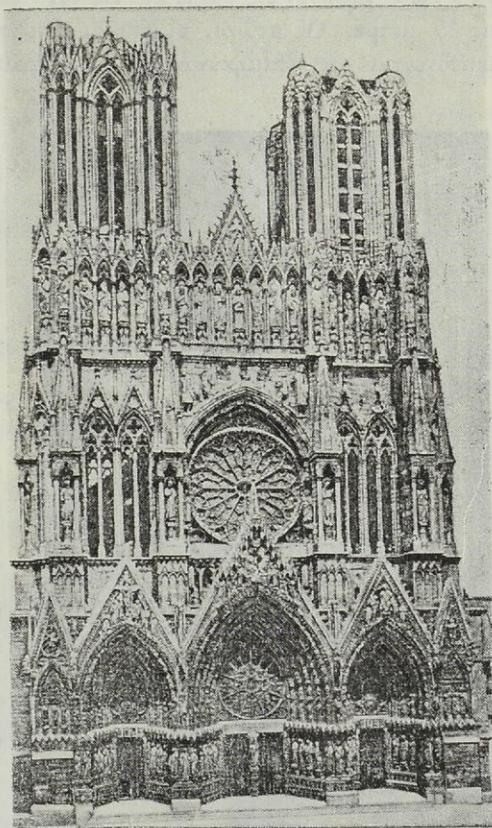
Ο Πετράρχης (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστὴν βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἡθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἔξαμετρα μέγα ποίημα, τὴν Africa, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρων ἐπιχειρεῖ νῦν μάθη τὴν Ἐλληνικήν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἵταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγούδησε τὰς προσωπικάς του συγκινήσεις.

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἄλλα δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἴδιως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς: ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἡδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις

τὸν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

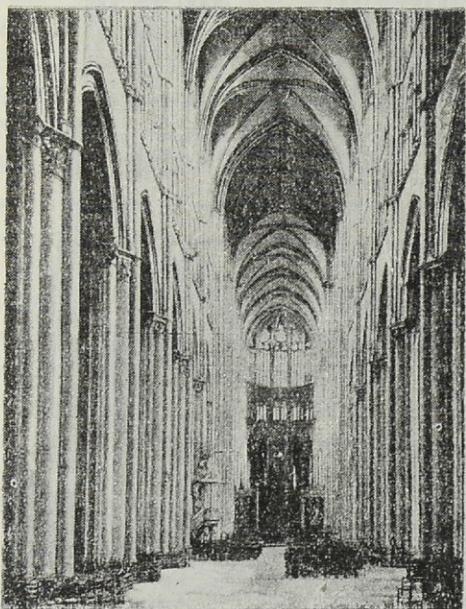
"Ολαι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική, ἡ διακοσμητικὴ συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὃ ποῖος εἶναι ἔργον θεομῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν γωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἴδρυσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ικανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστούς. Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμαϊκὸς καὶ ὁ γοτθικός.

"Ο ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὄποιοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα ἔιναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκομημένα μὲ κιονίσκους. Ἀλλοι χαρακτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὄποια πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ πέριξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμήν του ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

56. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὄποια πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ πέριξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμήν του ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

Ο γοτθικός ρυθμός είναι δημιουργημα αύτων τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα κολοσσιαῖον ψῆφος, ὃς εἰς τὴν Παναγίαν τὸν Παραστάτην σὲ σὲ ων ἔφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais εἰς 45 μέτρα. Οἱ στῦλοι, οἱ ὄποιοι ὑποβαστάζουν τὸν ἐσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παραθύρων εἰναι τεραστίων διαστάσεων, κοσμούμενα μὲ πλουχρώμους ὑάλους, αἱ ὅποιαι ἀφήγουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περίφημοι γοτθικοὶ ναοὶ εἰναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, δστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμένης.

57. Ἐσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμένης.

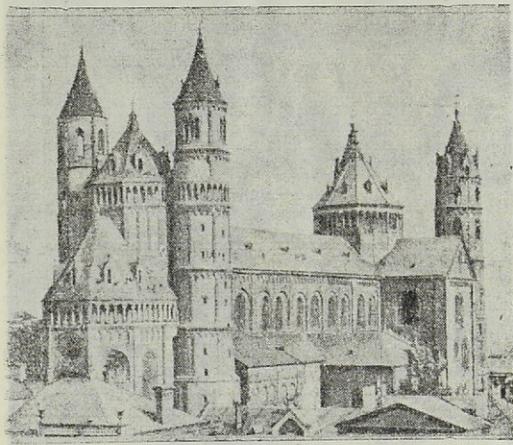
Τῆς ζωῆς τῶν ἀγίων, ἀλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Θαυμασιώτερα ἡτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἀνθη παντὸς εἴδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἰδιαι τέρως ἀξιοθαύμαστα εἰναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Reims.

Ίδιαι τέραν ὅμως ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Αὕτη εἰναι

στάσεων, κοσμούμενα μὲ πλουχρώμους ὑάλους, αἱ ὅποιαι ἀφήγουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περίφημοι γοτθικοὶ ναοὶ εἰναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, δστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμένης.

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετουμένη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελαρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐξωγραφίζοντο ἄλλοτε ἐπεισόδια

προπαρασκευαστική τῆς Ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὀνομάσθησαν πρόδρομοι (primitif). Εἰς τὴν Φλάν-

58. Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms
(Ρωμανικοῦ εὐθυμοῦ)

γιτέκτων καὶ γλύπτης. Μὲ τὴν τέχνην του ὁ Τζιόττο ὀδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ὀλυμπίης τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ ἀπαλύνῃ τὴν τέχνην τοῦ Μεσαίωνος καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν, ἡ ὅποια ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰώνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὀλόκληρον τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχίζουν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰώνα οἱ καλλιτέχναι Bellini καὶ Boticelli, ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεύτερος ἔξοχος ζωγράφος.

59. Δύο γοτθικὰ κιονόκρανα.

60. Ο Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. (Τζιόττο)

61. Ἡ ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

Ι ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετά τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μεταξύ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἔδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲν αὐτοκράτορα ἔνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδουΐνον, κόμιτα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ιδιαιτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κτήσις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἐλλήσποντον περιοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χώραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἐνετούς, εἰς τρόπον ὡστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εύρωπῃ κτήσεις. Οἱ Ἐνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος, ἥτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εύβοιαν, τὰς νῆσους τοῦ Αιγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τῆς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις, ἥτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστὸν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἐνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἐνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θωμᾶς ο Κίνης.

Τὸ φινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατῆλθε πρὸς κατάκτησιν τῶν ὑπολοίπων ἔλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀργούς καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρός, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρη-

σεν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἔπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισαν. Προσεπάθησεν δὲ Σγουρόδες νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὁρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὅλέγον (1208).

Οὐ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἰδρυσε τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδονίτσης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Αμφίσσης) καὶ τὸ δούκατον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην "Ο θωνα Δὲ λὰ Ρός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδοι Βιλλελεαρδοὶ τοῦ Καταλαύνοντος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατώρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἑτᾶν νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἰδρύθη τὸ πριγκιπᾶτον της Ἀχαΐας, τὸ δόποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη (1209) ἐκυβέρνα ὁ Βιλλελεαρδοῦνος.

Εἰς τὸ Αἴγαον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούδου (Sanoudo) τὸ δουκάτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὄποιον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίων ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Οἱ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν Ὅθων εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους ἔξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέρων ἀσκησιν τῶν θρησκευτικῶν των καθηκόντων. Ἄλλ' αἱ ὑποσγέσεις αῦται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ Ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὄμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κωπαΐδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἰδρυσαν Καταλανικὸν κράτος, τὸ δόποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλυτέραν καὶ σημαντικωτέραν ἴστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰώνος. Τὸ πριγκιπᾶτον τοῦτο, τοῦ δόποίου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διηρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικούμενας ὑπὸ τῶν βαρώνων, οἱ ὄποιοι

έπι πεφαλῆς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἡσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. 'Ο Γοδεφρεῖδος Α' Βιλλεαρδουνῖος (1209 - 1218) ἡγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου ὡς καὶ ὁ νιός του Γοδεφρεῖδος Β' (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικάς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἡγεμών. 'Ο ἀδελφὸς δύμως αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουνῖος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. 'Εποιειόρκησε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηγάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταῦγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὡς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν 'Ελλήνων. Εἶχε γεννηθῆ εἰς Καλαμάταν, ὡμίλει τὰ ἐλληνικὰ καὶ ἡγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς 'Ελληνας. 'Ενυμφεύθη τὴν 'Ανναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς 'Ηπείρου Μιχαὴλ Β', τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ διέθεν δ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολεμοῦντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστορίδες. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρᾶ. Τοιουτοτρόπως οἱ 'Ελληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρύουν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσποτᾶ τὸν τοῦ Μορέως.

'Επὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὁχυρώματα, τὰ δόποια δεικνύουν εἰς ποῦν σημεῖον ἀκμῆς εὑρίσκετο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

'Η Λετινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἔκτασιν οὔτε στερεάν δργάνωσιν. Οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκανονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ 'Ενετοί ἐφόροντιζον πᾶς νὰ αὖξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ 'Ελληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς δόποιους ὁρθῶς ἐθεώρουν κατακτητάς. 'Εξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς 'Ηπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

'Ο Βαλδουνῖος (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ δόποιοι, ὑπὸ τὸν Ιωαννίτην, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ

βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας "Ελλήνας. Πλησίον τῆς 'Αδριανούπολεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὅλοσχερής καὶ ὁ Βαλδουΐνος, αἰχμαλωτισθεὶς, ἀπέβανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. 'Ο ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ 'Ερρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἔξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς 'Ελληνικὰς χώρας. 'Ο Ιωαννίτης ἀπεκάλει ἑαυτὸν Ρωμαϊκόν ον, ιόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ "Ελληνες τὸν δώρμασαν Σκυλογιάννην. Παρὰ τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ιωαννίτης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἥρχισε νὰ παρακαλέῃ.

"Η κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἔξωτερικῆς ἐχειροτέρευσεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ 'Ερρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ιολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουΐνου Β'. 'Ο δεσπότης τῆς 'Ηπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. 'Η ἔξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιωρίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ 'Ελληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων/πόλεως

"Ἐνῷ τοιαύτῃ ἥπτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγμικῆς πλευρᾶς, ἀλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν 'Ελληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ίστορικὴν δρᾶσιν.

"Ο 'Αλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἔγγονος τοῦ 'Ανδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἵδρισε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζούντας, περιναυμβάνοντας ὅλην τὴν πασαλίαν τοῦ Εὔξείνου Πόντου ἔως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἴκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι δύομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. 'Η αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν Γραμματῶν καὶ Τεχνῶν.

"Ο Μιχαὴλ Α' "Αγγελος Δούκας Κομνηνὸς (1204 - 1214),

Ξέναδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου, κατέψυγεν εἰς Ἀρταν καὶ ἐκεῖ ἔδρυσε κράτος, τὸ δόποιον ὀνομάσθη δε σ ποτᾶ τον τῆς Ἡ πειραιῶς, ἐπεκτείνας αὐτὸ διπλάνων μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), δστις ἐκυρίευσε τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ.ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἔπισης διέλυσε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρών ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππούπολεως καὶ Ἀδριανούπολεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως «βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων» εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιγειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἥττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἥκμαλωτίσθη καὶ ἐτύφλωθη. Οἱ Βούλγαροι ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀπετέλεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανούηλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοὺς μικρὰ τμῆματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1240). Ὁ δὲ ἀνεψιός του Μιχαήλ Β' (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπείρον καὶ Αιτωλοακαρνανίαν, ἔδρυσε τὸ νέον δεσποτᾶ τον τῆς Ἡπειρού, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅτε ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλούς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἡ γωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομέων, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικήν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. «Οταν οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος καθηρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις (1204 - 1222). Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ὄρχοντας κατέψυγεν εἰς Νικαίαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη «αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμή, ὅτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους καὶ

ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάζης διέλυσε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἤνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἔξεδιώξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

‘Ο Μιχαήλ Η’ Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ’, συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἴκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὡστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι’ αὐτῆς οἱ Γενουάται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσης καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

*Ἐπειτα ὁ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εύρωπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἔσχαριβώσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος κατ’ ἀρχὰς ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλίπολιν μὲ 800 ἵππεis καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἐπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβρίαν. Οἱ ἑθελονταὶ ἐγχώριοι, οἱ ὄποιοι εἶχον προσκολληθῆ εἰς τὸν στρατὸν του καθ’ ὅδον, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν δτὶ ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἴχε καθόλου στρατόν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσαρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων· καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχώρια.

Τὴν 25ην Ιουλίου 1261 πεντήκοντα ἀνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι’ ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν δόποιων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἑλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατίνοι, οἱ ὄποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφονεύθησαν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τῶν Ἐνετῶν, εὐρίσκοντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλουν τοὺς πολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ἀπεβιβάσθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εύρωπην.

‘Ο Μιχαήλ, εὑρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ην Αὐγούστου εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Η αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἔχθροι τῆς

‘Η ἀνιδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἄσιαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἰμβρον.

Γῦρο ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἔχθρικὰ κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μὲ τὰ ὅποια εὑρίσκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰώνας.

Οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὡς εἰδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὅποιον ἀπὸ τὸ 1241 ἥρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φιλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συγχάς ἐπιδρομᾶς εἰς τὰ γειτονικὰ κράτη καὶ ίδιως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλην ἐπίσης στενοχωρίαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικὰ κράτη, τὰ ὅποια κατεῖχον Ἑλληνικὰ χώρας, ἐνῷ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἐνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μεταξὺ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὅμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χωρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἰταλοί. Τὸ παλαιὸν δουκᾶτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ κατελανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρύθη ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαιὸν δουκᾶτον, τοῦ ὅποιου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀτζαγιόλαι, μέχρι τοῦ 1456, ὅτε οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἐνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χειράς των ὅλων τὸν ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὕτοι, εἰσερχόμενοι πολλάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μὲ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἐξηγάγκαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἔχθρος οἱ Ἰωαννῖται ἵπποι ταῖ. “Οταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἴγυπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἵπποται τοῦ Ἀγίου Ιωάννου, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ ἴδρυμέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

γον εἰς Κύπρον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὅμως οὕτος ἦρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἵπποται κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον καὶ στρατὸν καί, ἐγκατασταθέντες εἰς Ρόδον, ἴδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Διὰ τοῦτο ὀνομάσθησαν καὶ ἡ πόλη ταῦτα τὴν Ρόδον. Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 καὶ ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις ὅτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος καὶ πλέον ἐπικινδυνος ἔχθρος τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199) εῖχον ἴδρυσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὄποιον περιελάμβανε τὸ Νοβιταζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὄποια κατέστησαν πρωτεύουσάν των, καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Τοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Στέφανου Δούσαν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμήν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Τσάρος Σέρβων καὶ Ρωμαίων.

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνη κύριος τῆς βαλκανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἰδρυσε τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, καί, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανε. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διασπάται εἰς κρατίδια, τὰ ὄποια βαθμηδὸν ὑποτάσσονται εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 140ν αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὄποιοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς δρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ως καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοί ἀποικοὶ ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἐλληνας καὶ ἀπέκτησαν πλήρη ἐλληνικὴν συνείδησιν.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οι Παλαιολόγοι

TΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὥφειλον νὰ ἀντιπαλούσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διοικεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

‘Ο Μιχαήλ Η’ ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἴνανώτερος τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, δτε ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἡρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἐλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφήρεσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἕναγκασεν ἐπίσης τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαιώς θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἡπείρησε νὰ καταστρέψῃ ἐξωτερικὴ κρίσις. Ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδειαβικός, ὁ ὅποιος ἦτο ἡγεμὸν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ’ τοῦ Ἅγιου, ἤγρασεν ἀπὸ τὸν Λατīνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουΐνον Β’ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς ἵσχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύ-

σεως και ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον και τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου και ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο μὲ τοὺς Βουλγάρους και Σέρβους.

Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ, ἐκμεταλλευόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς

62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς
ώς αὐτοκράτωρ και μοναχός.

(Μικρογραφία τοῦ 14ου αἰῶνος τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

καὶ στοιατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἡπειρὸν μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ κατορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

‘Ο ἀπὸ τοῦ Καρόλου κινδυνος δόμως δὲν εἶχεν ἐκλείψει. Ὁ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἴκανὸς στρατηγὸς, ἀλλὰ και εὐφυὴς διπλωμάτης, ἔξήγειρε τοὺς Σικελούς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν και κατὰ

παπικῆς Ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνετάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Ι' και εἰς τὴν σύνοδον, ἡ ὅποια συνηλθεν εἰς Λυών τὸ 1274, ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρχη ὑπὸ τὴν παπικὴν, ἀν και τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ και τοῦ λατινοφίλου πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκιου προεκάλεσαν παντοῦ ἐρεθισμόν. Παρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώσεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγορίου Ι' πάπαι Τυνοκέντιος Ε' και Νικόλαος Γ' ὑπεστήριξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ Καρόλου, διότι δυσαρέστως ἔβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἰσχυροποιούμενον. Ἄλλ' ὁ πάπας Μαρτῖνος Ε' (1281), ὁ μοεθηκὸς τοῦ Καρόλου και ὁ φείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, τὸν ὑποστηρίζει και φραγκι-

τὸν ἔσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἵππότας. Ὡς σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν Ἰστορίαν εἶναι γνωστὴ ὡς Σικελικὸς Ἐσπερινός. Οὗτως ἐξητάσθησεν ἡ δύναμις τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάντα ἐπίσης τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατάπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱὸν του Μιχαὴλ Θ' (1295 - 1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἡναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ὁ ἔγγονος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328 - 1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Ε' (1341 - 1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακούζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ

"Αννα τῆς Σαβοΐας θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὕτη τὴν ἐπιτροπείαν, συνέκεντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακούζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακούζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341 - 1355), ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῷ ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχε περιορισθῆναι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

63. Μανουήλ Παλαιολόγος.
(Μιχαγραφία 1σον αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων.)

‘Ο Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἱστορικὸς συγγραφεύς, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνεμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχὸν τὴν 13ετῆ θυγατέρα του. Ἀνάλογα ἔπραττε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε'. Ἀμφότεροι ἔνευ συναισθήματος εὐθύνης προσεκάλουν τοὺς ἔχθροὺς εἰς βοήθειαν, δίδοντες εἰς αὐτοὺς μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ ἐδαφικὰς παραγωρήσεις. Αἱ ταραχαὶ ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν παραιμερισμὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ, διότι εἰς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ ὁ ἔγγονός του ἐστασίασαν καὶ ἔγιναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ' (1376 - 1379) καὶ Ἰωάννης Ζ' (1390).

‘Ο Μανούηλος Β' (1391 - 1425), υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε', ἥτο προικισμένος μὲ ἀρετάς, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ.

10. Οἱ Ὁθωμανοὶ Τούρκοι

‘Απὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζει νὰ δρᾶ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ νέα τουρκικὴ φυλή, οἱ Ὁθωμανοί, οἱ ὄποιοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνος εἶχον ιδρύσει κράτος εἰς τὴν Μ. Ασίαν.

‘Ο Τούρκος φύλαρχος Σουλεΐμαν ὁδηγῶν 50.000 ἀνθρώπους, διεφυγε τοὺς Μογγόλους καὶ, διερχόμενος τὸν Εὔφρατην, ἐπινίγη. Εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του, ὁ Ἐρτογρούλ, ἔλαβε διεύθυνσιν πρὸς τὴν Μ. Ασίαν. Ἐκεῖ προσελήφθη ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τοῦ σελτσούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὄποιος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο στρατιωτικὸν κράτος ἔγινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Η'.

‘Ο Ο σμὸν ἦ ‘Ο θωμὸν διεδέχθη, τὸ 1289, τὸν Ἐρτογρούλ καὶ ἔκαμε νέας κατακτήσεις. ‘Οταν δὲ τὸ Σελτσουκικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Ὀσμάν ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν καὶ κατὰ τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προύσην, τὴν ὄποιαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κύριος ἰδρυτὴς τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους. Λόγοι δὲ γεωγραφικοί, στρατιωτικοί καὶ θρησκευτικοί συνετέλεσαν εἰς

τὴν ταχυτάτην ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἐστηρίγθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσους αἰῶνας παρεῖχε πολεμιστὰς εἰς τὸ Βυζάντιον.

Οἱ ἔξι ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἔξουσίαζον φέονδα, τὰ ὅποια ἥσαν μικρά. Τοιουτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὅποιων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν δύψιν στρατοπέδουν.

Μεγάλην ὄρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τούρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, ὃσους ἔξετορκισαν. 'Ο προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἴπει ὅτι εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἔπιπτεν ἡ πόλις, «ἡ ὁποία εἶναι ἔκει, ὃπου ἐνώνονται δύο ἥπειροι καὶ δύοις ἕπειροις δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφείρους καὶ δύο σμαράγδους».

Οἱ Τούρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἥλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἥσαν κυρίως ἵππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἵππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὡπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπειτίθεντο, ἔρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέφουν μετ' ὀλιγον. Αὐτοὶ ἥσαν οἱ λεγόμενοι ἀκιντζί. 'Ενκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὠργάνωσαν βαρύτερον ἵππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σπαχῆδες. Αὐτοὶ ἥσαν ὠπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθην.

'Οργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ὀνομάσθη νέος στρατὸς (Γενι - τερεβί), τοῦ ὅποιου ὀργανωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Καρά Χαλίλ Τσεντερλῆ. Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἥσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μεταξὺ τῶν εὑρώστων νέων, ἰδίως τῶν χριστιανοπαίδων. 'Εκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ἱερέων, οἱ ὅποιοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο ὅτι πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἴδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο οὐ τζάκια.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὅχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ηὕξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἐλληνοπαίδων ἔξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἡ ὁποία ἐξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὀνομάζομεν παϊδομάζωμα.

Εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους των συνέβαλλον τόσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ δρμητικότης αὐτῶν, ὃσον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὅποιοι ἔμεινον τὴν δυναμικότητά της.

‘Ο ‘Ανδρόνικος Β’ (1282 - 1328), ὁ ὅποιος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ’ ἡρήμωνον πᾶσαι ἐλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ὀχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἴδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ’ αὐτῶν καὶ κατορθώνουν νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαΐδα καὶ ἴδρυσαν τὸ ‘Ισπανικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ ‘Ανδρονίκου τοῦ Γ’ (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἡ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Ο ὥρχαν (1326 - 1359) οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἐλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. ‘Ο ‘Ανδρόνικος Γ’ ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ’ ἐνικήθη καὶ οἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ’ αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν ὅμως οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὅμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὅποια ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. ‘Ο τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριορχίαν του εἰς δλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. ‘Ονειρεύεται νὰ ἴδρυσῃ ἴδικόν του κράτος εἰς δλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται «τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἐλλήνων».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστοεπτινὸς ἔμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων. ‘Ο μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε’ τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὑρον οἱ Τούρκοι τὴν ευκαιρίαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. ‘Ο Καντακουζηνός, ὁ ὅποιος εἶχε

δώσει ώς γυναικα εἰς τὸν Οὐρχάν τὴν 13ετῆ κόρην του, ώς εῖδομεν ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὠρμῶντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ τῆς Εύρωπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόγην.

Ο Μουράτ Α' (1389 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Οὐρχάν, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὃπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὄρον νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτὸν ἐτήσιον φόρον.

Ο Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρύσαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσε προσωπικῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τιμῆμα τοῦ κράτους του.

Οι Σέρβοι, Κροάται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοί ἡνάθησαν τότε καὶ ἡθέλησαν, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρῶν καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφόπεδον τῆς Σερβίας ἐνικήθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν νικηταὶ ἔως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτης Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς διὰ τὴν ὄρμητικότητά του Κεραυνὸς (Γιλδιρίμ). Ο Βαγιαζίτης ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπισμὸν διαφόρων Τούρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ασίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσει κατὰ τοῦ Οθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατατῶν ὁ Βαγιαζίτης ἐπέκειτεινε τὸ κράτος τοῦ εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας ('Ικονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσε τὴν Φιλαδέλφειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανε, γέρων πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ

τοῦ Βυζαντίου 'Ιωάννης Ε', τὸν ὄποιον διεδέχθη ὁ υἱός του Μανουὴλ Β', ὅστις κρατούμενος ὡς ὅμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτη ἐν Προύσῃ ἐδραπέτευσε καὶ ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ο αὐτοκράτωρ Μανουὴλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὄρμῆς τοῦ Βαγιαζίτη, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον οἱ Δυτικοί, οἱ ὄποιοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμψαν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεστάτην ὑποδοχήν.

Ο βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδος ὁδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτη (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνικήθησαν καὶ ὁ Σιγισμοῦνδος μόλις κατέρθωσε νὰ σωθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελῇ διὰ τοὺς Τούρκους. Ο ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν 'Οθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτης ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεγι-ζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενάτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὄποιαν ὅμως δὲν κατέρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ως ἐκ τούτου ἔστραφη πρὸς νότον καταλαβάνων διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κυρίως 'Ελλάδος.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν 'Ανατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτη.

Ο Ταμερίλιος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίλ Χάν, ὀνίδρυσε τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ορμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ασίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ο αὐτοκράτωρ Μανουὴλ καὶ οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὄποιους ὁ Βαγιαζίτης εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ασίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτης ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Αγκύρας συνηντίθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὀνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτης. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνικήθη ὁ Βαγιαζίτης καὶ ἤχμαλωτίσθη (1402).

* Ο Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν ἡράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

* Η μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἑτῶν ἀκόμη ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν ἡράτος καὶ ἐξησένισε τὸ Ὀθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Πρεσπονίδα, Εὔζεινον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

* Ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵπου ἀπέστειλεν ὃς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφὸν ἦ υἱὸν του Θεόδωρον. Εἰς τὸ δεσποτᾶτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστήριξε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκαίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ Εξαμήνιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1412 - 1421) σουλτάνος ἔγινεν ὁ Μουράτ Β' (1421), ὁ ὁποῖος τὸ 1422, ἐποιείρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατέρθισε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν πολιορκία τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἀλλαγῶν Ἐλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῷ ὁ στρατηγός του Τουραχᾶν ἐλεγχάτησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἐκάμεν ἐκστρατείαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαιτέρων σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυκτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τούρκοι, ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἐπικρατήσασαν ταραχήν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωῒν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρύπτονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ἔηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας εἰς πρὸς

έκαπτόν. Τρεῖς φοράς ἔκαμε προτάσεις δὲ Μουράτ εἰς τοὺς "Ελληνας, βε-
βαιῶν ἐνόρκως ὅτι θὰ ἔχορήγει εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ προ-
νόμια, ἀν παρεδίδοντο.

Τὴν πρώταν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ
ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἔφοδος κατὰ τὴν πόλεως. Οἱ πολιορκούμενοι
ἡτοι μάσθησαν νὰ ἀποθάνουν. Γυναικες καὶ ἄνδρες μετεῖχον εἰς τὴν
άμυναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τούρκοι ἐφόνευσαν
ὅλους τοὺς "Ελληνας καὶ ἥρχισαν νὰ ἀναβαίνουν.

Τοιουτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατε-
λήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ
ἐξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνω-
σαν ναούς καὶ οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὕτε τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἅγίου
Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ
Ἀθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ κατέρθωσαν
οὕτω νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην δὲ Μου-
ράτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἡμπόδισαν τὸν Μουράτ νὰ καταλάβῃ τὴν
Κωνσταντινούπολιν, ἀν καὶ προητοίμασε διὰ τὸν υἱόν του Μωάμεθ Β'
τὴν ἀλωσίν τῆς.

"Ο στρατηγὸς τῶν Οὐγγρῶν Ἰωάννης οὐδὲν οὐδὲν ἔχοισε
σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Οθωμανῶν. Προίκασε νικητὴς ἀπὸ τὴν
Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἡνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην,
ὅπο τὸν ὄρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς
τὸν Αἴμον. Ἐνῷ δὲ Οὐνύμαδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνας του, κατα-
στρέψας τρεῖς στρατιὰς τῶν Τούρκων, δὲ βασιλεὺς τῆς Ούγγαριας Λα-
δίσλαος Δ' ἡγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως
τῶν συμμάχων του Ἐνετῶν καὶ Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ
1444, παρὰ τὴν Βάρναν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνας του κατὰ
τῶν Τούρκων, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως,
ἥμηθεις ὡς Χριστιανὸς ἥρως.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο δὲ Γεώργιος Καστρι-
ώτης ἢ Σκεντέρη μπεητής. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος
Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὅμηρος εἰς
ἥλικιαν ἐννέα ἑτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ καὶ λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφήν,
μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθεν εἰς
τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρόιαν (παρὰ τὸ Δυρρά-

χιον) καὶ ἥρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατέκερμάτισε τέσσαρας τουρκικάς στρατιάς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νὰ κριθῇ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὄποιοι ὑποχωροῦν ἀπράκτοι καὶ στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἀλωσιν.

Τὸ μόνον Ἐλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προώρισται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ὁρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, δχι μόνον κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτον του ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχεδίαζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἔνωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην.

Ο Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ πολυάριθμον στρατὸν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των, καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

13. Ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

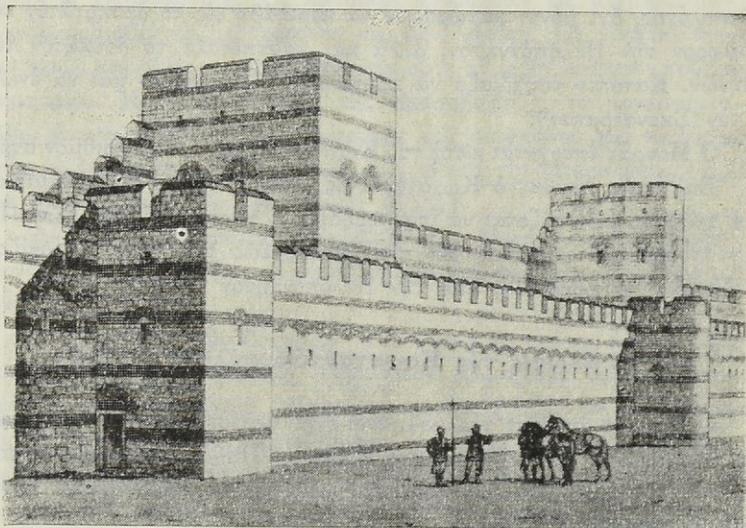
Ο Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῷ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ο κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμούς ἀπὸ τὸν Οὐνυάδην καὶ Σκεντέρμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσαν.

Οι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἔζέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἀρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ο Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ο Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἐλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς διηρέθησαν εἰς ἔνωτικοὺς καὶ ἀνθενωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ δύοϊα διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσίων τουρκικῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτευούσης, τὴν δύοϊαν ἔβλεπε λίαν προσεχῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσείλκυεν ἐθελοντάς.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μ ω ἀ μεθ Β' ἔγινε σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἑτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μὲ πεῖραν διοικητικήν, διότι εἶχεν

64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φοράς μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ αράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτευούσης. "Αὕπονος διήρχετο τὰς νύκτας του ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου «ὅ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἴναι ἐκεῖνος, ὁ ὄποιος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν».

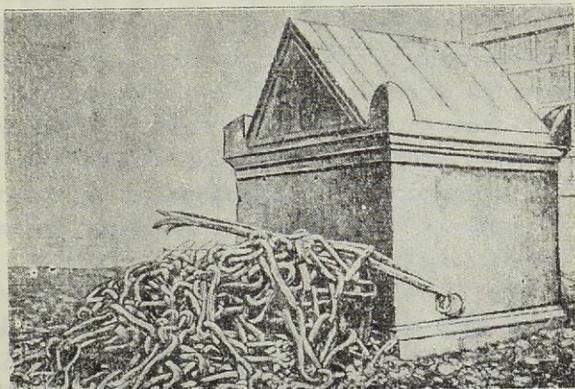
Πολλοὶ τῶν Ἐλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. "Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ίδιως τῶν εὐπορούντων, οἵτινες ἀπέ-

κρυπτον τὰ διδικά των πλούτη καὶ ἡγείχοντο, ὅπως τὰ ἵερὰ σκεύη τῶν. ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἔθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἐβραίους

Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸν Εὐζείνον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Πού με λη Χισάρ, ὃπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλα πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρατηγὸν του Τουραχὰν ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στέλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Οἱ αὐτοκράτωρ μετὰ τὰς δηγώσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβατῶν, διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην

Απριλίου 1453, ὁ δῆγγων 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν στρατόν του ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσῆν Πύλην πρὸς νότον ἔως τὰς Βλαχέρενας πρὸς βορρᾶν καὶ μὲ στόλον ἐπὶ 400

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κάλπου.

πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατόν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονῶτατα οἰκονομικὰ μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόμοιον, καλὸν γνώστην τῆς ὄχυρωσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, ὃστις ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγια διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καὶ ἐπιφέρον μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὃτου διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῷ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκράτορας

τωρ διέθεσε διὰ τὴν ἄμυνάν της μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὅποίους οἱ 2.000 ἡσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖόν του ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἴκοσι ἑπτὰ ἑλληνικὰ καὶ δώδεκα συμμαχικὰ πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῖστα ἡσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔξοχον ναυτικὸν κατόρθωμα συνετελέσθη. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἐπέστρεψον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Χίου ἀλλα διπλοῖα. Ταῦτα ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Φλαντανέλας, κατώρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἀλυσον, ἡ ὅποια ἔκλειε τὸν Κερατίου κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ Φλαντανέλας, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πρῷραν διήγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων καὶ καίων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὰ ἔχθρικὰ πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων τὸ κατόρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανέλας, ἔξεμάνη, διόπτι 100 ἰδικά του πλοῖα ἀτινα εἶχον παραταχθῆ πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Κωνσταντινούπολεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν ἐνίκησαν διηγαρίθμους Ἐλληνας ναυτικούς.

Τὴν 18ὴν Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην μεγάλην ἔφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολεως ἡ ὅποια ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ σουλτάνος ἡθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου, ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἀλυσον, διεβίβασε διὰ ἔηρᾶς εἰς τὸν Κερατίου κόλπον ἀπὸ τὸ Διπλοκιόνιον τοῦ Βοσπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἔφοδοι τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινεν ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ παρέμενεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμών. Ὅπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς συγκάλυτου, ἔδωκε τὴν ἴστορικὴν ἀπάντησιν : «Τὸ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἔστι, οὔτ' ἀλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ. Κοινῇ γάρ γνώμη πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν» (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ὅπεσχέθη τιμᾶς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ

τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταψίας οἱ Ἐλληνες ἐνόησαν, ὅτι ἐτοιμάζεται ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἔχθρούς. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεῖα, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναικες, παιδία, ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τείχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρήματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ ἵερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων «Ἄν δὲ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται, τετραπλοῦν ἀπόδωσις τῷ Κυρίῳ μου». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἀρχοντας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξεφώνησε συγκινητικῶτατον λόγον, δι' οὗ προέτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν νὰ σώσουν τὴν Πόλιν, «τὴν χαρὰν πάντων τῶν Ἐλλήνων». Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἐπισημοτάτη ἡ τελευταία λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους ἐκοινώησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Τότε, μετὰ δωρύων ἀποχαιρετήσας πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγράμμην, ἀπῆγλων ἔφιππος εἰς τὰ τείχη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρονηματίζων τοὺς ἀγωνιστὰς ὅλην τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μαΐου, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἥρωϊκῶς ἀγω-

CONSTANTIN PALEOLOGUE, DE
nier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.

66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

ταία λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους ἐκοινώησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Τότε, μετὰ δωρύων ἀποχαιρετήσας πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγράμμην, ἀπῆγλων ἔφιππος εἰς τὰ τείχη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρονηματίζων τοὺς ἀγωνιστὰς ὅλην τὴν νύκτα τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μαΐου, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἥρωϊκῶς ἀγω-

νισθείς καὶ γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθανασίας.

Πρὸς τὰ ἔξημερά ματα τῆς 29ης Μαΐου ἥρχισεν δρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν της ἔντασιν ἔλαβεν αὔτη εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ μὲ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἥδη ἀνατείλει ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης χαρᾶς : «Συστρατεῖται καὶ ἀδελφοί, ἰδική μας εἶναι ἡ νίκη!». Ἀλλ' αἰφνιδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθεὶς ὑπὸ βέλους εἰς τὴν κεῖρα, ἀν καὶ οὐχὶ σοβαρώς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆκθε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ δύμυνα πρὸς στιγμὴν ἐχαλαρώθη. Οἱ Τούρκοι παρεβίασαν τότε μικρὰν πύλην, τὴν Κερκόπιαν καὶ ἥλιθον ὅπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. «Ολοι οἱ ἀξιωματικοὶ πίπτουν ὀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες. «Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι;» ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν : «Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ' ἐμοῦ;»

Σφαγὴ, βιαιοπραγία καὶ λεηλασία ἡκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἀγίαν Σοφίαν, ἔσφαξαν ὅλον τὸ πλῆθος τὸ δόπιον εἶχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐνην τῆς ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. «Ο λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντίου ἀράτους, τῆς Θεσσαλονίκης : «Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆράν την, πῆραν τὴν Σαλονίκην» καὶ ἐγαλούχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοιτερὰν δουλείαν μὲθ θρύλους, τῶν δόπιων ὃ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Απὸ τοὺς κατοίκους ἀλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἔξηναγκάσθησαν νὰ ἔξομόσουν.

Τοιουτορόπως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων, ὑποστάσα δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας.

«Ο Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἑλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον Ἀμηρᾶς Τουρκορωμαίων».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοπονήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ δόπια

ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἡμύνθη κατὰ μυρίων βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὅσαδήποτε τρωτά. εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετηρήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἐλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἔχαρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λοιγίων του εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζάντιον κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωήν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικήν, ἴδιαιτέραν θέσιν. Ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ὀρχίζει ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἐλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ της πίστις καὶ οἱ ἐθνικοὶ της ἀγῶνες, ἐνῷ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμός της ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐλληνικήν.

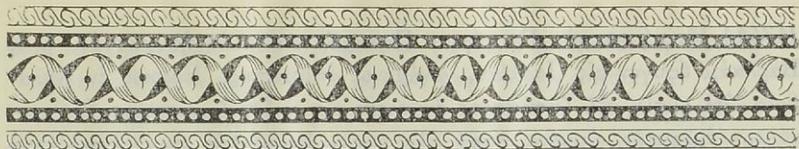

67. Ὁ Δικέφαλος ἀετός.

Συμβολίζει ἡ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν· καὶ ἡ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. Ἔγινε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόλεων καὶ ἐλπίδων.

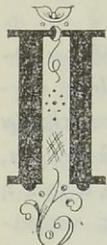
IV. Χάρτης των Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους Τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΑΠΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταῦτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστῆμαι, ἱστορία, ποίησις, εὑρίσκονται εἰς ἵκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, δο Ιωάννης Καντακουζηνὸς καὶ δο Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἔξαρτετοι συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀγάπη παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ίδιας τοῦ Πλάτωνος, θέτουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν δύμας πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας της, ἐγενήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ίδιας εἰς τὸ "Άγιον" Ὁρος ἡ κίνησις τῶν Ἡσυχαστῶν. Αὔτοὶ ἀπεκλήθησαν οὕτω, διότι ἐζήτουν νὰ πληριάσουν τὸν Θεὸν δχι διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς των καρδίας, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἡσαν ἐπομένως μυστικισταί, ὅπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ιταλίας μοναχὸς Βαρλαὰμ, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφιλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστὰς καὶ τοὺς κατειρωνεύθη, ἐνῷ τὴν ὑπεράσπισίν των ἀνέλαβεν δο μέγας θεολόγος καὶ μὲ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθοῦσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) ἐδικαίωσε τὸν Γρηγόριον Παλαιμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστάς, ὃ δὲ Βαρλαὰμ ἔψυγεν εἰς Ἰταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἱέρακος ἐν Καλαθρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ μαστικισμός, προνόμιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολάς του, εἶναι πηγὴ εὔσεβειας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῷ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγνωρίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησε ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν μαστικιστῶν, ὑπερτιμῶσα τὸν κλῆρον καὶ τὴν πειθαρχίαν ὅλων εἰς αὐτόν. Ο Γρηγόριος Παλαιμᾶς τιμάται ὡς ἤγιος απὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεούγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενίκος, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἀλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἡδη οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὅποια εἶχον ποραμοφεωθῆνε εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγω τῶν συχνῶν ὀντιγραφῶν. Τοιουτοτρόπως ἡρχισε πραγματικὴ ἀναγέννηση μὲ τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστὰς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἔξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλάνθων. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὥρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη ὅτι ἥθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ιουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ο Πλάνθων ἔζησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπου ἐδρυσε Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβάτησε εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξεν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἱωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος εἰς Ἐνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472), μαθητὴς τοῦ Πλάνθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Υπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμοτέρους ἐνωτικοὺς καὶ, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπισθέντα, μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δις παρ' ὀλίγον πάπας.

Ἡ ιστορία συνεχίζεται μὲτὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορῖν καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδύλην. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἴστορικους τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξησιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἴστορικὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ο Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλώσσαν, τὴν ιστορίαν τῶν ἑτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ιστορικὴν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν "Αλωσιν γεγονότων.

Ο τελευταῖος ιστοριγράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἢ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ιστορίαν τῶν ἑτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται συνέχεια τῶν τάσεων τῆς προγρομένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασίς τις τῆς Δύσεως, ἥπεις κατέστη μεγαλυτέρα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὄποια τὸ ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸν ἔξιστοροῦνται εἰς ἀπλῆν γλώσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐγειρεὶς παραδοῆεις τέσσαρας παραλλαγάς, ἐλληνικήν, γαλλικήν, ἀραγωνικήν καὶ ιταλικήν.

Ἐπίσης οἱ ἀνθρώποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἵπποτικῶν κατερέωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ιταλικὰ ποιήματα ἐμμηνήσαν καὶ οἱ "Ἐλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλώσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μὲν ὑποθέσεις, οἱ δόποιαν ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμψαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἐλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὅποιας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων.

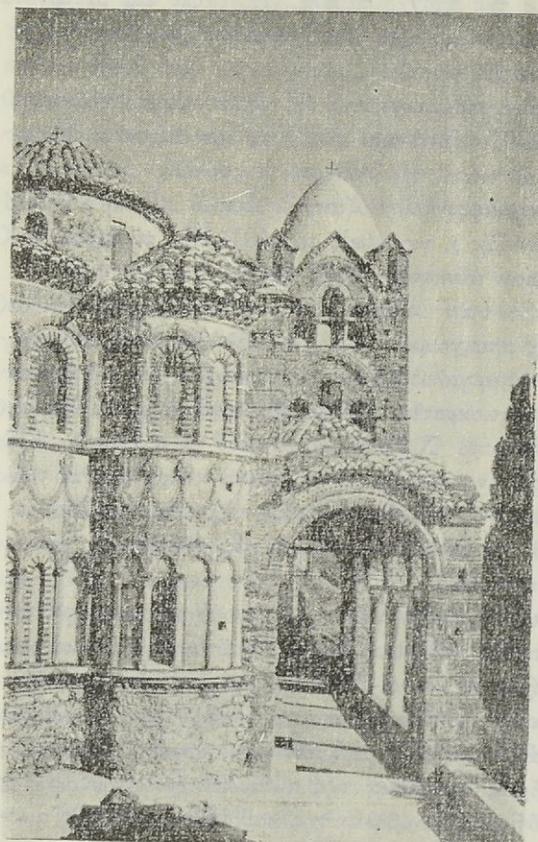
Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα των, τοπία, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτερεύοντα πρόσωπα, τὰ διποῖα εἶναι ζωηρὰ καὶ δχι αὐστηρῶς τυπικά.

Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλυτέραν κομψότητα μὲ τοὺς τρούλλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοάς.

Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἔχει ἀξίαν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξίαν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγχώριαι τέχναι μὲ ἕδιον χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ "Αγιον Όρος, δὲ Μυστρᾶς, ἡ Αρτα, τὰ Μετέωρα, ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ "Αγιον Όρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἀκόμη χρόνων ὡς προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὧποίᾳ ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ "Αγιον Ό-

68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
(15ος αἰών)

προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὧποίᾳ ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ "Αγιον Ό-

ρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὄποιων σφύζονται. Αἱ ἐκκλησίαι του εἶναι πολυάριθμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραί, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι θησαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, δόλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ "Αγιον" Ὁρος δυνάμεθα νὰ πάρακολουθήσωμεν, ώς εἰς μουσεῖον, τὴν ἔξτην τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ίδιᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καὶ γὰρ ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὅλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερπονήσου.

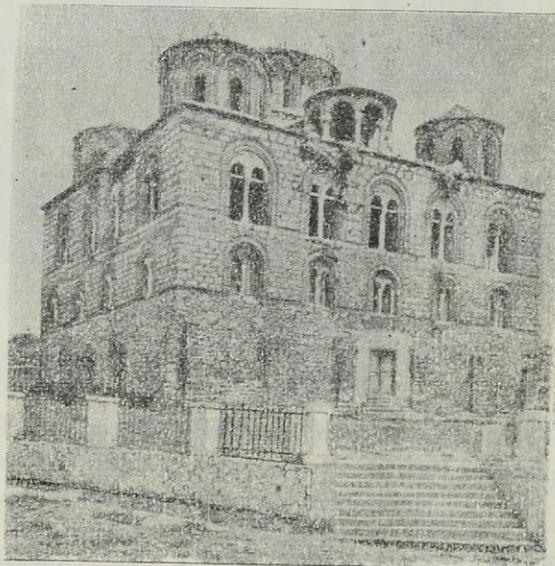

69. Η θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων.
(Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ).

Εἰς τὸ "Αγιον" Ὁρος ἀνεπτύχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφική, συνεχισθεῖσα μετὰ τῆς δόλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δτε ἥκμασαν (16ος αἰών) ὁ συντρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἀντώνιος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφῶντος), ὁ μέγας Θεοσπλονικεὺς Μανουσήλ Πανσέληνος (τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυωῶν), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρας, Σταυρονικήτα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ του. Παρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζω-

70. Ανατολική άποψης του Καθολικού (κεντρικού ναού) τῆς εἰς τὸ "Αγιον" Ορος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαζαράς.

71. Ο εἰς Ἀρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰών.)

γραφική τοῦ Ἀγίου Ὁρούς παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινή, ὑστάτη λάμψις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰώνος.

Τὸν Μυστρᾶν ἔκπισεν ὁ Βιλλεαρδουΐνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταῦγέτου. "Οταν δύμας ὁ Μυστρᾶς ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου ἔλαβε μεγάλην λάμψιν. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν καὶ εἰργάσθησαν πολλοὶ λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλήθων.

Τοῦ Μυστρᾶ σῷζονται ἀρθρονα ἕρεπτια, ἀπὸ τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἵδεαν τῆς λαμπρότητός του. Τὰ παλάτια, μέγα συγκρότημα κτηρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ἴσχυος. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Ὑπάρχουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος, ἡ Ὄδηγήτρια, ἡ Ἀγία Σοφία κ.ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἔξ-
έχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλούτον καὶ τὴν
χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ Παντάνασσα
νικῆς. Ἡ Παναγίας ὑπερβάλλει τὰς ἄλλας εἰς γαρίεσσαν ἐλαφρότητα
μορφῶν καὶ μὲ τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτικὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθυμίζουν τὴν διακοσμητικὴν τέχνην ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σωζόμεναι λαμπραὶ τοιχογραφίαι εἶναι ἀριστα δεῖγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων. Περίφημος ἦτο ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὃστις ἰδρύθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκανίσθη ἐπὶ Κομνηνῶν, ἐπιωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκό-

72. "Αποψίς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ] ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἡδη Φετιχιέ - Τζαμί).

νος. Μετετράπη εἰς τέμενος ύπό τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὃς καὶ πολλαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κείμεναι, αἱ ὅποιαι ἔσχον τὴν ἴδιαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετιχιὲ - Τζαμί. Τῶν χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖσται τοιχογραφίαι ἔξηλείφθησαν ύπό τῶν Τούρκων δι' ἐπιχρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ ὥραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν

73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (14ος αἰών).

Κομνηνῶν ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὥραίας εἰκόνας, αἱ ὅποιαι ἔδεικνυσσον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὅποια ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ "Αλεξίου τοῦ Γ'" (1340 - 1390), μὲν πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῷ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν

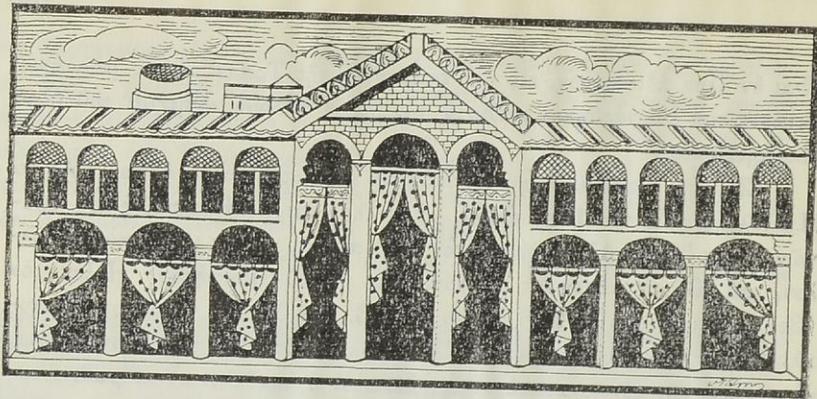
είναι ἐν ὅλον ἀδιαίρετον, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία πρό-
έκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾶ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου
οἰκοδομήματος.

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἀγίου
Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰώνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στε-
γῶν, ὁ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰώνα, μὲ ἔνα κεντρικὸν τρούλ-
λον, καὶ ἀλλούς τέσσαρες μικροτέρους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλία, τὸν
13ον αἰώνα, ὁ ὄποιος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ τρούλλου ἡμικυ-
κλικὰς κόγχας. Ὁ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰώνα,
είναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τρούλλοι είναι ραδινώτα-
τοι καὶ αἱ ἔξωτερικὴν διακοσμήσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ¹
Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ως ἡ
τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἔξτης εἰν ταῖς σερβι-
κῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι, διακοσμη-
θεῖσαι ἀπὸ "Ελληνικὰς καλλιτέχνης. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπί-
σης εἰς τὴν τέχνην ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εύρωπην
(Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ισπανίαν καὶ Γερμανίαν).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγότθων νοτίως τοῦ Δουνάφεως.
- 395 Ὁριστικὴ διαιρεσίς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου.
- 533 } 'Ανακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου
- 534 } 'Εγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 537 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 540 Κατάληψις τῆς Ούννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 559 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 562 Εμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἴγυπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀραβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 642 }
- 673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 678 }
- 717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 718 }
- 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
 722 Νίκη τοῦ Καρδιού Μαρτέλου εἰς Πουατίε.
 754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
 762 Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγγιάλῳ.
 787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
 800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
 813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούσου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 817 Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
 826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
 843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
 858 Ὁ Φωτιός ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
 864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεσοθίδηου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
 867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
 924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεδών πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 989 Προστηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμόν.
 1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινούς.
 1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 1185 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
 1204 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
 1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
 1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
 1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας.
 1430 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1453 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἀγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρόν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γεργυρίου τοῦ Ναζικηγούσ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρωπος Θεοτόκος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούνῃ.
11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ.
12. Ἡ Αὔλη τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ 6ου αἰώνος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ειρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψία τοῦ εξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμήν.
24. Ὁ Ἄγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυται.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τρητὰ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ψφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. Ἔνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδιος.
37. Κωνσταντῖνος ὁ Πιωγωνᾶτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντῖνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
 42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
 43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πρεφυρογέννητος.
 44. 'Ο Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
 45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
 46. Εἰρήνη Δούκινα, σύζυγος 'Αλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
 47. Μανουὴλ Κομνηνός καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
 48. 'Ο ἐν 'Αθήναις ναὸς τῶν 'Αγίων Θεοδώρων.
 49. "Αποψίς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν 'Αμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
 50. 'Ο Πλαντοφάτωρ εἰς τὸν τρούλλον τῆς μονῆς Δαρφύνου.
 51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων.
 52. 'Ο Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἄγιοι.
 53. 'Η ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
 54. 'Ο προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ "Ορθροῦ.
 55. "Οθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφηνώ.
 56. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.
 57. 'Εσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς 'Αιμένης.
 58. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms.
 59. Δύο γοτθικὰ κιονόκρανα.
 60. 'Ο Ιησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν 'Ιουδαίων (Τζιόττο).
 61. 'Η 'Αποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).
 62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
 63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
 64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
 66. 'Ο Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
 67. 'Ο δικέφαλος ἀετός.
 68. 'Ο ναὸς τῆς μονῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
 69. 'Η θεία λειτουργία τῶν 'Αγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ).
 70. 'Ανατολικὴ ἀποψίς τῆς εἰς τὸ "Άγιον" Όρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
 71. 'Ο εἰς "Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης.
 72. "Αποψίς τῆς θορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινούπόλει ναοῦ τῆς Πανμικ-
 καρίστου.
 73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων.

I. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετά τὸ 476 μ.χ.	σελ.	25
II. Χάρτης τοῦ 'Αραβικοῦ κράτους κατά τὸ 750 μ.Χ.	"	117
III. Χάρτης τῶν θεμάτων κατά τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰώνος	"	181
IV. Χάρτης τῶν 'Ελληνικῶν χωρῶν κατά τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως	"	250

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εἰσαγωγὴ	5
----------	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 - 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οι χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος	9
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	13
3. Ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς	14
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας	16
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδόσιου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος	18

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

6. Οὖννοι	24
7. Γερμανοὶ	23

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	28
9. Ἰουστινιανὸς	30
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	33
11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	35
12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί	37
13. Σλάβοι	38
14. Ἀβαροὶ	40
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.	41

Κεφάλαιον 4ον. Οἱ χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16. Ἡράκλειος	44
17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς	46
18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των	49
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	50

Κεφάλαιον 5ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α' Περιόδου

20. Ἀρειανισμὸς	56
21. Μονοφυσιτισμὸς	57

Κεφάλαιον 6ον. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς

22. Ἡ παιδεία	60
23. Ἡ λογοτεχνία	62
24. Ἡ ιστορία	65
25. Ἡ θεολογία	67
26. Ἡ ἀρχιτεκτονική	71
27. Ἡ Ἀγία Σοφία	76
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	80
29. Ἡ φιλανθρωπία	85
30. Ἡ νομοθεσία	86
31. Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις	87
32. Αἱ πόλεις	90
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	93
34. Ἡ γεωργία	96
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφὴ	97
36. Αἱ ἔορται	101

Κεφάλαιον 7ον.

37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	104
-------------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 - 1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου — Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	109
2. Οἱ Βούλγαροι	111

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Γ'	113
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε'	115
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	118

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	122
7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	124
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοι του	126

**Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων
τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 - 867**

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	129
10. Εἰκονομαχία	130
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	134
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκλησίας μὲ τὴν Δύσιν	136

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών	140
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς	143
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογένητος	145
16. Ρωμανὸς Β'	148
17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	149
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	151
19. Βασίλειος δ' Β'	154
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	158

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηνῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς	161
22. Σελτσοῦκοι Τούρκοι	162
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης	163
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς	165
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς	168
26. Μανουὴλ Ἀ' Κομνηνὸς	169
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	172

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελὸς	175
29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελὸς	177

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοίκησις	179
31. Ἡ παιδεία	182
32. Τὰ γράμματα	183
33. Αἱ ἐγχυκλοπαιδεῖαι	186
34. Ἡ τέχνη	187

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου	195
36. Ἐπιδρομαι κατὰ τῆς Εὐρώπης	197
37. Τὰ νέα ἔθνικά Κράτη	198
38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία	200
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	201
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	203
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	206
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	208

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 - 1453)

Κεφάλαιον 1ον. Ἡ Εύρωπη

1. Ἡ Γαλλία	213
2. Ἡ Ἀγγλία	214
3. Άι Ἰταλικαὶ πόλεις	216
4. Ἡ παιδεία καὶ ἐπιστῆμαι	217
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι	219

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζαντίου

6. Ἡ Φραγκοκρατία	225
7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	228
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἔχθροι τῆς	231

Κεφάλαιον 3ον. Ἡ πτῶσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	233
10. Οἱ ὘θωμανοὶ Τοῦρκοι	236
11. Ἡ ἀμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	238
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	241
13. Ἡ ἀλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	243

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	251
15. Αἱ Τέχναι	254

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ	260
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	262
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	264

*Επιμελητὴς ἐκδόσεως Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ (ἀπ. Δ.Σ. ΟΕΣΒ 833/11-3-61)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Αντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται αλεψίτυπον. Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Ε', 1961 (VII) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 20.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1036/27-3-61
*Εκτύπωσις καὶ βιβλιοδεσία : ΑΛΕΞ. ΦΙΛΟΠΟΥΓΛΟΥ — Φαραντάτων 41 - Γουδή

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής